

Szépirodalom

Lövétei Lázár László versei	5
Szakács Réka: Macskabusz	13
Bene Zoltán: Verébszemek, ködben	21
Földi Panna versei	33
Horváth Júlia Borbála: Mindenek határa	44
Nádasi Krisztina rövidprózái	49
Koloh Gábor versei	53
Simonfy József versei	57
Szávai Géza: Gyévuskin álma	59

Pályám emlékezete

Így áll össze a világ (Zsidó Ferenc beszélgetése Szávai Gézával)	66
--	----

Literata Hungarica

Nagy Attila kisesszéi	89
Csontos Márta: Irodalomértelmezés és világlátás Reményik Sándor publicisztikájában	95
Borcsa János: Az árnyalatokra való figyelés regénye	109

Ujilenyomat

Ajándékba vagy büntetésül (Gagy József társadalomkutató beszélgetése az idős Sztrátya Domokossal)	115
--	-----

Kelet Népe

Iancu Laura: Ha magyar, miért csángó – ha csángó, miért magyar?	125
---	-----

Szemle

Melhardt Gergő és Tapodi Zsuzsa Tompa Andrea <i>Haza</i> című regényéről . . .	145
Biró Mónika-Anita: Jegyzet egy világi kutyaregényhez (Szávai Géza: <i>Antigoné, a kutya</i>)	162
Bajna György: Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó (Garda Dezső: <i>Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó</i> . II. kötet)	167
A Székely Könyvtár sorozat 86–90. köteteiről (Bartalis János: <i>Válogatott versek</i> , Tamási Áron: <i>Négy dráma</i> , Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i> , Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar I., II.</i>)	172
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat Juhos Sándor munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Lövetei Lázár László

TEKTÓN LEVELE GADARÁBA*

*(Id. Pieter Bruegel Keresztelő Szent
János prédikációja című festményét
nézegetve)*

Te még mindig a Jordántól keletre, én még mindig a Jordántól
nyugatra, testvér!
Te még mindig aranyifjú, én még mindig adósrabszolga,
Te még mindig „Pégaszosz”, én még mindig „Pédaszosz” –
Emlékszel még, testvér, Akhilleusz halandó lovára?
Lógósként ott vitézkedett ő is a halhatatlan lovak mellett,
Aztán Patroklosz magával vitte őt is a halálba!
Emlékszel még, testvér, mennyit átkoztuk emiatt a puhapöcs
Patrokloszt? – – –

Hát itt tartok most, testvér!
Nosztalgiazok és az *Íliászt* idézgetem!
Még ma is betéve tudom, mint Nagy Sándor,
Sőt: én is a párnám alatt tartom, mint Nagy Sándor,
Uram és parancsolóm ennyit még elvisel,
Én olvasok fel neki az *Íliászból* is, és az ő szent könyvéből is,
Neki rossz a szeme, úgymond –
Jól sejtet, testvér, még mindig a jerikói Zákeusnál dekkolok,
„A Publikánusoknak Elöljárójoknál” –

Ahogy ő nevezi magát az ő kacskaringós nyelvén,
Nem emlékszem már, említettem-e a múltkor, kiféle-miféle ez az alak,
De tényleg egy fővámos, mélynövésű, vékonypénzű, nyiszlett emberke,
Afféle porba fíngó kettévágott óriás, ahogy mi mondanánk,
És tényleg rossz a szeme:
„Számolnád ritkábban a tálentumokat, seggfej!” – mondom neki,
Illetve dehogy mondom! még nem hülyültem meg egészen,
Nem akarom megvadítani a fickót,

* Részletek a *Zákeus fügefája* című készülő kötetből.

Mert nélküle az idők végezetéig se váltom meg magam a rabszolgaságból,
Félre ne érts, testvér, nem panaszkodom,
Írnokként szinte semmi dolgom Zákeus mellett – olvasok, felolvasgatok,
Néha meg ilyen levelekkel untatom a barátaimat, mint most téged is,
testvér! – – –

Mondhatod erre, hogy „És a bor?”, „És a fegyverek?”, „És a
konzumhölgyek?” –

Hidd el, testvér, nem panaszkodom,
Tényleg nincs rossz életem Zákeus mellett,
Sőt: mindenféle tanulságos történettel tömöm a fejét,
Hátha megpuhul a lelke s ingyen is felszabadít,
Most is ezért ücsörgök ezen a fügefán, ahonnét ezt a levelet
fogalmazom – – –

Furcsa dolgok történnek errefelé, testvér,
Néhány hete megjelent a Jordán partján holmi próféta,
Állítólag valahonnét Júdea pusztájából vetődött ide, hogy
megkeresztelje a népet,

Azóta is tart a tömeghisztéria,
A múltkor én is elkísértem Zákeus vámos barátait:
Bizony, testvér! még a gazdag Publikánusok is fölkerelkedtek,
„Mester! mit cselekedjünk?” –

Kérdik a prófétájukat,
„Semmit többet ne végyetek, hanem a mi előtökbe rendeltetett” –

Mondja ez a János azon a kacskaringós nyelven,
Tényleg lehet valami az egészben, mert az egyik vámos teljesen
kifordult magá-

ból,
Hazafelé végig csupa eretnekséget motyogott maga elé,
Hogy ő igenis szét fogja osztani a vagyonát,
Nem mertem röhögni, de gondolhatod, testvér, hogy megvolt a
véleményem,

„Ha olyan adakozhatnékod van,
Győzd meg a Zákeusodat, hogy szabadítson föl engem” – mondtam
magamban – – –

Hát itt tartok most, testvér!

Röhögjél nyugodtan,

De azóta is mindennap itt ücsörgök a Jordán partján egy fügefán,

Mert tényleg van valami ebben a Jánosban,

A hideg is kiráz, mikor ordít azon a kacskaringós nyelven,

„Én jóllehet vízzel keresztellek titeket; de eljő, a ki én nálamnál erősebb, kinek nem vagyok méltó, hogy megoldjam sarujának kötőjét, az keresztel titeket Szent Lélekkel és tűzzel” –

Hátha már itt is van az a Valaki –

Mondom magamnak

Hátha pont a fügefám alatt álldogál,

Röhögjél nyugodtan, testvér,

De én nem akarom lekésni a prömiert,

Hátha az a Valaki csupa jót mond majd,

Amitől a Zákeusom annyira megszeliődül, hogy ingyen is felszabadít;

Röhögjél nyugodtan, testvér,

Tényleg vicces egy kicsit, mekkora tömeg gyűlt össze ma is,

Pedig nekik is van istenük, mégis várják a Messiást,

Aki majd,

Aki egyszer majd –

Úgy látszik az itteni népek se jobbak, mint mi, görögök:

Emlékszel még, testvér, mennyit átkoztuk az *Íliász* Zeuszát?

*„Mert hisz Zeusz küszöbén két hordó áll, tele rosszal
duzzad az egyik, a másikban van a jó, amit ő ad.*

*Van, kinek összevegyítve ad onnan a mennyköves isten,
akkor az egyszer a rosszba kerül, másszor meg a jóba” –*

„Főisten létedre ilyen geci vagy?” – mondtuk,

„Egy Főisten mérhetne csak a jó hordóból is!” – mondtuk,

„Ha te így, akkor mi is úgy!” – mondtuk,

És jött a bor, és jöttek a fegyverek és a konzumhölgyek – – –

Hát itt tartok most, testvér!

Röhögjél nyugodtan,

Idézd a fejemre te is az *Íliászt*,

Kérdezd meg nyugodtan, hogy

„Földilakó létedre miért kergetsz örök istent?” –

Én elücsörgök még egy darabig a fügefámon,
Mert tényleg jó lenne, ha jönne az a Valaki,
Mert hátha jönni fog,
Aki majd,
Aki egyszer majd,
Hátha már itt is van.

LÉGIÓ HISZTÉRIKUS ÖRÖMÉNEKE

– *miután megszabadult az ördögöktől*

„Megkérde pedig ötet Jézus,
ezt mondván: Kicsoda néked
neved? És ő monda: Légió;
mert sok ördögök mentek vala
abba bé.” (Lk 8, 30)

Ciprusokkal
Pálmafákkal
Volt tele a temető
Ott gyógyított-
Szabadított
Ott váltott meg engem Ő
Vagyis az a Názáreti
Nekem bárki elhiheti
Hiszen hosszú évekig
Kínóztak az ördögök
Százan?
Ezren?
Vajon
Hányan
Bújtak volt belém!/?
Jaj hogy rágták-
Marcangolták-
Tépték a belem
Miközben én eszem vesztve
Sziklasírba-temetőbe

Rejtettem a bűnt
S még a
Méla
Pór is
Széles
Ívben elkerült - - -

Majd váratlanul
Megjelent az Úr
Mint aki csodára készül:
„Hóha hó!
Légió!
Gyere ki a sírok közül
Gyere ki mert bizony mondom
Még ma ép leszel!”
Disznócsorda túrt a dombon
Így az ördögök belőlem
Arra tűntek el - - -

S én azóta hirdetem
Ciprusoknak
Pálmafáknak
Temetőnek-
Sziklasírnak
Hirdetem hogy ő az Úr
Ahogy csak a torkomon kifér.

VÁLASZLEVÉL GADARÁBÓL

Herkulesre, kedves Tektónom!
Épp írni akartam neked,
De a leveleddel ismét beelőztél!
Meg akartalak kérdezni, testvér,
Hogy mi a fene történik nálatok?

Tudniillik helyzet volt nálunk is:

Áthajózott egy fickó Kapernaumból

(Nem tudom, ugyanarról az emberről beszélünk-e, akit te annyira
vársz) –

Állítólag ördögöt űzött, de nem ez a lényeg,
Hanem a botrány, ami az ördögűzést követte!

Én ugyan nem voltam ott,

De egyik szomszédom elbeszélte a dolgot

„az ő kacskaringós nyelvén” – hogy a te szóhasználatoddal éljek:

„És kéri vala őtet

– Mármint az ördögök a galileait –,

hogy ne parancsolná nékik, hogy a mélységbe mennének.

Vala pedig ott sok disznóknak nyájok,

melyek esznek vala a hegyen, és kéri vala őtet

– Mármint az ördögök a galileait –,

hogy megengedné nékik, hogy azokba mennének.

És megengedé nékik.

*És minekutánna kimentek volna az ördögök az emberből, bemenének a disznókba;
és a disznóknak nyájok nagy meredek helyről a tóba rohana és oda vesze.*

*Mikor pedig a pásztorok látták volna a lett dolgokat,
elfutának.”*

Hát így esett a dolog, testvér!

Ezenkívül semmi extra,

Mi, görögök továbbra is elvagyunk csendesken

– áldott legyen a nagy Pompeius haló poraiban is!

Mondod, testvér, hogy nyugodtan idézzem a fejedre az *Íliászt*!

Nos, az *Íliász* már a könyökömön jön ki,

Viszont csináltam neked egy minitragédiát a fenti botrányról,

Ahogy kölyökkorunkban tanultuk.

Remélve, hogy örülni fogsz neki, sokszor ölel

a te „Aiszhüloszod”

ISTEN SZÜLETIK

KARVEZETŐ

Miért zokog a disznópásztorok kara? –
rövidre fogva rögtön elmondjuk neked,
kedves barátom, semmit nem hallgatva el
a szörnyű bajból, mely e népre rászakadt – – –

DISZNÓPÁSZTOROK KARA

Jaj nekünk! Elnyelte a tó
finom kocsonyánkat.
Halak étke lett
sok száz csülök és fül,
sok száz sonka lebeg
odalent a víz mélyén, a homályban – – –

ELKÓBOROLT MALAC

Ciprusokkal, pálmafákkal volt tele a temető,
arrafelé kóboroltam vidáman rőfögve én,
s visszaérve legelőnkre hallom ám, hogy így meg úgy:
ördög bújt a disznónépbe, s zsupsz! belé a tóba mind!
Rátok bíztuk életünket, nagyhatalmú istenek,
s ti az első szélfúvásra rögtön szétszaladtatok,
egyedül kell túrnom eztán itt, ezen a földtekén – – –

DISZNÓPÁSZTOROK KARA

Jaj nekünk! Se hurka,
se körömpörkölt, se szalonna
nem jut az asztalunkra,
csupa zöltség lesz az emberek étke,
nem csoda, hogyha ecetté
válík a szánkban a bor – – –

ELKÓBOROLT MALAC

Szomorúan hallgatom a sírástokat, istenek,
s hogy lássátok nagy szívemet, lenne egy ajánlatom:

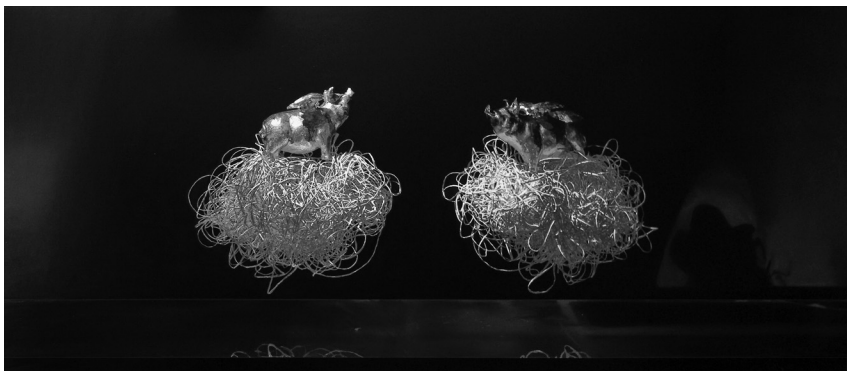
valamelyik disznófejű isten hogyha rám tekint,
s szűznemzéssel-valahogyan rendben megtermékenyít,
pár év múlva ezerszámra lesz malac a legelőn – – –

KARVEZETŐ

Miért ujjong a disznópásztorok kara? –
rövidre fogva rögtön elmeséli ő,
csak várd meg, hogy felszárítsa a könnyeit – – –

DISZNÓPÁSZTOROK KARA

Új isten született legelőnkön!
Hódolatunk Néked,
nyúlnál is szaporább Emse!
Lesz finom kocsonyánk,
hurka, körömpörkölt, szalonna
bőven jut majd asztalunkra!
Hozsánná néked, istenünk,
ki nagy bajából
kisegítéd az embert!

Putti (190 x 82 cm, olaj, vászon)

Szakács Réka

MACSKABUSZ

A rendelő egy polgári ház első emeletén volt, a rue Voltaire 70. szám alatt. A földszinten és az emeleten két-két földig érő ablak nézett az utcára, s felettük a manzárd szűk ablakszemeivel olyan volt az egész épület, mint egy színét vesztett bikapók, egy megfakult Eresus sandaliatus a négy nagy és két apróska foltjával. Az épület pókszerűségét csak fokozta az öreg cédrus, aminek az ágai messzire kinyúlva elérték az északi falat, és a ház, akár egy hatszemű ragadozó, finoman egyensúlyozott a zöld háló szélén, hogy lenyeljen mindenkit, aki meggondolatlanul ide merészkedik.

Hetente egy fél napot rendeltem a Voltaire utcai gyermekpszichiátrián. Kedd délutánonként gyalog mentem a kórháztól a Boel térig, ahol délelőtt a piac zsongásába belevegyült a Thouars környéki angolok akcentusa, amint nyelvhalra, kecskesajtra, articsókára vagy éppen olajfestékre alkudoztak. A művészkellékes vándorkereskedő felnyitható oldalú kocsijánál, a festőállványok, vásznak, olaj-, akvarell- és akrilfestékes tubusrengeteg és a közjük ékelt marhafül- és mókusszőr ecsetarzenál előtt mindig kigyózott a sor. A műkedvelés ugyanis járványos méreteket öltött errefelé, burjánzottak a festőiskolák, ahonnan ömlöttek a természetelvű, impresszionista vagy absztrakt alkotások, bolhapiacok alkalmával elárasztva a Boel teret. Az amatőr művészek a ruhakereskedők és bővliárusok között kínálták a műveiket, s gyakorta lehetett látni angolokat, amint zománcozott mosdótálat, petróleumlámpát és olajmázolmányokat hurcolnak magukkal. A thouars-i angolok valami rejtélyes okból vonzódtak az effélékhez, mert a mosdótál-lámpa-festmény variáció konokul ismétlődött náluk a piaci napokon. Mindenesetre a városka melankóliáját csak a heti hal- és zöldségpiacba elegyedett sokféle kacat és giccs derűs dilettantizmusa tudta valamegyest orvosolni. A giccset különben minden fenntartás nélkül fogadták ezen a vidéken, ugyanolyan természetességgel, mint az élet mindenféle szagát és váladékait. Időbe telt, amíg megszoktam e görccstelenséget.

Az elmeosztály részlegei a nyilvánvaló ésszerűséget nélkülözve a város különböző pontjain voltak szétszórva, már ha nem tekintjük

rendezőelvnek azt, hogy egyik osztályról a másikra a Boel téren vezetett át az út. Én legalábbis ezen keresztül közlekedtem az osztályok és a szakrendelők között, és eszembe sem jutott, hogy rövidíthetnék a kerülőutcákon, így olyan volt ez az aszfaltozott placc, mint egy vízszintes, szürke forgóajtó, amelyik minden irányban az elmeosztályra vezet. Egy volt csak a teret körülvevő épületek között, ami figyelmet érdemelt: a színház. Úgy ült a Boel tér sarkán, akár egy elaggott, csipás vadállat, az ablakszemein száraz váladékként fityegtek a régi plakátok ragasztós maradványai. Az épület előtti elektromos hirdetőoszlopon szélesebb netet reklámozó narancssárga karakterek futkároztak, illetlen és tolakodó volt az egész, zavarta az épület agóniáját. A tavalyi plakátok közül az egyik a thouars-i pszichiátria színházi produkcióját hirdette, egy Molière előadást. Láthatóan nagy műgonddal szerkesztették, a plakát minden betűje más színű és jellegű volt, háttérében egy meghatározhatatlan alakzattal, ami posztmodern építészeti alkotás éppúgy lehetett volna, mint egy pop-art szobor. Az egész meghökentően és bátran volt ízléstelen, a szignó szerint a Legall-féle színjátszó csoport kollektív alkotása. Tudniillik errefelé sokan szabadidejünkben is a betegekkel foglalkoztak, és részt vettek a színjátszó társulatban, aminek a mozgatórugója Madame Legall volt, és ahol az intézményes pszichoterápia szellemében a legteljesebb, alig mesterkélt egyenlőség uralkodott a betegek és az ápolók között, a kulisszák mögött és a színpadon egyaránt.

Madame Legall önérzetes pszichológus hölgy volt, ritkás hajjal és exkluzív mellekkel. Művésziesen toprongyosított, utánozhatatlanul egyedi ruhadarabokat viselt bakancssal, és szüntelenül kiemelt valamilyen témát, miközben hullómintás szemüvegkerete fölött magasra emelte a szemöldökét. Ő nem egyszerűen beszélt, hanem fölvetette, kiemelte, hangsúlyozta, aláhúzta és kidomborította a témát, szolid kishitűségbe taszítva a hallgatóságát, akiknek ilyen lélektani állapotban eszükbe sem jutott, hogy elképedjenek Legall asszony külsején. Madame Legall a lappangó, de lankadatlan színészi képességeit a pszichoterápiás munka évtizedei során a betegein gyakorolta, végül a sok megerősítés hatására színjátszó társulatot hozott létre a város és az elmeosztály büszkeségére. Minden évben teltházas közönség előtt léptek fel a thouars-i színházban, és minden alkalommal hallatlan sikerük volt, a következő évre biztosítva a társalgási témát.

Madame Legall színjátszó köre azonban esendő volt, mert előfordult, hogy egyik-másik színművész, aki civilben páciens volt, visszaesett és osztályos kezelésre szorult, és ilyenkor új szereplőt kellett találni. Legall asszony a kórházba érkezésem óta kiszemelt magának, s mindegyre kapacitált, hogy lépjek be a társulatba, mert az egyik színésznőn elhatalmasodott a szociális fóbia és a melankólia, és hónapok óta az osztályon kezelik, de mindhiába. Gondoljon a színpadi sikerére – érvelt Madame Legall sokadjára. Érvelés közben hullámozott a keble, ilyesmire én érzelmileg felhevült állapotban sem vagyok képes méretbeli okokból. Nem gondoltam a színpadi sikerre, mert eszemben sem volt színpadra lépni. Ez idő tájt jöttem el másodszer Magyarországról, persze akkor még nem tudtam, hogy erre a jövés-menésre többször sor kerül, s mint a hasüregben felejtett sebészi törülőkendők, kitöltöttek az otthoni kellemetlenségek emlékei, állandó diszkomfortom volt tőlük, és ez akkor sem inspirált volna a színjátszásra, ha történetesen lett volna tehetségem. A tehetség persze itt nem sokat számított, mert úgy tekintettek rá ezen az esős vidéken, mint a sárcipőre vagy a nemi életre: különböző változatban és színvonalon ugyan, de mindenkinek van. Tény, ami tény, hogy soha olyan találékonyan nem hazudoztam, mint amikor a thouarsi színészkedés elől kellett kibújni. Programok egész arzenálját találtam ki, amik mindegyre egybeestek a színházi próbákkal. A sziklamászásnál Legall asszony végre gyanút fogott, éppen idejében, mert kezdtek az ötleteim ellaposodni, és megértette, hogy nem tud beszervezni a színházába. Persze megsértődött. Aztán alkalomadtán elégtételt vett, ez az alkalom pedig elég hamar megmutatkozott. Amikor a gyermekpszichiátrián ellátási vákuum támadt, mert az orvos elment Blois-ba, és senki nem akarta a stafétát átvenni, Legallné rangidős pszichológusként addig korteskedett az intézetvezetőnél, és addig győzködte, hogy a város nem maradhat ellátás nélkül, a frissen jött orvosnak pedig van szabad kapacitása, míg nekem nem delegálta a feladatot. Kénytelen voltam egy fél napot a gyermekpszichiátrián rendelni. De ennek árán legalább egyszer s mindenkorra megszabadultam a színjátszás rémétől. A színháztól, akár egy vadállattól, sokáig ódzkodtam. Néhány évvel később úgy hallottam, hogy Legallné balesetet szenvedett, elgázolta egy autó. Fölépült ugyan, de többé már nem volt a régi. Nyugdíjazása után a színitársulat föloszlott. De ez jóval azután történt, hogy elmentem a városból.

Thouars-ban a rue Voltaire 70. szám alatt az emeleten volt az orvosi rendelő. Az ablakokból egyrészt az utcára, másfelől a kertre lehetett látni. A kertben aznap egy nyolc év körüli gyermek állt. Néztem, hogy mit csinál, az időm éppen megengedte, mert az előjegyzett beteg késett. A gyermek kissé előre dőlve, előre tartott fejjel állt a fa árnyékában, olyasformán, ahogy egy kígyó emelkedik ki a kosárból: testének egy része még vaskosan és tompán elhever, míg a fej a vékony test végén mereven előre feszül. Élénken figyelt valamit a fűben, a szokatlan arányokat pedig nyilván az adta, hogy felülről, rövidülésben láttam. De valahogy mégis furcsa, zavarba ejtő volt a jelenet, mint egy kísérleti film, amiben a színes szereplő fekete-fehér díszletek között játszik, noha alaposabban szemügyre véve nem volt ebben több furcsaság, mint amennyi egy tavaszi délutánban lehet. Sajnos hajlamos vagyok a képzelgésre, akár megfeszített munka mellett is, amikor a szellem perifériái, mint rebellis, nyezetlen madárszárnyak, ki-kicsapnak a karteziánus rend ketrecéből. Visszamentem az íróasztalhoz a következő beteg vaskos anyagát tanulmányozni, megzabolázandó az elmémet. Autista gyermek kórrajza volt, részletes családtörténettel.

Az apa, aki kamionsofőrként járta Európát, egy belga motelban ismerkedett meg a recepciósként, csaposként és alkalmi prostituáltként dolgozó román nővel, akire néhol Pinter, másutt Pintér Arankaként hivatkoztak, s akit a rutinos és hűgyszagú motelbéli légyottokból kifeslett románc szédületében, a kamionosléttel betelve, magával hozott egy Thouars melletti faluba. Elegem volt a lábszagból, meg hogy folyton másutt kell szarni és aludni – mondta későbbi találkozásaink egyikén Morvan úr –, olyan otthont akartam, ami nagyobb, mint a kamionfülke, saját asszonnyal, még ha kicsit kurva is. Az asszony rövidesen lányt szült, kávébarna bőrű, sűrű fekete hajú teremtetést, aminőt a katolikus falu benszülött népe között nemigen látni manapság sem, tudniillik Pintér Aranka gyermekét egy alkalmi guineai vendége nemzette. Morvan úr motelban fogant romantikája itt hirtelen véget is ért, de Arankát nem eresztette szélnek, egyrészt mert Aranka sem akart újra vendéglátós lenni Belgiumban, másrészt temérdek munka volt a házban és a gazdaságban, amit Morvan úr a kamionospénzből meg főleg banki hitelből vásárolt, és amiben az asszonynak nagy hasznát vette. Mindemellett készséges volt az asszony, nem kérte magát, ha szexről volt szó, és nem is ragaszkodott a hagyományos formákhoz,

így nem kellett effélére költeni, mert ugye a szokás igénnyé változik, ahogy kifejtette Morvan úr nekem egyszer, és mire megakadályozhatam volna, már a mondat elhangzott. Morvan úr középmagas termetű, savószín szemű ember volt, a tonzúrája körül kevés világos hajjal, széles, inas kezein rovátkolt, hullámos körmökkel, a kisujján a köröm a tenyér felé görbült, jobb kézfejen pedig egy vörösbarna pigmentfolt terjeszkedett, amiből apró, elhasznált körömkefe sörtéiként oldalra meredeztek a szőrszálak. Minderre persze nem tért ki a kórrajz, csak az emlékezet hordja itt halomba a képeket, mert tesz az időbeliségre, és én engedek neki. Morvanné később fiút szült, Loïc-ot, nyakán alvadt vérszínű bársonyos folttal, aminek nyúlványai beterjedtek a hajas fejbőrbe. Fülei alacsonyan ültek, a lapos orrnyereg szintje alatt, és a kiszélesedő állcsont szögletéig leértek. A lemezszerű felső metszőfogak közötti résbe becsüngött a fogíny egy állandóan gyulladt cseppkőszerű képződménye, aminek fogorvosi kezelése Loïc szélsőséges ellenállása miatt képtelenség volt. „Szemkontaktust nem vesz fel, csak bizonyos útvonalakon hajlandó közlekedni, ha szokásaitól eltérnek, agresszívvá, vagy ellenkezőleg, teljesen passzívvá és mozdulatlaná válik, akár órákon át” – részletezte a leírás. A 17-es kromoszóma rendellenessége, tanulási zavar, autizmus, sorjázta a kórismék az alapos és tömeges patográfia tetején. Feltűnt közben, hogy milyen sokat késik az új beteg, ez a Loïc Morvan, ennyi idő rendelésakor ugyanis nem jut a kórrajzokra, éppen hogy belelapoz az ember. Az ablakokon betűző délutáni napfény anyaga is fokozatosan megszilárdult, éles lett, és változó szélességű, vakító csíkokra szeletelte a rendelőt, a levegőt, az íróasztalon kiterített kórrajzot, rajta a kezemmel, majd a szemközti könyvszekrény üvegajtájában a fénypengék összezsaptak, és ha mozdultam, a szemembe vágtak. Odébb kellett költöznöm asztalostól, felálltam, s miközben hol húztam, hol toltam a fémvázast, lakkozott tetejű monstrumot, kinéztem az ablakon. A gyermek a kertben ugyanúgy, ugyanabban a merev, kényszeredett tartásban állt, egy pontra szegzett tekintettel, és nézett valami, fönről nem beazonosítható jelenséget. Otthagytam a tűrhetetlenül fénylő rendelőt, és lementem a kertbe. Megszólítottam a fiút, de nem válaszolt, nem is mozdult. Alacsonyan ülő, elálló jobb füle alól kiterjedt vörösbarna, szőrös pigmentfolt nyúlt előre. Loïc volt az, és amint később megértettem, éppen várta a macskabuszt, ami az anyját hazahozza.

Amióta Loïc anyja elment otthonról, a nővére, ritkábban Morvan úr hozta a rendelésre a fiút. Ezúttal a szép félvér lánynak szerelmi ügye akadt, s az öccsét a rendelő előtti kertben hagyta, aki nem volt hajlandó onnan elmozdulni többet. Korábban az anya nyűglődött a gyermekkel, hordta fejlesztésre meg rendelésekre, de aztán egyszer csak Morvanné eltűnt: mindössze némi készpénzt vitt magával, egy kevés ruhát és a Zila nevű macskát, aki Loïc elválaszthatatlan társa volt születése óta. Csak egy kurva képes a macskával lelépni – fejtette ki Morvan úr nekem egy korán sötétedő téli délutánon, amikor a lámpafény felpuhítja a kontúrokat, és barátságosnak hatnak a merev műanyag irattartók is a fémpolcokon –, meg csak egy kurva ad városnevet a macskának, képzelje, Loïc anyja a szülővárosáról, valami romániai városról nevezte el a macskát, amit magával vitt, pedig tudta, hogy Loïc nem képes meglenni nélküle, hát azt mondtam a gyermeknek, hogy az anyja azért vitte magával Zilát, mert különben nem hagyták volna felszállni a macskabuszra. És ekkor Morvan úr sírni kezdett, a könnyek végigcsorogtak az arcán, letörölte a jobb kézfejjével, s a szőrös, nyúlványos, vörösbarna pigmentfolt olyan lett a nedvességtől, mint egy elázott és megkínzott kísérleti állat.

Tíz évvel később, tavasz vége felé, a morlaix-i elmeosztályra behozták Abdel Khidert, egy Párizsból idekeveredett algír fiatalembert, aki teljesen egyedül, családjától kitagadottan élt Bretagne eme északnyugati nyúlványában, a legszebb városban, amit csak gyötrődve hagyhat el az ember. A rosszul megvilágított, skatulyaszerű orvosi szoba fuldoklott a világoskék tapéta szorításában, a tapéta ujjbegynyí domborulatait nyomasztónak érezte az ember, mert még jobban összepréselte a szobát, de az ablakból legalább az erdőre lehetett látni, ennek a szurdokába ékelték a kórház piszkosfehér panelépületeit, amiben az elmeosztályok voltak, köztük az enyém is. Persze állandó volt a túlterheltség, akárcsak Thouars-ban, képtelenség volt a szünni nem akaró betegáradatot felfogni, jöttek, mentek, mozogtak a betegek mindegyre, mint a dagály a morlaix-i öbölben, ahová gyakran kimenekültem. Ez volt az ára, hogy a tenger közelében élhettem, ez a soha nem apadó elmebaj-tömeg, amit el kellett látni, s ami állandóan ostromolta az elavult panelépület teherbírását, meg főleg az enyémet. Jóváágású, az átlagnál magasabb, teljesen kopasz, hízásnak indult férfi

volt Khider úr, a negyedik felvétel aznap délután. Viseltes, kivékonyodott inge megfeszült a gombsor mellett, s egy jókora csíkban széthasadt, és amikor leült, látni engedte az hasfal bőrét, ami tele volt égési sérülések hegeivel. Bal karját, ami a feltúrt ingujjból kilátszott, szintén féregszerű hegek borították, élesebb kontúrú metszésekkel váltakozva. A kopasz, barna fejtetőn is mindenféle irányú metszések futottak, olyan volt, mint egy zaklatott szántóföld, amin egy síró paraszt összevissza húzta az ekét. Khider úr fejbőrén, a hegek és metszések között kékes visszfénnel csillogtak az esőcseppek, nyilván megverte az eső, amikor kiszállt a mentőből, de ő nem törölte le a vizet magáról. Bármit kérdeztem tőle, azonnal és készségesen válaszolt, csak asszonyomnak szólított, soha nem doktornak. Beszéd közben szakadatlanul folytak a könnyei, a légzés tempója sem akasztotta meg a könnyfolyamot, csak áradt egyenletesen, önállóan, mindentől függetlenül, aztán az arc alsó részein meglassult és kiszélesedett a medre, az állkapocs egy elkínzott gödrében szétterült, majd túlcsondultva lecsepegett az ingmellre. Sok minden történt, asszonyom, sok minden – mondta Abdel Khider. Kint szakadatlanul esett az eső, a szennyes ablak előtt, akár egy lombos fákkal teli behemót bárka, vízben úszott az egész hegyoldal. És Abdel Khider elmondta, hogy mennyire szeretett valakit, aki még csak nem is volt muszlim, és aki francia sem volt igazán, mert valami lehetetlen helyről jött, ráadásul férje és két gyermeke is volt valahol Aquitaine-ban egy kisvárosban, és aki miatt Khider úrral szakított a család, mert ez túl sok volt nekik: egy elvált, gyermekeit elhagyó, kelet-európai nő, akinek semmije sincs egy macskán kívül. Mindent elhagytam érte, és mindent elvesztettem miatta, de nélküle is – folytatta Abdel Khider –, mert végül elment. Tudja, a fia valami fogyatékkal él és autista, sokat szenvedett emiatt, nem bírta tovább, ezért menekült el otthonról. Aztán amikor a volt férje öngyilkos lett, mert elgázolt egy színésznőt, akkor visszament a gyermekeihez, nem akarta tovább magukra hagyni őket. Csak a macskáját vitte magával. Amikor elment, én felgyújtottam magam, de sajnos nem haltam meg. Néha késsel, olykor pengével vágom a húsomat, hogy nagyobb fájdalmat érezzek, mint a hiány, amit maga után hagyott. De nincs még egy ilyen fájdalom. Sok minden történt, asszonyom, sok minden – ismételte Abdel Khider, és rendületlenül, rezzenéstelenül könnyezett tovább.

Miután kijött a kórházból, találkoztam néhányszor Khider úrral, legtöbbször a kikötő felé sétált, a Cornic téren keresztül. A teret egy hírhedt kalózzról nevezték el. Errefelé, a breton partoknál megesik az ilyesmi.

Felfüggesztett II. (112 x 105 cm, olaj, vászon)

Bene Zoltán

VERÉBSZEMEK, KÖDBEN

A szűkszavú jelentésben az állt, hogy *Mátyáshalmát folyó hó nyolcadik napján 9 óra 54 perckor ellepte egy ismeretlen eredetű köd. Félő, hogy súlyos, messzire mutató következmények várhatók.* Mindössze ennyit tudhatott meg a dokumentumból, és ahogy újra meg újra elolvasta, egyre csak csóválta a fejét. Mátyáshalma emberemlékezet óta nem okozott gondot. Húszezer fő lakosságú kisváros, a köznyelvben *húszezres rendelet*ként emlegetett szabálynak megfelelően tizenötezer bennszülött és ötezer kínai otthona. A százados ingatta a fejét, és ciccegett. Megnyomta az íróasztalán a sárga gombot. Az ajtóban azonnal megjelent a titkárnő. Szemét lesütve szerényen a cipője orrára meredt, mégis maga volt a megtestesült és odaadó figyelem.

- Van valaki a detektívek között, aki Mátyáshalmáról származik?
- Azonnal, uram - fordult sietősen sarkon, hogy elviharozzék.

Elviharozzék, gondolta az ezredes a monitorok előtt. Létezik ilyen szó egyáltalán? Egy ideje többet gondolkodott magyarul, s mind jobban belejött, de olykor elbizonytalanodott. Miközben a titkárnő eltűnt a képernyőről, a kifejezésen töprengett. Elviharozzék... Ösztönösen jött. Miközben, meglehet, ilyet nem is lehet mondani. No, de gondolni se? Akárkinek nem, ahhoz kétség nem férhet, húzta kurta mosolyra a száját az ezredes. Amint ahhoz sem, hogy ő nem akárki. Nyújtózott egyet, körbejáratta vizsla tekintetét a képernyőkön. Úgy ítélte meg, rászolgált teára.

Mátyáshalma réges-régi település a nagy Alföld közepén, ötven kilométerre az észak-déli és harmincra a kelet-nyugati Európa-szuperexpressz pályájától. Egy homályos helyi legenda szerint amikor több mint félezer évvel korábban a magyarok ősi, Mátyás nevű, fényes és hatalmas uralkodója fölkereste a helységet, ami akkor még csak aprócska falu volt, a határban hascsikarása támadt, és olyan kupacot produkált a bíró búzatáblájának a tövébe, aminek hetekig jártak csodájára a helybeliek, mire a madarak és az erdei állatok (mivel

akkortájt, mesélik, erdőség borította a tájat) széjjelhordták. Néhány értelmetlen, tájékozatlan és destruktív hajlamú bennszülött mindmáig úgy véli, innen ered Mátyáshalma neve.

– Ez azonban csupán sületlen fecsegés, gyermekded mese, tudománytalan baromság – legyintenek a helyi értelmiség képviselői, valahányszor fölbukkan a nevetséges legenda. – Kezdjük ott, hogy Mátyás nevű király sosem létezett. Ez az ország, amíg a magyarok maguk próbálták irányítani, sosem boldogult, következésképpen nagy uralkodói sem lehettek, legföljebb szánalmas diktátorai. S ha ezek egyikét, föltéve, de meg nem engedve, Mátyásnak is nevezték, és járt is mifelénk, akkor is kikérjük magunknak, hogy egy rakás szarra vezessék vissza szépséges városkánk nevének eredetét!

Wang Keresztes Károlyt szorongással töltötte el, hogy vissza kell térnie gyermek- és ifjúkora színterére. Sosem szerette Mátyáshalmát, ahol a bennszülöttek közt kínaiként, a kínaiak között bennszülöttként kezelték. Gyerekkora a kirekesztettség, a magány és a gúny jegyében telt. Élete legboldogabb pillanataként emlékezett arra, amikor megérkezett Kitszegedre, ahol hozzá hasonló magykínaiak tömegével találkozhatott és barátkozhatott össze. Úgy gondolt arra a napra, mint az újjászületése pillanatára. Sokkal inkább érezte otthonának Kitszegedet, mint Mátyáshalmát. Már a város neve nyugalommal töltötte el, hiszen, ahogyan mindenki, ő is tudta jól, hogy a *Kit* előtagot azon települések neve elé illesztik a félállamban, amelyekben a bennszülöttek és a kínaiak nagyjából egyenlő arányban laknak. Márpedig az ilyen helyeken hozzá hasonló félvérek ugyancsak szép számban élnek. Amikor aztán belépett a rendőri erőkhöz, az élete még inkább kiteljesedett. Kisvártatva lakást is kapott a folyóra telepített bárkalakónegyedben, s reggelenként a gőzölgő Tisza fölött fogyaszthatta el napi első teáját. Egészen elérzékenyült, miközben erre gondolt.

Az elektromos szolgálati jármű letért a főútról, a műholdkapcsolatos vezérlőrendszer magyarul közölte, hogy huszonnégy perc és tizenhárom másodperc múlva célhoz érnek.

Wang Keresztes Károly gyöngén beszélt kínaiul. A nyelvérzék szinte teljes hiánya sok álmatlan éjszakát okozott neki. Az apját másfél éves korában Kitgyörbe helyezte a Xiaomi, ám a szívtelen atya nem vitte magával bennszülött ágyasát, inkább lecserélte egy fiatalabbra. Kicsi

Karcsi így az anyjával maradt, apa nélkül nőtt föl, és egész gyermek-kora nagyrészt magyar közegben telt. A mátyáshalmi kínaiak többnyire levegőnek nézték, mint minden fattyút. Csak az iskolában kötelező hatósági kínait tanulta meg úgy-ahogy, azzal azonban az alsóbbrendű hivatalokon kívül sehol sem lehet boldogulni. Azóta messzebbre jutott a kínaiban, mint azt a tanárai a legmerészebb álmaikban gondolták volna, ennek ellenére még mindig hibásan és nehézkesen tudta csak kifejezni magát.

A távolban fokozatosan kirajzolódott Mátyáshalma sziluettje. Nem egy vonzó sziluett, morogta magában Wang Keresztes Károly. Inkább szánalmas...

Bejelentkezett a századosnál, tájékoztatta, hogy hamarosan célhoz ér, és megkezdí a földérítést.

– Számítok magára – bontotta a vonalat a parancsnok.

A Mátyáshalmi Félállam-Képviseleti Hivatal tanácsstermében hárman ültek szóltalan, két bennszülött és a hivatalvezető.

– Már bizonyosan úton van legalább egy jól képzett detektív, hogy segítsen rajtunk – szólalt meg az egyik magyar, egy borzas üstökű, bozontos szemöldökű férfi.

– Úton van – visszhangozta a mellette ülő cingár fiatalember.

A hivatalvezető nem szól, csak még keskenyebbre húzta a mongol-redőjét, és magába fojtotta a véleményét.

Az ezredest egyre erősebben nyugtalanította a mátyáshalmi csatorna. Szemcsés és szellemképes, dünyögte magában. Hang helyett sustorgás. A csészéért nyúlt, ám abból már régen kiitta az utolsó kortyot is. Mérgeesen nyomott le egy zöld gombot, érélyes, bár kissé rekedt hangon szólalt meg.

– Wang Keresztes küldetése és jelentése elsőbbséget élvez, ezt el ne feledjék!

A jobb szélen lévő képernyőn látta, hogy a százados összerezzen. Más körülmények között ezen jót mulatott volna (még mindig nem bírta megszokni!), ezúttal azonban ez is fokozta ingerültségét.

– Magától pedig várom az indoklást, amiért nem magasabb osztályú járművel küldte ki!

Előre tudta, hogy a százados a szabályzatra fog hivatkozni. Csen osztályú detektíveknek legföljebb Nio Nanking jár. Az rögzít mindent három kilométeres körzetben, de nem képes élő sugárzásra.

– És a fekete doboz legyen az asztalomon, amint visszatér!

A százados fölpattant az íróasztala mögül, vigyázzállásba merevedett. Az ezredes elégedetten igazította meg a gallérját.

– Pihenj! – vakkantotta, és hátradőlt ergonomikus székében. Ügyet sem vetett a monitorra, amelyen a százados még mindig feszengett.

Tisztán emlékezett, amikor fiatal őrnagyként rábízták a kitgyarmati szabotázszt. Miután sikeresen fölszámolták, a bennszülötteknél fegyvereket is találtak, amelyeket (hamarosan kiderült) a Pozsonyi Sajátos Igazgatású Kerület kassai tartományából szereztek. És bár így jogszerűen szüntethették meg a pozsonyi kerület sajátos igazgatását, és végre létrejöhetett az egységes Tátra Félállam, az ezredesnek, aki akkor még csak frissen előléptetett Mao osztályú őrnagy volt, sok fejfájást és számtalan kényelmetlenséget okozott az incidens. Ami szintén szellemképes monitorokkal kezdődött.

A Nio Nanking közeledett a város határát jelző táblához. Wang Keresztes Károly szíve méterről méterre gyorsabban dobogott. Nem csak a feladat, de a genius loci is hatással volt rá. Diadalmasan tér vissza ebbe a porfészekbe, gondolta. Ahol annyit nevettek rajta.

Sokáig azonban nem álmodozhatott a minden tekintetben csodás, tökéletes elégtétellel szolgáló visszatérésről, mert amint elhagyta a város határát jelző táblát, acélszürke köd ereszkedett köré. A Nio Nanking először lefékezett, ám néhány másodperc múlva újra nekilendült. A detektív maga is megbizonyosodhatott arról, hogy az acélszürke köd dacára elfogadhatóak a látási viszonyok.

Az utcák üresen kongtak. Sehol egy teremtetett lélek. A házak ablakán pislá fények szűrődtek ki. Wang Keresztes Károly akaratlanul megborzongott.

A Mátyáshalmi Félállam-Képviselési Hivatal tanácstermében méltóságteljesen fölemelkedett a hivatalvezető. Amint ezt észlelte a két bennszülött, nyomban talpra ugrott mind a kettő.

– Érkezik valaki – jegyezte meg a borzas üstökű, bozontos szemöldökű férfi.

– Érkezik – visszhangozta a cingár fiatalember.

Alig halt el a hangjuk, az ajtó kinyílt, és a keretet teljes egészében betöltötte Wang Keresztes Károly daliás alakja.

Keresztes Karola remegő kézzel igazgatta a hálóingét. A félhomályban nem látta, hogy egyedül van, vagy mások is tartózkodnak a helyiségben. Pár perccel korábban mélyről szakadt föl belőle a köhögés, és ő meg sem próbálta visszafojtani, tapasztalatból tudta, hogy nem járna sikerrel. Úgy érezte, a tüdeje kiszakad, a nyelőcsőve szétrobban, de jajgatni sem tudott, csak összegörnyedt, behunyta a szemét. Amikor kitombolta magát a köhögés, fölegyenedett, pár másodpercig csodálkozva nézett szét maga körül, aztán rádöbrent, hogy a szanatóriumban van, és összebb húzta magán a hálóinget. A professzor gyöngéden megsimogatta a hátát, és az ágyához kísérte. A szomszédos kórteremben kellene lennie, gondolta Keresztes Karola.

– Hálás vagyok, hogy velem van – lehelte.

A professzor csak hűmmögött.

Wang Keresztes Károly figyelmesen hallgatta a hivatalvezetőt. Különös szituáció, gondolta magában a sarokba húzódó borzas üstökű, bozontos szemöldökű férfi: egy tiszta vérű kantoni felelget egy magyarázó kérdéseire. Soha életében nem tapasztalt még ilyet, de még csak nem is hallott hasonlóról. Csodálkozása aztán egyik pillanatról a másikra páni félelemmé fokozódott, amikor a magyarázóiban fölismerte egykori osztálytársát, akit ő maga is számtalanszor kicsúfolt, néhányszor el is gáncsolt. Ettől már-már hangosan fölnyögött, ám az utolsó pillanatban észhez tért, s a szája elé kapta a kezét, nehogy illetlen hangot adjon ki.

– Amint érzékeltem az aggasztó jelenséget – számolt be a történetekről az előjáró –, késedelem nélkül kivizsgáltattam a saját biztonsági szolgálattal, de semmire se jutottunk. Sőt, joggal tartottunk a helyzet rosszabbra fordulásától. Ami később be is igazolódott. Előtte azonban gyorsan üzentem a... Csinji Vej kitszegedi hivatalába.

A Csinji Vej kimondása előtt a hivatalvezető egy pillanatra megtorpant. Még nem szokta meg a nevet, állapította meg magában Wang Keresztes Károly, aki többször tapasztalta, hogy az állami hivatalnok-

kar ellenérzéseket táplál a katonai titkos szolgálat Ming-dinasztia idejéből származó elnevezésének föltámasztásán.

– A Csinji Vej pedig azon nyomban hozzánk, a Kitszegedi Területi Félállamrendőrséghez fordult – vetette közbe a detektív.

– Értem.

– A jelentést követően is próbáltak kommunikálni a felettes hatóságokkal?

– Magától értetődően! – emelte meg a hangját az előljáró önérzeten. – Tudjuk a kötelességünket!

– Efelől nem voltak kétségeim.

A hivatalvezető kínaiul dörmögött pár szót az orra alá, ám gyorsan visszaváltott magyarra, amelyet akcentus nélkül, tökéletes tisztasággal beszélt, mert bár tisztavérű kantoni volt, már ebben a félállamban született és nevelkedett.

Amikor később megvizsgálták, a Nio Nanking manipulálhatatlan fekete dobozán egyetlen bájtnyi adatot sem találtak attól a perctől kezdve, hogy mátyáshalmi területre érkezett. Ez a tény tökéletesen alátámasztotta a detektív és a helyi hivatal különös és érthetetlen elbeszélését.

Wang Keresztes Károly a hivatalvezető titkárának az irodájában rendezkedett be. Az előljáró részletes beszámolójának végighallgatása után ide rendelte be a hivatalnokokat. Először a cingárt, aki olyan ijedt volt, akár egy riadt őzike, s minden szót úgy kellett harapófogóval kihúzni belőle, utána a borzas üstökű, bozontos szemöldökű férfit.

– Azonnal fölismertelek, Ákos – kínálta meg cigarettával.

– Nekem beletelt egy kis időbe, már megbocsásson, tiszteletre méltó detektív – utasította el a dohányt a másik.

– Tegezz nyugodtan, Ákos – Wang Keresztes Károly hangszínétől a bozontos szemöldök minden egyes szála az égnek meredt. – Ahogy régen...

– Megtisztelsz...

– Van valami hozzáfűznivalód a nagy tudású előljáró szavaihoz? – érdeklődött a detektív a legártatlanabb társalgási hangon, miközben rágyújtott.

- Semmi, tiszteletre... Semmi, Károly. Egyik pillanatról a másikra jelent meg ez a köd, és egyre sűrűsödött. Mikor elérte azt a sűrűséget, amit már magad is tapasztalhattál, megszűntek a kommunikációs csatornáink. Utána mintha kitisztult volna. A köd. Nem hígult föl, csak... Nem is tudom... Már látunk rajta keresztül... Vagy inkább benne.... És közben tudjuk, érezzük, hogy mindenütt ott van.

A detektív biccentett.

- Lehetséges, hogy szabotázs történt?

- Mátyáshalmán nincsenek szabotőrök, uram! Akarom mondani, kedves Károly...

- És a Bennszülött Történetmesélők Egyesülete?

Ákos megborzongott.

- Emlékszel még arra a botorságra?

Wang Keresztes Károly keze egy pillanatra ökölbe szorult. Tizenhat évesen minden vágya az volt, hogy fölvételt nyerjen a BTE-be.

- Korcsokra nincs szükségünk! - utasította el az elnök, aki még csak annyira sem tartotta, hogy megválogassa a szavait előtte.

- Szabotórhajlamú emberekből ott nem volt hiány, ha nem tévedek - szögezte le.

Ákos széttárta a karját.

- Ártalmatlan fantasztákból, inkább, kedves Károly.

- Tehát?

- Már évek óta nem működik. Nincs rá érdeklődés. Nincs rá igény...

Wang Keresztes ismét biccentett, majd még néhány gyors, frappáns kérdést szegezett neki a másiknak, végül elbocsátotta.

Sorban kihallgatott mindenkit, aki a hivatalban dolgozott, de semmi újat nem tudott meg. A köd leereszkedett. Pár óra múlva megszűntek a jelek, amelyeket a mátyáshalmi FÉRFI, azaz a Félállami Rendfigyelőrendszer továbbított az illetékes figyelőállomásokra. Ennyi történt.

Az okok ismeretlenek.

A keskeny résnyire nyitott ajtótól fényszalag futott végig a padlón, egészen Keresztes Karola ágyáig. Mintha egy szőnyeget gurítottak volna keresztül a szobán.

- Alszik - suttogetta egy női hang. - Ilyenkor mindig alszik.

Az ajtó szélesebbre tárult, belépett rajta Wang Keresztes Károly.

- Majd igyekszem nem fölébreszteni.

Az ágyhoz óvakodott, a halvány derengésben nézte az összeaszott, elhasznált arcot, a takaró alól előbukkanó vékony kezét, rajta a kidudorodó erekkel. Egy vénségesen vén öregasszony feküdt előtte. Zihálva, nehezen szedte a levegőt, fogatlan szája szélén nyál csillogott, seszínű, vékonyszálú haja a fejbőrére tapadt. Már nyomokban sem hasonlított arra a vonzó nőre, akit egy nagyhatalmú kínai üzletember az ágyasának fogadott.

– Azt hittem, más lesz, anya – szólalt meg Wang Keresztes Károly.
– Idefelé jövet azt gondoltam, elégtételt veszek. De nincs kin és nem is lenne értelme. Mátyáshalma nem érdekes.

Keresztes Karola fölnyögött álmában.

– Csak az érdekes, ami történik, s aminek nem tudom az okát.

Megérintette a nő kezét.

– Még – szűrte át a fogai közt a szót –, még nem tudom.

Azzal sarkon fordult és távozott.

A professzor a szomszédos kórterem ajtajából figyelte, ahogy távolodik a folyosón. Fürgén utánaosont.

A szanatóriumtól a belváros felé vezető út éppannyira kihalt volt, mint a város többi közterülete. A detektív tudta, hogy a Mátyáshalmi Félállam-Képviselői Hivatal a veszélyhelyzetre való tekintettel elrendelte a kijárási tilalmat. Ezért természetesnek vette, hogy senki nem jár az utcákon. Annál jobban meglepődött, amikor egy alakot vett észre a Li Taj-Po és a Petőfi Sándor utca sarkán. Az alak a házfalnak dőlve álldogált, és nem mozdult akkor sem, amikor Wang Keresztes már egészen a közelébe ért. Sőt, amikor megérintette, akkor is mozdulatlan maradt.

– Mit keres itt, jóember?

Alighogy kimondta, már látta, mivel áll szemben.

Az ezredes mélyet sóhajtott. Még mindig semmi. A Csen osztályú detektív ez idáig nem adott hírt magáról. Amikor a telefon kijelzője föl villant, reménység támadt benne, de nyomban le is lohadt.

– Tábornok! – emelte föl a készüléket.

– A műholdakon csak egy paca látszik ott, ahol annak a városnak kellene lennie.

– Köd van, vagy valami hasonló, ennyit tudunk.

– A műholdjainkat nem akadályozza a köd, ezredes!

Mily nagy volt a világ, a fák az égig értek, s a fényes vízre mily közel hajolt a hold, idézte magában az ezredes Meng Hao-Zsant.

– Megkövetem, tábornok, a figyelmetlenségem miatt.

– Figyeljen jobban, ezredes! Indítsa útnak a... Csinji Vej legképzetesebb egységét. Most. Nem bízhatjuk magunkat egy Csen osztályú félvér detektívre!

Az ezredes késedelem nélkül végrehajtotta a parancsot.

Néhány óra leforgása alatt öt műholdat állítottak Mátyáshalmára. A pekingi központi vezérkar elsőbbséget élvező esetnek minősítette a távoli, jelentéktelen félállam érdektelen városkájának ügyét. Csakhogy egyetlen műhold sem látott egyebet, mint egy nagy amőbát, amely a pusztá kellős közepén terpeszkedik – ott, ahol Mátyáshalmának kellene elterülnie. A ködfolt határát mintha pengével igazították volna: pontosan egybeesett a település közigazgatási határaival. Akadt olyan fa, amelynek a negyede tisztán látszott, még a leveleket is megszámlálhatták az ágakon, a többi részét viszont magába nyelte a köd. A technikusok nem értették a jelenséget. A vezérkar nem értette. A Csinji Vej vezérlő csillaga nem értette. Az elnökszászári első miniszter nem értette. Még maga az elnökszászár sem értette.

Wang Keresztes Károly dühösen csapta a hóna alá a kirakati bábut. Úgy tűnik, Mátyáshalma még mindig a rossz viccek földje, állapította meg magában. Füstölögve szedte a lábát a Mátyáshalmi Félállam-Képviselői Hivatal irányába, végig a Petőfi, aztán a Csang Heng utcán, majd átvágott a Kossuth téren a Kikapcsolódás Ligete felé. A Jackie Chan sétány elején megbotlott valamiben. Lehajolt, s egy kamerát pillantott meg a kövezeten. Átlagos köztéri kamera volt, amilyenek százával, ezrével lebegnek zajtalanul a városok fölött. Ez a kamera ellenben nem lebegett, ez nyilvánvalóan lezuhant. Ahogy körbenézett, több másikat pillantott meg a járdán, az úttesten. Némelyikből köd szivárgott. Az a köd, amely magába nyelte az egész várost.

Már majdnem elérte a hivatal épületét, amikor lépéseket hallott a háta mögül. Megállt, bevárta a járókelőt, hogy felelősségre vonja. Egy rozoga külsejű öregember bontakozott ki a ködből. Csaknem ráförmedt, de még időben ráismert: a professzor az az egyetlen mátyáshalmi,

akinek soha egy rossz szava nem volt hozzá, s akit egy perccel sem látott idősebbnek, mint amire gyerekkorából emlékezett.

- Karcsi fiam - szólította meg az öregember. - Láttalak az édesanyádnál. Örültem a látásodnak.

- Menjen haza, professzor! - mondta a detektív kelletlenül.

- Beszélnem kell veled, adj tíz percet! Az anyád kedvéért, kérlek.

Wang Keresztes Károly a szanatórium személyzetétől tudta, hogy az anyja egyetlen látogatója a professzor, aki olykor maga is beköltözik néhány napra az intézménybe. Úgy döntött, tíz percen nem múlhat semmi.

Mátyáshalmát három napig zárta magába a köd. A második napon megérkezett a Csinji Vej, és négyzetcentiméterről négyzetcentiméterre átvizsgálta mindent, begyűjtötte az összes lebegő kamerát (tucatnyi, ha lebegett még közülük, a többi mind a földre zuhant), kihallgatta az összes lakost, föltúrt valamennyi lakást, átvizsgálta mindahány épületet, ellenőrzött minden elektronikai eszközt; beletúrt minden zsebbe, minden táskába, minden fiókba. Mégsem derítette ki sem azt, hogy mitől ereszkedett le, sem azt, hogy utóbb mitől oszlott el a homály. A biztonság kedvéért a negyedik napon kiürítették a városkát, majd földig rombolták, és betonszarkofágot emeltek fölé. Három műhold azóta is egyfolytában figyeli. Egyelőre semmi rendelleneset nem látnak.

Végezetül a Csinji Vej vizsgálótisztje sem jutott hát többre, mint Wang Keresztes Károly, vonta le a következtetést több magasrangú katonai és polgári személy. Azt állapították meg mind a ketten, hogy nagy valószínűséggel számítógépes vírus támadta meg a köznép által csak verébszemnek nevezett megfigyelő kamerákat, amelyek - egyelőre megmagyarázhatatlan módon - kiismerhetetlen ködöt eresztettek magukból. Talán az akkumulátoraikból szublimálódott ez a matéria, talán valami reakció indult be a környezetükkel. Mindenesetre az egész Mennyei Birodalom és valamennyi Félállam területén elrendelték a verébszemek gondos és a legnagyobb titokban végrehajtandó, igen-igen alapos átvizsgálását.

Am a vizsgálatok eredménytelenül zárultak.

Az ezredes szíve egyre nagyobb sebességre kapcsol. Nyilván a túlzott teafogyasztás, gondolja. *Ebéd után – egy csöppet szundikálok, fölébredek – két csésze tea vár. Ó, Po Csü-Ji mester! A monitorokon mindenütt sürgőldő emberek. Béke, munkálkodás, rend és észszerűség. Talán ma este egy pohár bort is engedélyez majd magának. Ahogy a nagy Li Taj-Po írja, pénzt és nyomort és életet kimért / az Alkotó, nem tudni, hogy miért, / de rendbehoz mindent, ki hinni bátor, / és igazat szolgáltat egy pohár bor. Az ezredes halványan elmosolyodik. Nincs már messze az az idő, amikor Lu Jünt idézheti napra nap: Magányban élek, távol a Világtól, / nem bánt öröm és nem bánt félelem, / beljebb húzom ajtóm záró-zsinégjét, / szobám gyökérrel, gallyal bélelem. / Ha künn tavasz van, lelkemben tavasz van, / év hajlatán szívembe száll az ősz. / Itt benn utánzom az Idők futását / s tanyámon a nagy Mindenség időz.*

– De addig is, felejtsük el a mátyáshalmi verébszemeket – sóhajtja, és újabb teaért csönget a régimódi csengőn, amihez maga sem emlékszik már, miként jutott hozzá.

A százados hosszan nézi a gyászruhás detektívet. Részvétet nem fog szavakkal kifejezni, de a tekintetéből nem rekeszti ki az együttérzést. Az anyát elveszíteni nagy csapás.

- Semmiféle elképzelése nincs, hogy ki vagy kik okozták a szabotázszt? Wang Keresztes Károly lehorgasztja a fejét.
- Nincs. Az sem biztos, hogy egyáltalán szabotázsról kell beszélnünk.
- Talán egy mutálódott vírus volt, ami átjutott a kamerák tűzfalán?
- tűnődik a százados.
- Meglehet – hagyja rá a detektív.
- Meglehet. Rendben. Most távozzon! – int a kezével a százados.
- Wang Keresztes Károly megkönnyebbülve hagyja el az irodát.

– Nem tehettem másként – motyogja még hetek múltán is, valahányszor kiül bárkalakótelepi lakása aprócska teraszára, és nézi, hogyan úszik le a folyón a dinnyehéj.

– Egyre többször lesz ilyen – hallja magában újra a professzor hangját; körülöttük a néptelen város és a különös kód. – A technológia a fejünkre nő, fiam. Régóta kutakodom, és a jelek egyértelműek. Ez a kód, hidd el, nem ember műve, de nem is valami istené. A technológia kihívása ez. Az ember tehetetlen ellene. Mi tettük föl a végső

kérdéseket, megválaszolni viszont ők fogják. Vagy azok, nem is tudom, hogyan nevezzem őket, illetve ezeket. Mindenesetre a verébszemek csak az első láncszem szerepét töltik be. Ebben bizonyos lehetsz. Én az vagyok. És ezt hiába is írod a jelentésedbe, nem hiszik el. S ha mégis, nem tesznek majd, mert nem is tehetnek majd semmit.

Nem, világos volt számára is, hogy ezt nem írhatja bele a jelentésébe. Egy félkegyelmű professzor hablatyolását. Akármennyire is istápolta az anyját, akármennyire is jó volt hozzá magához hajdan. Senki nem hinné el egy olyan figura kusza teóriáját, akiről azt se tudni, mitől is professzor, s aki akár szabotőr is lehet, vagy tagja a szabotőrök egy csoportjának.

Elhessegeti magától a kényelmetlen gondolatokat, föláll, hosszan nyújtózkodik, bemegy a lakásába. A monitoron, amelyen lelket melengető és idegrendszert nyugtató belső-mongóliai tájakat kellene látnia, egy amőbaszerű folt lüktet.

Föld alatti csendélet unikornissal (58 x 54 cm, olaj, vászon)

Földi Panna

ASSZONYVERSEK

(Mindig úgy gondolok magamra. A legelesettebb tekintet. A legelrontottabb döntés. A legmegalázottabb igazság. A védtelenség. A sosem igazult, mert sosem történt bűnök vádolásában hömpölygő, esengő tehetetlenség. Mindez. Isten tenyerén. Tanúság minden pillanattal az örvény ellen. Hajam fonata volt a gúzs kimarjult tébolyok idején. Áldozathozatal. Megszagatva.)

MONDOD

mondod nekem kávéízű
fekete fényben
szerettek Téged sokat
és jó volt a mézük
szádban olvasztani
mondod

mondod Néked
már én mi új
nektárt akarnék
fényszagú köldököm
medrében tartani
mondod

mondod jó velem
szárny a mozdulat
esendő fátyoltalan
testem ránca lehel
nedűt örömödre
mondod

mondod itt vannak ők
Múzsák Boszorkák
Varázslónők ülték
remetelakod illatos odvát
képzeld csak
mondod

mondod tudsz a
hamisságban olvasni
megkaptad mi kellett
fülledt gyöngyöző percet
újra újra újra de jó vagyok
mondod

mondod tegyem ide
a csészét
nem művész ki akar
etetsz itatsz adod
iderakom de nem akarok
csak nézlek

GYOLCS

(Néked, a versed elé)

kibontott hajjal
áradással jönnek
a folyók az én
Szerelmemhez
akit én reszketve
remélek

tiszta zöld
selyemmel terül
lába elé félelmes
odaadásom

vadfüves illattal
kívánom

őt magamra
ölni szavának
fonatába simulni
mint áttetsző szalag
más sose lásson
lélekzem

estés komor
barnaságba hívom
bőröm üzenetével
borzongó télben
kemencés melegnek
ölelem

fakasztom kérlelem
ujjam sebes hegyén
elhordom árkait
szemének sugaras
tájáról kifeslik
fényem

HERCEG

Herceg, Ön
egyszer méltóztatott
nevemet kiejteni,
kezén táncoltam épp,
aztán nem mondta
többé, bár vágyakozással
ízlelgette, tudtam.

Herceg, Ön
demiurgoszi pálcát hord:
ha elnyíló
számba vezetem,
piszkos kis szépke
cselédje, szolgálni
vágyom Önt örökkéig.

Herceg, Ön
oly magányos, mint
koboldok álma.
Manósipkás titokban
ölébe furakszom.
Ön ha nyalja mirhám,
oldódik csendünk egyé.

Herceg, Ön
gyönyörű nekem, ha
belém hatol,
kis bugyimat mángorlóként
húzza-vonja szét,
szakad a szál,
bennem rikolt minden.

Herceg,
ha hagyja, elhordozom
halálig, szájon harapom,
ha kihúlne teste, lábujjait
olajjal kenem, Magára
bújok, nyállal fényezem,
sose enyésszen, újra

megszülöm.

MÉGIS

Nem baj már semmi.
Váltsd a világot nyugodtan,
ahogy eddig is. Lényegi,
számottevő változás nincs
egyelőre benne, szükség van
ott Rád. Ha esetleg, netalántán

kertedbe ültetett fáid alatt erős
rothadásszagot éreznél olykor:
ne lepődj meg. Nincs baj.
Én vagyok csak, odaszivárogtatott
a Földanya, ahova vágytam,
testem páráját szívod.

Bélszag, a lágyrészek erjednek
legelőbb. Ne neheztelj. A fák
megoldják. Semmi gáz, elmúlik.
Úgy ott, táltosi minőségben, egy
pohár száraz bort igyál meg
(egészségemre akkor már mégse),

mégis: rám.

ÉS TALÁN VÉGÜL

A többi verset
már nem írom meg:
maradjanak,
ahol nékik is
biztonságosabb,
mint megszületni.

Azt írtad
tapintatos, kedves,
bátorító, mostanság
már azonban
mindig inkább eltoló,
sietős rokonszenvvel,

ami azért (valljuk be)
kevés: jók, erősek! Igen,
valóban, versszagúak
talán, bár szerelem- és
vérszag íratta őket
(minek is...)

egybe vélem,
és voltaképp (mily
kicsinység) a szikár tény,
hogy Te nekem
nem írsz szerelmes verset.
Teszem hát én –

gondoltam...
De (bár Csoda, az van)
magamat mégse
szerethetem
Helyetted...
Azt nem vehetem

Tőled sem, magamtól
sem el, látom már...
Most nézem a testem,
vers van a bőrömben,
hasamon, combom
tövén: mégse látom,

hogy születni tudna.
Inkább mint elvetélt

magzat (volt nekem az is),
mint kihányt vér, nyúlik
a bőrön: magatehetetlen,
árvád.

„KÉP” –

Képtelenné váltam.
Teszem a dolgom. Röhejes minden,
ami képes. A Jóisten átvisz ügyis.
De lehet, angyalát küldi,

mert sürgős a feladat. Persze, nem
miattam, szar kis élet, oldás és
kötés nem tétel itt.
Cinizmus meg nem képesség: hiány.

Csak a gyerek miatt, akit (okkal) későn,
de engedett megszületni.
Nagyon akaratos, mélytűző, törekeny
jószág. Muszáj tennem

a dolgom. Gép legyek. De élni azért
kell, akit rábíz az Úr az emberre. Belül
zihál, töredezik minden. Kinn elmosogatsz,
kitisztítod a hegyezőt,

uzsonnát raksz. Mindenki így csinálja,
aki életben marad. Túlélni banális.
Megtenni hőstett. Megtenni banális.
Túlélni hőstett. Képesség. Ikon.

LEVÉL A SZERKESZTŐNEK, KI MAGA IS KÖLTŐ

Szerkesztő Úr,

Uram, köszönöm szavát, hogy mint mindig: könnyed magázása simította hátam, megtisztelő figyelmét pazarolta rám – nem vagyok álszerény, józan csupán –, verseimre, melyeket én csak szövegeknek hívok, nem becézem őket, mostoha gyerek mind (mégis a kép indokolt ide), tiltott, némaságban született, megalázott, kormos képű lelenc senkije, éhező, de sose sír, nem jut a könnyre perc, sem közeg, marad hát a szöveg lakhatatlan tája, az Ön rokonszenve hozott valami derűt ebbe a csontig felmarjult világba: az egyébként reménytelen vershelyzetbe, hogy míg gyermekem estimates káprázattal fektetem, láttassék hát idegen, nem anyai arcom, gyötrelmes, komor, kegyetlen nőiségem, magammal mindig kíméletlen harcom, gyilkolom az éjszaka rémeit – középkorú, nem ropogós, de elomló húsú, minden lélegzetet mélyre leszívó, boszorkaszívű, de apró, pergő mellű asszony zsvány, métely, mit keresek magamban?, s mit a szerelemben?, ez egy valójában, és semmiképp sem két hely, magam és az érzés, melyben a földig hajlás alázata rettentés, valami árvaság, sose raktam egymásra követ, amely másra várt: mindig magától épült bennem házam, most tenném, de a kötelesség falai valahogy túl szilárdak.

Köszönöm, Szerkesztő Úr, hogy ért, s mi több: nemcsak látja, merészeli mérni is a lázam.

LEVÉL A HERCEGHEZ, KI MAGA IS KÖLTŐ

Drága Herceg Urom, azon kérdéssel fordulok most Ékességéhez, van-e még ama kenceficéből, melyre reám köszöntő virágzásomnak okán – melyet a tudós orvosdoktorok ovulációnak átallanak nevezni, mivel én egyetérteni sosem fogandok – peniglen igen nagy szükségünk leend.

Avagy már fogyatkozni látszik? És mi is a neve néki? Az idők viharában ugyancsak elfeledém...

Kérdezem továbbá fabrikálatlan :-) őszinteséggel Édes Herceg Uromot, megvan-e még ama nevezetes, szeretett kefécske, melyet Hercegségedtől volt érzékeny pillanatom kapni fogaimnak ragyogtatására? Megvan-e?

Osztán ama gyönyörűséges mosakodó, mellyel alsó fertályaimat frissítem orgiáink közepett?

Eme három kérdés után legszemérmesebb szívvel írandom, igen számba venném Herceg Urom duzzadó FArkát már, pompázatos gyönyörbe hajszolva ezzel Herceg Uromot.

Alázattal hajolva, képzeletimben szabaddá téve hátulsó gömbölyded szépségemet széthúzendani (melyet seggnek, avagy hímesebben pinának becézünk), várom zengő válaszát!

Kiscselédje :-)

Post scriptum: Ímé itt a kis picturán peniglen jártamban-keltemben, mikor konflisomból kitekinték, látám fejem felett az Angyalt suhantában... Íziben lefotografáltam Kendnek! Néздегélje meg, ugye, ott van-é?

ÚJABB LEVÉL A HERCEGHEZ (AZ IDÉZETEK F. P. VERSEIBŐL VALÓK)

ÉKKÖVEK

Írt nekem minap, Herceg, válaszul szavamra, mikor hajoltam a versre, mint testéhez csendesülnék nyugodni, merülni, lobogni... hajoltam rá, mint Önre tenném, és felvettem szavát, mint ékes kavicsot, mindenség fragmentumát (apró, színes kő bőrömon: én enyészek, ő nem), hisz Öntől a szó, Öntől tanulom: organikus konstrukció.

S mosollyal felelt, betűin láttam: „ez még fokozható...” Tévedtem, persze, rosszul idéztem Önt... Segített, tapintattal írta: Ön által, Önnel érjen, szervesüljön szavam. Hisz tudom, kevés virágzás-érés válik életté, legtöbb nyílás(!) megreked itt, anyag marad sután, nem gyümöl-

csül. Kavics, sem gondolat sose lesz: eredmény csupán (hogy Önt idézzem újra) „a rollerkrómozás”...

S írta Ön nékem: van, mi több, lehet, mert természetes és Egy, mi nem Ön és nem én, hanem kettőnk szépségből szőtt Egésze, mely nem kívülről ragyog („nem művész, ki igyekszik”), nem műanyag díszlet, lassan málló, szagló, nejlon susogás...

Hanem (hogy tovább érjen ízemben, mit Ön írt) legyen bőrünk a

dimenzió, legyen húsunk a tér, vérünk a szín,
gyöngéd barbár módján fakadjon a szó... Ön most válaszában simíthatja tán homlokomra: sok ez, messze visz, madárral-sörrel halt írókig (szép halál az is, bár én Öntől mást áhítok itt), lássa csak úgy, mint én érteni szeretném: „organikus absztrakció”... Emlékszik, tavaly májusban mesélt nekem erről először,

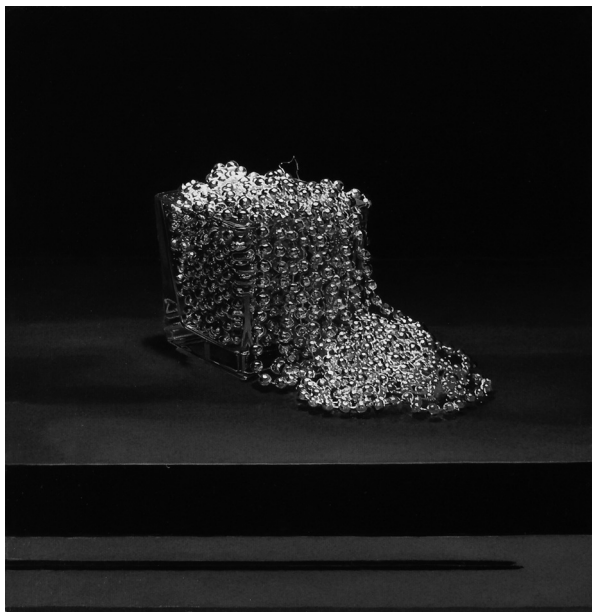
érintett szava mélyen (még teste nem), kezében a nedves dohány, vágytam szívni leheletét, követtem mozdulatát, figyeltem, tanultam nem magát a fogalmat csupán, Öntől hallva először... Tanultam Önt is, Magát... S hogy most mi lehet, mikor minket együtt szépnek nevez? Talán hogy nem Ön és nem én, hanem

eggyé szeretve kettőnk (mikor Reám feszülve vonít belőlem az állatiangyali szó: tedd meg, szűnjek külön lenni, nyakamon ékkőként ragyog keze, érzem ujjá hegyét), ne legyek különbözés sem én attól, mi Ön? mellkasa, öle, combja, ha magára vesz, mint pazar kis mihaszna ékkövé, halhassak Önbe: Végtelenembe? Beléd?

ASSZONYI SZÁJ FINOM KÉRÉSE MÁTKASÁGRA

Kösziklám, Te, Péterem!
Igazam, mélyem, éterem,
mohád vagyok, levelecskéd,
zölded, aranyad, színed, legjavad,

pazar éked. Féltesz-e, mondd?
Rád simulok... Etetsz, itatsz...
Vagyok-e, mondd, szomjad, éhed?
Óvnálak, komor Társ, sziklakövem!
Ne aprózódj, ne múltj, ne vessz,
bátor-töretlen árva lényed takarom
puhán én, másképp árva:
múló-veszendőn, apró-esendőn,
hajladozva, magamat Neked tárva.
Titok szőtte csendünkbe féltőn,
aggódva simulva, várva
– csak Terád, ketten árvák –
hívlak puhamoha-testembe derülni,
pataklarangra égbe merülni...
Gyere, legyünk mennybéli mátkák!

Bőség (35 x 34 cm, olaj, vászon)

Horváth Júlia Borbála

MINDENEK HATÁRA

Gesztenyi baráti összejövetelről tartott hazafelé. Jó hangulatban fogyasztotta útját, még a fejében bujkált az utolsó nóta: *Fúj, süvölt a Mátra szele, / Üngöm, gatyám lobog bele...* Szűk kilométert kellett megtennie, és egy szelíd emelkedőt megmászni hazáig. Az égiek közül a telihold segítette útján, de a felhők nem hagyták kisajátítani a levegőeket. Már a faluja fényeit vélte látni, amikor hirtelen elveszítette az egyensúlyát. Először meglepődött, mert nem ehhez volt szokva; a negyvenesek délcegségével járt, fejét soha nem szegte le jobban, mint ahonnan még emelt fővel lehetett folytatni.

Most viszont mintha egész testével a látóhatár alá süllyedt volna; a világ vészjóslón tornyosodott fölébe. Az összejövetelen persze poharazgattak, hogyne tették volna, öt-hat felesnél nem többet egész este, hozzá zsíros toroskáposzta, veres fröccs, cigaretta; több semmi. *Jól élünk...* viccelődtek a barátok, nevetett a szemük, de a fizetnivalóval minden hónapban jótálltak a postán.

Ugyan Gesztenyi is effélékkel birkózott, de valahogy mindig a felszínre játszotta magát, és minden rendben látszónak tűnt, most meg az árokszálon ült és nem értette, hogy történhetett vele, ami. Egy fertálynyi időt eltűnődött, nyújtogatta az évek alatt összezsugorodott lábizmait, a cipőfűzője kibomlott és sárból húzott szennyes csíkot. Miután semmire sem jutott, összeszedte magát, s elhatározta, megkeresi, ami nemrég még megvolt. Végigtapogatódzott a nedves köveken, az összenyamvadt fűcsomókon, benézett a kishíd alá, de az egyensúly sehogyan sem akart meglenni. Nem volt mire várni tovább, óvatosan hazafelé vette az irányt.

A kapuhoz érve végigsimított a kabátján, nadrágián, amúgy szokásból a homlokán, mielőtt belépett volna, nagy levegőt vett és betolvajkodta magát a házba. A család már elcsendesedett, itt-ott szertehagyott tárgyak éltek éjszakai életüket, az óra éppen háromnegyedet ütött. Gesztenyi kapaszkodó után matatva feltolta magát a lépcsőn és sorban fölkereste az ágyukban alvó családtagokat.

Labilis pozíciójából nézve azonban, a gyerekei mintha másmilyenek lettek volna, mint annak előtte. Jánoska például lábtól feküdt, a Fannilány helyett a kutyát találta a paplan alatt, a hitvesi ágyban pedig a többi aprólék aludt a felesége oldalán. Gesztenyi nem szólt, kiment és a konyhában keresett magának helyet. Reggel a szokásosnál korábban indult munkába – lábujjon érkezett, hát ugyanúgy távozott –, odakint pedig az előző éjszaka nyomait kutatva magán, belenézett az útszélen imbolygó pocsolýába és megállapította: az egyensúlyának nyoma veszett.

Így nem mehetek dolgozni! Hirtelen döntéssel a biztos útról a mellékre kanyarodott, ahol kiszáratva egyik kollégája jött szemből.

Hová, hová? – a másik zavartan.

Semmi, semmi, csak elvesztettem valamit... – hasonlóképpen Gesztenyi.

Á, te is? – méregette – *segíthetek megkeresni?* Gesztenyi nem ugrott a szóra, csak a maga súlytalansága foglalkoztatta; szótlánul botorkáltak tovább. Néha megálltak, azt hitték, találtak valamit, végül kiderült, semmi érdemleges.

Így telt el a nap. És a következő és az azt követő, egy teljes hét. Gesztenyi minden reggel elindult a munkába, de soha nem érkezett meg. A napot szöszmötöléssel töltötte, utcai padon, a parki árnyasban ülve próbálta megállítani az állandó forgást, mert meg volt győződve róla, ő marad egy helyben, csak a külvilág pörög körülötte. Délutánonként rendben hazaindult, kínosan ügyelve a munkaidő betartására; otthon a felesége ebédrel várta.

Te, Gesztenyi – kezdte volna –, *valami furcsa van velem az utóbbi időben...* Gesztenyi hátán borzongásbuborékok gurultak végig, belenézett a felesége szemébe és olyan tétovaságot fedezett fel benne, amelyet még soha, de azt gondolta, ügyes asszony, majd megoldja.

Neki, Gesztenyinek viszont most magamagával kell foglalkoznia, hogy amint képes rá, újult erővel szállhasson harcba érte, és közös utódaikért. Szó nélkül magára húzta hát a nagyszoba ajtaját és távirányított megoldást keresendő bekapcsolta a tévét.

Idegesen villództak a képek, tolakodtak a mondatok, az egyik fogyókúrát ajánlott gyógyírként, a másik déligyümölcsévést, a harmadik nyugtatót/izgatót, a többiek kamatos kamatot, hitelt, hotelt, hetet és havat; s mindannyian esküdtek arra, hogy egyensúlyvesztés ellen a

legbiztosabb módszer az övék. A tisztánlátást egyéb hangok is bonyolították: *az egyensúlyhoz ragaszkodás elavult csökevény, a kihívások embere elboldogul anélkül, sőt, azzal viszi előre a világot.* A nyilatkozók egytől egyig mosolygós és magabiztos nyilatkozók voltak, s látszólag nem veszítettek el semmit.

Gesztenyinek ez igen rosszulesett, mert régóta vágyott közéjük; biztos fizetést, gondozott kertet és felhőtlen homlokot kívánt magának öregkorára. Végigtekintvén népes pereputtyán, pár pillanatra újból kapcsolatot létesített a valósággal és belátta, hogy ha rövidesen nem nyeri vissza az egyensúlyát, ők sem érezhetnek szilárd talajt a lábuk alatt. Ezért úgy döntött, nem kerül elő, ameddig ki nem deríti, mi van vele.

Lahunyt szemmel a múltba révedt, megpróbálta felidézni addigi betegségeit, a gyerekkori fogadékos nyavalyától kezdve a hagymáz hideglelésig és a nyáltúrásig. Ilyeneket hallott annak idején a gyimesi déd-öreganyjától és más csodálatos gyógymódokat: szájsebre száraz rózsa ecetben főtt levét, elvágott ujja flastromot tenni, tormás sert lábdagadásra – inni.

Gesztenyi érzékeny szívvel emlékezett a gyereknyarakra és gondolatban feltűnt előtte az apró, kötényes figura; mintha annak is mindig félrehordott volna a feje.

Lehet, hogy ez családi vonás nálunk? Tűnődött és emlékeiben visszafelé peregetek az évek, már nem tudta szétválogatni, ő volt-e jelen az eseményen, vagy meséltek neki róla.

Látta az anyai nagybátyját, amint a többi sihederrel együtt beront a városházára, az egyik kezével lesöpör mindent az irodai asztalról, a másikon géppisztoly, erőszakos reccsenéssel betörik a szekrényajtót, kidőlnek a dossziék és ők, a szabadság ígéretétől megrészegülve az ablakból szórják szerteszét a spiclik jelentéseit rejtő iratokat. Azután kirohannak a házból, lyukadt zászlót tartanak maguk elé, mintha az megvédene a golyóktól, az egyik elesik, ütődik a feje a poros utcakövön, vörös erecske utat tör alóla, nem tudni, elapad-e valaha.

A következő kép a nagyszülei háza, Pozsonytól Kassáig rohan a szél, a kertben kifeszítve szárad a ropogós ágynemű, azt már nem bírják magukkal vinni. A nagyanyja szép, törtszemű asszony, a hátán batyu és maga előtt tol egy kislányt, az ő anyját, aki porcelánfejű babát szorít magához. Az istállóban toklyó, jerke és két ürü; előzőleg jó évnek

gondolták a negyvenhetest, mégis rajtaveszítettek. Nagyapa, büszke legény, ünneplőt húzott aznap, legalább azt sem kell cipelni, majd utolsó szippantás a napszínű vászonba, a cserzett kézfejével végigsimít a homlokán, utána lefordul a bakról.

Gesztenyit a harangok zúgása rántotta vissza a valóságba, de nem értette, hol van és továbbra sem, hogy mit akar. Az ablakhoz rohant, hogy tájékozódjék. Odakint csend dobolt, derús délután érlelte a termést. Kezét a fülére tapasztotta, mire még erősebbé vált a harangszó, és amikor visszahanyatlott a pamlagra, lehunyta megint a szemét. Dédapa szavait hallotta akadozva: *sosem felejttem el azt a hangot, tíz percen át dörögtek a harangok, zúgtak a gyárak szirénái a csonkolt határokon át, amikor Magyarország örökre kibillent az egyensúlyából.*

Ugyan, történelem... legyintett Gesztenyi, és még egyszer: *ugyan...* És hirtelen rádöbbsent, hogy egész életében ezt a bizonytalanságot érezte, s egész életében inkább ki sem tette a lábát szűkebb pátriájából, nehogy újabb veszteség érje.

Hagyjuk a múltat. Ismételte, mert nem bírta a nagy és himnikus gondolatokat, most is inkább a távirányító után babrált. Kiegyezett szemmel bámult bele a burába, s végre egy nyájas képember járult eléje, s egyenesen a szeme közé nézve így szólt:

Nem vagy felelős semmiért, még egy kicsit ki kell bírnod, és jövőre bizonyosan megtalálod, amit keresel! Gesztenyit jóleső melegség töltötte el. Hetek óta először távlatok nyíltak előtte, hiszen egy év nem a világ, mindössze egyetlen év, se több, se kevesebb, azon még fél lábbal is átevickél. Megint minden helyénvalónak látszott, önfeledten folytatta a kapcsolgatást, hátha talál valamilyen szórakoztató műsort, amivel elverheti az időt, amíg visszazökken az eredeti kerékvágásba.

Az egyik csatornán vidám szignállal jelezték, hogy netovább, kezdődik a mulatság, s éppen egy magaforma figura arcába tölték a mikrofont, aki arról panaszkodott, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal világléteében úgy érezte, mint akinek minduntalan kicsúszik a lába alól a talaj. A közönség hisztérikusan felnevetett, megtapsolta a bátor embert, amiért a nyilvánosság előtt kinyilatkozott, a műsorvezető is agyondicsérte, és kedvesen a helyére kísérte.

Gesztenyi már nem a szavakra figyelt, szédülten bámulta a képernyőt, majd mintha hosszú álomból riadna, még a nyálat is a bajszán hagyva megindult. Az útja arra a helyre vitte, ahol egyensúlya legutóbb

még megvolt. A kishíd tájékán érte a baleset, s amint közeledett feléje, a határban imbolygó emberek népes csoportját fedezte fel.

Talán piknik? Találgatott egészséges énje, s ahogy ide-oda forgatta a fejét, látta, hogy minden oldalról újabb és újabb alakok botladoznak elő. Dülöngéltek, bizonytalankodtak, majdnem elvágódtak. Gesztenyinek semmi kedve sem volt ilyen szerencsétlenek közé menni, hallgatni a magyarázkodást, állni a kérdéseket; ő finom öltönyös egzisztencia akart lenni, jól megtermett bankkártyával – ahogyan őt is kiképezték a tévé előtt. Akkor valaki megszólította:

Jöjjön, kolléga! Adja a karját... Gesztenyi meglepődött, mert segítséget ő aztán soha nem vett volna igénybe, a hitet meg kiölte belőle a huszadik század, amelyben élete nagy részét leélte.

Azért mindenkinek van határa... morgolódott magában, de úgy érezte, mintha az egyensúlya kezdene visszatérni. Lépett egyet, azután kettőt, végül fejét leszegve hagyta magát a tömeg közé vezetni. A rideg rét lassan benépesült, az emberek, hogy el ne essenek, a hátukat egymásnak vetve álldogáltak, és gyűjtötték az erőt a következő lépéshez.

Elhalasztott apokalipszis (58 x 55 cm, olaj, vászon)

Nádasi Krisztina

A FÉNYES PÉNZTÁRCA

– Persze, mama.

István mindenre ezt mondta: *persze, mama*, mert így volt egyszerűbb, így volt jobb. A legszörnyűbb dolgokat is megszelídíti, ha egyetértünk velük. Mama elmosolyodott, és István arra gondolt, milyen csekély ár ez a *persze, mama* ezért a mosolyért.

– Hilda is jól van?

– Persze, mama.

Még nem is hazudott. Hilda valóban jól volt, mármint egy bizonyos értelemben.

István még néhány *persze, mamát* mondott, néha belefűzött egy *minden rendbent*, aztán mesélt Enikő legújabb ötöséről és Endre farsangi felvonulásáról az oviban. Mama sugárzott, s mikor István elővette fényes pénztárcáját és belőle egy papírpénzt, mama két orcáján egy-egy lázrózsaszín folt jelent meg, és halkán mondta, erre semmi szükség, majd elvette a bankót.

István ekkor felállt, felállt mama is, válogatott Istvánnak lekvárt és befőttet, csomagolt kakaós piskótát, amiről István tudta, hogy nem mama sütötte, mert a nyaksérve óta képtelen volt olyan jól használni a kezét, hogy süteményt készíthessen; István annyit mondott, köszönöm, aztán mama megkérdezte, jön-e a következő héten is, mire István azt válaszolta, *persze, mama*.

István mosolyogva búcsúzott el mamától, mosolyogva lépett ki a gangra, mosolyogva ment ki a kapuhoz. Itt aztán lehullt róla az álarc. Az anyja fia helyett a felesége férje baktatott végig az utcán, egészen a villamosmegállóig. De villamosra nem szállt, mert bérlete nem volt, a blicceléshez meg sosem vette a bátorságot.

Megint bement a sarki Tesco Expresszbe, megint feltette a szokásos heti kérdését, megint nemet kapott, így sétált tovább. Megállt a hentesnél, vett egy kiló farhátat, hazament, levest főzött, aztán felvette Endrét az óvodában. Mire hazaértek, Enikő is otthon volt, a leckét írta a konyhaasztalnál a húsleveszagban.

István megterített. Hilda is megérkezett; azt kérdezte, amit minden péntek este, mert István mindig péntek délután ment a mamához.

István most is nemet mondott.

– Nem, Hilda.

Itthon mindig ezt mondta.

A felesége meg mindig összeszorította a száját, nem úgy, mint mama, aki mindig mosolygott.

Megvacsoráztak, és Istvánnak ekkor jutott eszébe a fényes pénztárca. Kivette a kabátja zsebéből, betette a fiókba.

Hilda észrevette és megint kérdezett tőle valamit, mire István azt felelte, nem tudja. Mutatóujjával gyengéden végigsimított a fényes pénztárcán, aztán becsukta a fiókot, bement a gyerekekhez és mesélt nekik.

Mesélt nekik hercegről és hercegkisasszonyról, de nem mesélt nekik a szegény emberről, mesélt nekik kincsről és fele országról, de nem mesélt nekik pénztelenségről és munkanélküliségről, mesélt nekik sárkányról és bátorságról, de nem mesélt nekik a nagymamáról, aki szülést kapott, amikor a nagypapát kirúgták az állásából, és mesélt nekik kitartásról és reményről, de nem mesélt nekik a nagypapa öngyilkosságáról.

A végén Enikő megkérdezte:

– Apa, ugye holnap is te mesélsz nekünk?

Mire István véletlen azt válaszolta:

– Persze, mama.

PÁRIZS, 1943.

1. HEINRICH

Magának olyan szép a szeme. Eljön velem vacsorázni? Nem, nem ma, egy másik napra gondoltam. Minden nap dolgozik? Nekem tisztességesek a szándékaim. Mondjuk szombaton? Elviszem egy korrekt helyre, a kedvenc helyére, táncolhatunk is. Egy ilyen szép lány biztosan szeret táncolni. Tudja, mi békével jöttünk!

Ó, megjegyezte a nevemet?

Tehát nem erre számított, értem. De a háború ilyen. Abba nem gondolt bele, Élise, hogy az első világháború után minket mennyi megszorítás kötött? Nem tanulta történelemből a Német-Római Birodalmat?

Maga még gyönyörűbb, ha mérges. És nem, nem hagyom, Élise, én szerelmes vagyok magába. Tudom, hogy maga sem közömbös irántam. Jöjjön el velem szombaton, és beszéljessünk. Ha kívánja, megígérem, hogy nem említem a háborút meg a német eszméket.

Tessék? Á, értem, válaszoljak úgy a kérdésre, hogy nem említem a német eszméket? Nos, igen, Élise, nagyon szeretnék hallani a maga gyerekkoráról, a párizsi életről, és azt is szeretném, ha megújulna a város és megint lenne bőséges élelem és beindulna a gazdaság. A fejlődéshez rend kell, ez így korrekt. Hogy ne használjam ezt a szót, hogy korrekt? Soha többé nem fogom, ha magának nem tetszik. Bármit megteszek magáért.

Csak... azt az egyet ne kérje. Ez nem az ilyen kisembereken múlik, mint én. Élise, maga attól fél, hogy megszeret engem? Azt mondja rám, a múltban élek. Maga pedig úgy tűnik, a jövőben. Pedig a ma egyáltalán nem szörnyű, Élise. Gondoljon bele: van munkája, nem bántja senki, és még udvarlója is akad. Tán a maga lelkét is a múlt bántja, az, ami tegnap történt, meg ami egy hónapja történt. Szóval, Élise, eljön velem szombaton vacsorázni?

2. ÉLISE

Hogy vacsorázzunk? Hiszen az imént hoztam ki a ragulevest. Különben meg dolgozom, és én tisztességes lány vagyok. Nem várja otthon egy Gretchen vagy egy Magda?

Nem nézem én magát egyáltalán. És miből gondolja, hogy táncolni van kedvem?

Persze, békeidőben, de ezt, Heinrich, ezt megszállásnak hívják. És biztos lehet benne, hogy nem felejttem el. Soha nem felejttem el ezt az egészet. Hogy bevonultak, mintha csak egy katonai díszszemléről lenne szó, miközben az apáinkat, fivéreinket lövik halomra a harctéren. Ebben semmi békés nincsen. Az ég szerelmére, Heinrich, nem lehet ilyen vak! Már az első világháborút is maguk robbantották ki! Megérdemelték, amit kaptak! Mi joga van a németeknek Európához?

Én tanultam a Német–Római Birodalomról, de Attiláról, a hunról, meg az Oszmán Birodalomról is. Csakhogy az, hogy valaha máshogy voltak a határok, nem jogosítanak fel senkit arra, hogy a maiakat átrendezze! Engedjék el a múltat, éljenek a jelenben!

Ugyan, hagyjon, most már tényleg mennem kell. Micsoda? Nálunk vacsorázik három napja és már szerelmes belém? És komolyan azt akarja, hogy meséljem el, milyen csodás volt az élet Párizsban, mielőtt maguk beszennyezték? Válaszoljon! A gazdaság nem indulna be, ha maguk mind hazamennének és hagynának bennünket élni?

Utálok, hogy mindenre azt mondja, korrekt.

Nocsak, bármit megtenne értem? Akkor azt kérem, menjenek haza.

Az egész háborút kisemberek vívják, kisemberek vannak a fronton, és kisemberek maradnak a városokban. Maga mint kisember teszi itt nekem mint kisembernek a szépet, mint ahogy az összes katonatársa teszi a szépet a többi francia lánynak, aztán a hasunkba raknak egy német gyereket, és soha nem mennek haza, vagy ami még rosszabb, mi akarjuk majd, hogy maradjanak. Tessék, ezt csinálják most, ez az igazi megszállás!

Nem, nem magáról és rólam beszéltem, ezt csak általánosságban mondtam.

Igaza van, Heinrich. Nem akarok a mában élni.

Immanencia (87,5 x 93 cm, olaj, vászon)

Koloh Gábor

KARÁCSONYI TÁVGYAK

Megint nem tudtunk elköszönni úgy,
hogy egy kicsit ne vertünk volna alá
egymásnak, kis odaszúrás, finom gúny,
aztán marad az a keserű szájíz egy ideig.

Távolsági gyakorlat. Holnap már ünnep?
Pár óra otthon, szülő-mustra, idézgetés
rég elszúrt karácsonyok, tüzet-szüntet
ígéretű, aztán mégiscsak zsörtölődős
napjaiból. Pedig nekem a nagyapám
szokásaihoz mi közöm ma már?
Bár kétségtelen, hogy a hagyomány,
legalábbis nálunk, vállalható, hát van.

Ebből, ha akaratlanul, de viszünk.
Hozom a parfist, pár emléket a kukába.
Aztán mégis milyen Úristent hiszünk?
Egyedül van, most hisztis a szomszéd kuttyája.

Azt hiszem, hogy ellent sem állok, úgyis újra-
és újratermelődnek rossz rítusaink, apáról
apámra és rám. Ilyen közös múltunk útja,
de nincs jobb ennél, mert ugyan hol máshol
keresném a motívumokat és indokot?
Nem tudtunk elköszönni, de legalább csöndben.
Ez ismerős valahonnan, tehát megszokott.
Uram, ki létezel, most nem adom. Őt nem.

RÉTEGZETT IDŐ

Kerékküllők közé fogott üveg tükröz,
a ház mögött, a fák között dara hull,
állunk, összesimulunk, a gerendák
alatt, nézd, lent, bent már alakul,

egymásra csúszik és összeépül,
alakot sejtet, de félbehagy, elvet.
Végre már nem számol idővel,
úgy tölt be, el, úgy bizserget.

Úgy von, úgy húz, úgy taszít, csábít,
mindent megad, vagy úgy hisszük,
hogy a miénk, miénk nem volt sosem,
megkaptuk, de sehova se vesszük.

Bent vagyunk kint és kérdezzük,
ott maradunk-e a fényképen, vagy soha?
Hajléka lehetne az Istennek, létezik
vagy sem, az ortodoxok fatemploma.

[ÚGY FESTETT IMÉNT]

Úgy festett imént a nap sugara.
Úgy tüzesedik színére az utca sara.
Assisít, ha akarom, szemem
behunyom és látom. Látod, sebem
ott szereztem. Úgy sértettél fel,
hogy józan, kipihent ésszel
sem vettem észre. Nem akartam?
Ma már biztos, hogy elszakadtam
tőled és az is, hogy ott, hogy akkor.
Félreértettük egymást félszavakból.

Úgy fut az ég most is a fejem felett.
Saját szakállamra, de tévedhetek.

HOGYAN VÁLASZTUNK MI PÁRT

Kérdezhetném is, persze, de válaszul
egy természetesen-sehogy-on kívül
csak tákolni és *csak* hülyeséget lehetne,
miközben roppant fontos, hogy bővül
a tudás és igény, korral, borostával,
jobbféle ingekkel, szókinccsel,
hogymódjával és módjával udvarol,
nem pedig – ó, szájalom – kilincsel,
aki ha próbálná, sem tudná leplezni,
hogymódjai. Igen. Szóval a vágya,
aminek egy teljes biológiai felépítettség
(szélte, hossza) a tárgya és arzenálja.
Úgy jutott ez most eszembe, hogy
reggeli mellett, ahogy néztem, ráeszméltem,
hogymód a tébékártyádat, a régiforma zöldet,
amit én már évekkkel ezelőtt elveszítettem,
tehát figyeltem és *az* juttatta eszembe,
hogymód mi voltaképp használati eszközeink
szintjén is egy korosztály vagyunk.
Kinyitom az ablakot és élnek a szüleink.
Nincs gyerekünk és felnőttünk az analóg világban
úgy, hogy a digitálisba tanultunk bele: összefonódott,
egymást egészítette ki a kettő. Sok lánnyal,
fiúval voltunk, ez mind évekkkel egymásra rakódott,
összeállt és lett is belőle valami tapasztalat mára.
Becsukom az ablakot, elvégre tél van és hideg.
Meg tudnám tehát mondani, hogymód is választottuk
mi egymást, tartalmilag és szerkezetileg
mi volt, amit figyelembe vettünk
a mindenek-után és akár a mindenek-előtt.

Indulunk. Épp ideje, hogy a Corvinnál
megvegyük a cserepes fenyőt.
Végül a mindennapokat választottuk, meg
az alkalmakat, hogy együtt legyünk
és hosszabb távon előre lássuk, mitől lesz jobb
így, mint amúgy legtöbb esténk és legtöbb reggelünk.

Még mindig (44,5 x 42 cm, olaj, vászon)

Simonfy József

AMIKOR TÁVOZOM

úton vagyok örökké
önmagamtól egyre messzebb
úton vagyok örökké
önmagamtól egyre messzebb
az a kevés ami szükséges
az élethez az sem adatott meg
az a kevés ami szükséges
az élethez az sem adatott meg
már nem elég egy nap
napi teendőimhez
már nem elég egy nap
napi teendőimhez
virrasztom öregségemet
kőbe vésett szomorúság
virrasztom öregségemet
kőbe vésett szomorúság
beleborzongtam iszonyú
földrengéskor rázkódik
így meg a hegy
beleborzongtam iszonyú
földrengéskor rázkódik
így meg a hegy
póklábak rángatózó idegek
tályoggá gyúl feketedik csöndem
póklábak rángatózó idegek
tályoggá gyúl feketedik csöndem
ülök vakondbőr székekben
a verendán hosszú levelet írok
ülök vakondbőr székekben
a verendán hosszú levelet írok
amilyet manapság nem szokás
amilyet manapság nem szokás

arcom alatti arcom amikor távozom
egy pillanatra láthatom
arcom alatti arcom amikor távozom
egy pillanatra láthatom

DAL

csodálattal szinte megbabonázva
csodálattal szinte megbabonázva
hallgattam újszülött gyermekeikhez
éneklő édesanyákat
hallgattam újszülött gyermekeikhez
éneklő édesanyákat
mindig ilyen mélyről jövő
tisztaságot szerettem volna én is
mindig ilyen mélyről jövő
tisztaságot szerettem volna én is
képtelen vagyok fölidézni a dalt
amit anyám énekelt ágyamnál
képtelen vagyok fölidézni a dalt
amit anyám énekelt ágyamnál
néha egy dalról álmodom
melyet még nem írtak meg
néha egy dalról álmodom
melyet még nem írtak meg
a dalnok ül csak ül vékony fröccse
mellett szó nélkül ül ül
a dalnok ül csak ül vékony fröccse
mellett szó nélkül ül ül
a dal magától éneklődik
magától éneklődik a dal
a dal magától éneklődik
magától éneklődik a dal

Szávai Géza

GYÉVUSKIN ÁLMA

„Az élet álom.” (Krúdy Gyula)

„Az álom: élet?” (Kotzka Lajos)

Hajnalodás előtti szürkület, mielőtt még felsejlene, majd felbuk-
kanna és átvilágítaná a sötétséget a Nap.
Pitymallat! Előtte ez a végtelenbe terjedő sötétszürkesség.

Amióta idősödik, Kotzka Lajos igen korán ébred. Csendesen vár a
sötétben, amikor még a Nap nem látszik, de már derengeni kezd a
szürkület. És a felderengő, majd erősödő fényben a makacs álmok
megiscsak szétfoszlanak.

Amikor még nem érezni, hogy máris pitymallik, amikor éjszakai
sötétségre riad fel nyomasztó álmaiból Kotzka Lajos – még annak is
alig van tudatában, hogy egyáltalán felébredt. Ha felébredt. Csak azt
érzi, hogy felriadt. Még álmában. Ha felébredt, akkor „átriadt” a sötét
álomból az álmatlan sötétbe, és ami álmában riadásig nyomasztotta,
az továbbra is nyomasztja. Nyomasztó, nehéz álomból nyomasztó
sötétségbe, amelyben oszlik némileg az álom, de lényegében csak
szétterjed, és leülepszik. Kotzka Lajos körül.

És rá Kotzka Lajosra.

Ő ebben az ébrenlétbe átnyúló álmohangulatban türelmesen kivár.
Amikor az ég végre „megpitymallik”, akkor a derengésben már az ablak
elé állhat, és beüzemelheti az asztalon este előkészített kávéfőzőt.

Ha villanyt gyújtana, azt az emeleti szobájában éberén alvó – örök
félálomban szendergő – nagyon öreg édesanyja azonnal észlelné.

– Minden rendben, Lajoska? – sottogná olyan hangosan, hogy az a
csendes lakásban kiáltásnak tűnne. „Igen, persze.” Ezt a választ
rendszeresítette Kotzka Lajos, és mindig halkan, figyelmesen ejti,
mintha gondosan a kávéillatra illesztené, hogy azon érkezzenek a szavai
az idős asszonyhoz. A kávé illata mindennél fontosabb közlés ebben a
hajnali derengő félhomályban.

A katonásan hallgató öregasszony sosem kérdez ennél többet. Csak
hetente egyszer, vasárnap vagy hétfő hajnalban:

– Adélka megjött?

Erre Kotzka Lajos sosem válaszol. Ezúttal is zavartalanul ébredezett tovább az álmaiból, lassan, nehézkesen, a kávé illatába kapaszkodva kiélvezte, hogy bizonyára pitymallik. Akár napfény nélkül is, csak úgy, derengő szürkében. Gyerekesen kedvelte ezt a szót – pitymallat – Kotzka Lajos. Már ilyen idős korában szerette meg. Mindenképpen pitymallik! Az álmokkal tömött sötétség, az éjszaka feketesége párállva, szemcsésen gomolyogva átvilágosodik.

A Mama csak akkor kérdezi, hogy „Adélka megjött?”, amikor a kislány, aki bizony már nagylány, bulizni megy. Ha megjött volna, már jelentkezett volna a Mamánál. Kotzka Lajos egész életében Anyunak szólította az édesanyját, de a lánya, Adélka számára kisbaba kora óta, ma is „Mama” a nagymamája neve.

„Még nem jött meg, Mama”, mondhatná Kotzka Lajos, de nem teszi, mert az Anyu magától a kedvenc unokájától várja a választ.

Ha megjött, és még nem jelentkezett a Mamánál?!

Ilyen nincs. Ilyent nem tesz a kedvenc.

Kotzka Lajos hallgat, és ébredszik.

„Talán azt álmodta az Anyu, hogy megjött az Adél?”

De hát már felébredt, már kérdez, tehát már tudja, hogy még nincs itthon a kedvence.

Kotzka Lajos, ha felébred, és csevegni lesz kedve, megkérdezheti – megkérdezhetné?! – tartásos édesanyját, Babarczy Etelka, bizony: tagadhatatlanul grófnőt, hogy „Anyu, helyes, hm, megengedhető, hogy kedvenced legyen?!” Adélkának két bátyja és sok-sok unokatestvére van, mind a Mama unokái.

Kotzka Lajos nem fogja számon kérni idős, de változatlanul katonás édesanyját.

Marad ez a kérdése a pitymallat előtti szürke derengés szürkébb zugaiban. Végleg.

Az idős Kotzka Lajos nem sokat időzött nagyon idős édesanyja ágya mellett, elhelyezte a gőzölgő kávé, és itt-ott azért tapogatózva, támaszt keresve visszaszédelt a homályban a földszinti kávéfőző melletti karosszékre. „Amíg.”

Olyan ez a szürkesség, mint maga az álom. Az álom szürkésége szétterjed. Lassan. Ahogyan Kotzka Lajos próbál beleolvadni a csészé-nyi forró, frissítő, vidám kávéba.

Mondhatni, hogy ezúttal már-már vidáman ébred.

„Oroszul beszéltem!”

Álma szinte „élő üzemmódban” zakatolt tovább Kotzka Lajosban.

Évtizedek óta nem beszélt, nem olvasott oroszul. Mondhatni, mindent elfelejtett, amit iskolás korában tanult. Pedig komolyan vette az orosz. Az apja miatt. Aki a háború végén titokban átrepült az oroszokhoz a magyar különbékéről tárgyalni. Azóta senki nem látta, Lajoska sem, de sosem volt vitás, hogy az Apu ott van az oroszok között. Élve, vagy holtan, vagy kivégezve. Ott az oroszoknál.

Hát! Hát nagyon örült az idős Kotzka Lajos: álmában meg tudott szólalni oroszul.

Most – már nem álmában – is büszke és vidám, mint egy kisgyerek.

„Ha az Anyu ilyen idős...”

„Akkor a másik nagyon idős, az Apu is élhet!” Rejtegethetik valahol a nagyon idős Aput az oroszok. Mert nagyon sok titkot tud az Apu. Ezt gondolja Kotzka Lajos gyerekkora óta. Amikor még tudott oroszul. De az nagyon régen volt. És mégis, álmában sikeresen megszólalt, beszélt oroszul!

Eszébe jutott a szó, és azt oda is kiáltotta hangosan a géppisztolyos, orosz egyenruhásoknak. Hogy „már ő is!”

„OTYEC!”

Értették, persze, hogy értették. Neki meg úgy járt-kalimpált az agya, mint Lajoska korában: „Én! Én vagyok, apa!”

És a nagy erőfeszítésben, ijedelemben a másik, a fontosabb szó is – a „kislány” – eszébe jutott. „Gyévuská”, kiáltotta az oroszoknak. „Van egy kislányom.”

Két nagyfiáról egy pissenést se! Eszébe se juthat. Fiúk, férfiak, felnőttek, megvédik magukat. A gépfegyveres oroszok mind bő, kopott egyenruhában. Mégis megismerszik a nő. Elöl az egyik bizonyosan nő. Ő bizonyosan jobban megérti, mit jelent egy kislány apjának lenni.

Lajoska az összes orosz nézte ugyan, de már a katonanőnek kiáltozta, hogy *otyec*, és *gyévuská*! Egy kislány édesapja vagyok!

„*Otyec of a gyévuski*”!

Úristen, ezt nem kellett volna. *Angolul* kötötte össze a két orosz szót. Vége mindennek, mert ezek szemében az angolok, amerikaiak... Ajjaj... De hirtelen rémületében Lajoska azt is képes volt meghallani, hogy angol ide vagy oda, *gyévuska* helyett *gyévuski*-t mondott. Sikerült!

Kislánynak!

És valamikor számolni is tudott oroszul. *Ágyin*, egy.

OTYEC ÁGYIN GYÉVUSKI! – vágta ki süvöltő örömmel. Egy kislánynak az édesapja vagyok!

Az orosz katonanő leengedett géppisztolya – és az – jelezte, hogy Lajoska is, kislánya is megmenekült.

„Hát, ha megszólaltam oroszul!” Kotzka Lajoska szinte ujjongott álmában. Olyan erős volt ez a vidámító álom, hogy még nagyon sok hajnalon át, pitymallat előtt, után, a forró kávé ízében és gőzében ezt látta – hihetetlenül élesen – Kotzka Lajos.

Hozzászókkott ahhoz is, hogy a sok hajnalra kiterjedő álmot bármelyik éjjel láthatta. Bármelyik hajnalát felvidíthatta.

Nagyon idősen is nagyon diszkrét, katonás édesanyja szívesen megkérdezné: „Minek örülsz, Lajoska?”, de nem fog indiszkréciót elkövetni. Már kora reggel? Pitymallatkor? Inkább csendesen, arisztokratikusan örült ő is.

„Az arisztokratság olyan, fiacskám, mint a katonaság – mondta vigaszként sok évtizeddel ezelőtt a lágerben az arisztokrataként internált Lajoskának Marcell úr, az ügyvéd. – Nem mindig csak árt az embernek!”

Adélka pedig soha nem kérdez az apjától, aki mindig áhítatos, elfogódott örömmel néz rá.

Így aztán Kotzka Lajosnak csupán saját maga előtt kell – mégiscsak – szégyenkeznie. Az álom végződése miatt. Mert túlörömködté magát, hogy annyi évtized után, pár szóra fogyatkozott nyelvtudással sikerült elmagyaráznia az oroszoknak, amit akart.

Amikor vállukra vetett géppisztolyokkal hátat fordítottak az életben hagyott Lajoskának, és indultak, ő a túláradó hálától integetett a távozóknak, s mintha egyenesen közéjük tartozna, azt kiáltotta, ne felejtsek, hogy ő: *Gyévuskin!*

Az oroszok nevettek.

Gyévuskin, lányos apa!

Az már nem álmában, hanem egyik kávéillatú hajnalon jutott eszébe Kotzka Lajosnak, hogy a *Gyévuskin*-t úgy is érthették az oroszok: lányok után mászkáló férfi. Talán ezért nevettek. Sok sötétlő hajnalt áttöprengett Kotzka Lajos, míg meggyőzte magát, hogy akkor, abban az

álombéli helyzetben pontosan megértették őt az oroszok: én, Gyévuskin egy kislány édesapja vagyok.

*

A kislányban semmi arisztokratikus. Hála az egeknek, fohászkodik az idős és pár éve özvegy Kotzka Lajos. Mégis az arisztokrata, katonás nagymama kedvence. „Végre egy lány!”, sóhajtott Kotzka Lajos édesanyja, amikor a sok fiú után megszületett Adélka. Adélnek illett volna anyakönyveztetni, de Kotzka Lajos azzal érvelt, hogy a híres grófnő, Andrásy Katinka sem Katalin volt, és így lett a kislánya hivatalosan Adélka.

- Na, milyen volt a buli, Adél? - kérdezte Kotzka Lajos, amikor pitymallatkor beesett az ajtón a lány, és indult fel a lépcsőn a Mama szobájába. Megállt egy pillanatra, hogy hangsúlyosan mondhassa bele az apja arcába:

- Megette a fene, papa! - és viharzott tovább, fel a lépcsőkön.

- Hát, akkor jó - mosolygott szomorkásan az idős és özvegy férfi. Ezt a választ rendszeresítette szeleburdi és határozott kislánya minden éles, veszekedős mondatára. Jó, hogy megjött, jó, hogy mérges, jó, hogy felment a Mamához.

Elkezdődik egy hosszadalmas, eseménytelen, szokványos nap.

Kotzka Lajos napközben megtudja, hogy a dühös Adél már korábban hazaérkezhetett volna a buliból. Taxival. De nem akarta, hogy megint rásüssék: „grófkisasszonyos” allűr! Várt hajnalig, amíg elindulnak a villamosok. Bárándy Pityu, aki érte jött fel Salgótarjánból a bulira, kinyögte, hogy szakítani akar, mert ilyen nagy távolságból nem működik a szerelem. „Akart egy búcsúkefelést. Kezdetnek.” - Így véleményezte a Mama. - „De ez még nem szakítás!”

„Megette a fene, Mama!” Mert Adélka véglegesen faképnél hagyta a mafla Bárándy Pityut. A hosszú, szokványos nap során ezt az apjának is megerősítette.

- Hát akkor így van ez jól, Adél - nyugtatta nagy szeretettel a lányát Kotzka Lajos.

- De az például már nincs jól, hogy Adélkának írástál az anyakönyvbe... Legalább, ha Adélnek!

- De hát én mindig így szólítottalak, hogy Adél - védekezett szelíden és sokadszorra Kotzka Lajos.

A Mama egyszer, már jóval a kislány édesanyjának halála után elmondta a kedvencének, hogy a papa, a Lajoska talán gyerekkori szerelmére, a gyógyszerészék Adélkájára emlékezve adta neki ezt a nevet.

- Anyukám tudta? - kérdezte a meglepett kislány.

A Mama katonásan, de kissé bizonytalanul közölte:

- Biztosan... De azért, ugyan ki tudná ezt megmondani. Csakis az apád. Kérdezd meg a Lajoskát.

De Adélka nem kérdezte meg Kotzka Lajost.

Hanem amikor dühös volt, akkor azzal kötött bele, hogy „te csak hallgass, papa, mert te képes voltál a régi szerelmed nevét adni az egyetlen leánygyermekednek!”

Amikor nagyon dühös volt, akkor még durvábbat mondott. Akkor is, amikor gyávának, megalkuvónak bizonyult - önmaga előtt - és nem távozott taxin a buliból.

- Én, mint Adélka, valakinek az emlékére születtem, papa!... Megette a fene, papa!

Kotzka Lajos együttérzően nézte kislányosan viselkedő, láthatóan szenvedő nagylányát:

- Egy szájalmasan gyáva, rongy ember az a Bárándy Pityu.

Ezt kora este, elalvás előtt még elismételte. Nyugodjon meg Adél, ma is helyesen cselekedett. Az idős Kotzka Lajos mindig szeretett volna olyan tisztán beszélni, mint katonás édesanyja. De mit lehet mondani a megbántott Adélnek erről az idióta barom Bárándy Pityuról?! Az idős Kotzka Lajos arra gondol, hogy istenem, mennyire facsarja a lányos apák szívét a fájdalom, és olyan hirtelen alszik el, mint nagyon idős édesanyja. És beleébred az egymásba összefolyó, szürke álmokat sodró, pitymallat előtti hajnalok valamelyikébe.

Az egyik hajnalon sokáig állt forró kávéscsészével a kezében katonás, nagyon idős édesanyja ágyánál. Elégedett lehetett a mindig tisztán beszélő Babarczy Etelka grófnő, mert idős fia, a Lajoska is megtalálta a szót: „Meghalt.”

„Nem ám elment, nem ám eltávozott, nem ám...”

Mutatóujjával integetett a belépő Adélkának: „Ne!” És gyorsan kimondta a megtalált szót: „Meghalt.”

Szóltanul üldögéltek a Mama ágya mellett, csak miután megvirradt - pitymallott -, és elkezdődött egy napfényes nap, kezdtek telefonálni

a szétszórt családtagoknak. De addig az idős emberek merengő hanghordozásával – és amúgy katonásan – Kotzka Lajos még néhány-szor elismételte: „Meghalt. Este elaludt, és hajnalig, valamikor, meghalt.”

Olyasmit is mondott volna Kotzka Lajos, hogy fáj. De nem mond ilyent a Mama kedvencének, aki éppen olyan lesz, máris olyan, mint a Mama. „Mennyire facsarja az idős ember szívét is a fájdalom.” Ezt mondaná ki Kotzka Lajos, nem ám Adélnak, akiért ronggyá facsarodik a szíve, és mintha kifacsart, sűrke vér szivárogná szét a szobában. Nem Adélnak, hanem a Mamának mondaná – mondja is – Kotzka Lajos. Különben azt sem hallgatta el:

- Te, Adél, azért ebben a nagy lakásban elfért volna a Bárándy Pityu. Adélka a Mamára néz, és hangtalanul nevet:
- Megette a fene, papa!

Tényleg. Kotzka Lajos már hamar kifárad. Sokat alszik. Napközben váratlanul szenderedik el, este mindig nagyon korán alszik el. Ha rosszat álmodik, felriad, ha szépet, akkor tovább alszik. Ilyenkor szeret aludni. Elalvóban, félálomban szólt is Adélkának: „Adél, kicsi lányom, ha meghalok, ne ébressz fel.”

Biofegyver (88 x 84 cm, olaj, vászon)

ÍGY ÁLL ÖSSZE A VILÁG

– Zsidó Ferenc beszélgetése Szávai Gézával –

– Kezdjük a legújabbal: hetven évet töltesz. Kerek évszám, alkalmas a számvetésre. Ha eddigi pályádra visszatekintesz, hogyan értékelsz: mi valósult meg az eltervezettekből, mi maradt torzóban, mi az, amire még idő kellene?

– A történelmi körülményeket meg a viszonyokat figyelembe véve, amelyek között élnem adatott, azt is nagy teljesítménynek gondolom, hogy egyáltalán „leéltem” ezt a hetven évet. Láthattam felnőni szívszorogatóan „egyke” gyerekemet (első gyermekünk, Eszter lányunk „bátyja” csecsemőkorban halt meg). Jelen lehettem három unokám gyerekkorában, lassan már ők is felnőnek. Rajtuk kívül már csak a regényírás érdekel. Amennyiben pedig felsejlenek egy életmű körvona-

lai és egyáltalán: erővonalai, akkor talán igazolódni látszik a Jorge Luis Borges-féle elv, hogy „egy könyv létezéséhez elegendő létének (felmutatott!) lehetősége...” Persze ezt az elvet könyv helyett életműre átértelmezve! Ha még volna öt-hat évem, akkor három vagy inkább négy regénnyel erősíteni szeretném az általam létrehozott, vagy itt-ott elképzelt regényvilág „kontúrjait”... Idő kellene, hogy rendre kimásoljam a füzetekből, és befejezzem őket.

Négyévesen a szüleimmel

– Kicsit bolygassuk meg most a múltat: mesélj, kérlek, arról a Küsmődön született székely gyerekről, aki magába szívtá a Bözöd környéki székely szombatosok történetét, hogy érett felnőttként aztán megírja a Székely Jeruzsálem című esszéregényt!

- Amit erről a küsmődi gyerekről mondanék, azt mondhatnám el hitem szerint a földkerekség majd' minden gyerekéről. Én a GYEREK-BEN – és ez egyetlenegyszer emeljük ki a szót nagybetűkkel! – minden (emberi) egyed által megélt (emberi) létezés-formát látok. Mindenki volt gyerek, és „alapesetben” mindenkinek lesz gyereke... Tehát mindannyian pontosan tudjuk, miről is beszélünk!

A gyerek olyan ember, aki érti a másik gyerekembert – például. A *Székely Jeruzsálem* elején (az eddigi kiadások 27-ik oldalának alján kezdődő) rövid történet olvasható. A hitről. Végzetesen betegnek diagnosztizált édesapámat „eltávozásra, családlátogatásra” – búcsúzásra? – kiengedték a kórházból, és hozott nekem egy kétkerekű, pedállal-lánccal hajtható biciklit. Nem ám triciklit! Egy székelykeresztúri borbély gyereke kinőtte, az apja pedig felkínálta, és eladta a nála nyíratkozó apámnak, amint vagy húsz évvel később – amikor már engem nyírt – elmesélte nekem az idős fodrász. Hogy micsoda kincshez juttatott ő engem kisgyerekkoromban... A bicikli csodálatos volt, olyant nálunk Küsmődön még senki nem látott, kérték a gyerekek, adjam oda. Itt elkezdődik *a történet befejezhetetlen vége*: azzal zsaroltak, ha nem adom oda a biciklit, akkor térden állva imádkoznak a Jóistenhez, hogy haljon meg apám a kórházban. Szinte én haltam meg, helyben. Mert hiszen minden imádkozónak egyszerre nem adhattam oda. Miközben ők már térdepeltek, már szálltak az imák a mennybe! A történet a maga helyén pontosan elmesélve. Itt csak annyit: minden istenadta gyereknek joga van – volna – például egy biciklihez, joga van Istenhez, akinek meg joga és lehetősége hozzásegíteni minden istenadta gyereket a biciklihez stb. És nem minden gyereknek van biciklije. Bár minden gyereknek van (valamilyen) erős hite. Istenben (?). Bicikliben pláne!

A világon bármelyik gyerek, bármelyik ember (hajdani gyerek!) érti-érzi a harminc-egyvensoros történetet. Bárhol, bárkinek olvasom fel a könyvből a részletet, jelzem, hogy valahonnan innen indul a *Székely Jeruzsálem*, közös gyermeki történetünktől, amely hihető, nemde?! Akkor, drága barátaim, miért kételkedtek abban, hogy a Székelyföldön pár száz évvel ezelőtt a Bibliából felnézett az égre néhány atyafi, és jelentették az Úrnak, ők (is) zsidók. Ha nem vérségileg, hát akkor lelkileg. Lelki zsidók! Hiszen Isten felé vezető utaknak nem lehet biológia gátja, és a hit a lélek, nem pedig a romló test, miegymás dolga, nemde, Uram?!

A frankfurti könyvvásáron (díszvendég: Magyarország)

– És értik a kérdezettek, hogy mire utalsz?

– Bármilyen nációjú és hitű olvasóim tényleg megszólíthatóak a *Székely Jeruzsálemmel* – a hajdani gyereket keresve bennük! Ennek a könyvnek már az elején „kibeszélem” küsmődi alapélményemet, hogy az égre pillantva egyenlőnek érzem magam a világ minden emberével. Az a gyerek, aki akár csak öt percre átélheti ezt az élményt, soha többé nem felejtí, és lélekben (!) már nem lesz sem kisebbségi, sem megalázható.

Azt gondolom, hogy a világ bármelyik gyereke sejtheti, érezheti, amit én is természetesnek tudtam a küsmődi tanítói lak kertjében és a templomot körülölelő cinteremben játszva. Amit majd Móricz Zsigmondnál olvashattam leírva: élete első nyolc évében már mindent megélt abból, ami a rákövetkező évtizedekben várta... Ezekkel a jelenségekkel ma már a pszichológia tudománya is számol. Én gyerekkorom nagy nyereségének tartom, hogy a felnőttek nem „lenéztek gyerekeknek”, hanem társnak tekintettek... De visszatérve az irodalmi vizekre, ha ebből a most pedzegetett nézőpontból látjuk a világot, akkor egészen mást értünk (majd!) a gyermekirodalom fogalmán, mint a „képzelt gyerekeknek gügyögők” újabb keletű iparos-serege. Én kisgyerekként megejtő történetek könyvének tekintettem például a Bibliát.

Mely legalább olyan fontos, mint a kalendárium, hiszen mindkettő fellelhető minden családnál, lapozza nagymama, kisgyerek.

Később aztán úgy értékeltem, hogy lám csak, eljutott hozzám is *az emberiség lejegyzett népköltészete*, amihez aztán a Gilgámestől kezdve még annyi minden társult. Folyamatosan társul.

Az úgynevezett „gyerek-találkozókon”, amelyek igen gyakoriak a mesekönyveim miatt, mindig felolvasom a gyerek-közönségnek a *Székely Jeruzsálemből* azt a negyven sort, amit most emlegettem. Tudják ők jól, hogy ez a könyv nem gyermekirodalom, de benne van a gyermek – talán majd felnőttként „kiterjedően” elolvassák. Az életet is olvassuk, együtt: gyerek és felnőtt. Jó, hogy számomra ez már küsmödi kölyökként természetes volt.

– *Ha jól tudom, már pályád elején sok műfajú ember voltál: írtál kismonográfiát Méliusz Józsefről, meseregényt, prózát, de vitriolos kritikáid is hírhedtté tettek....*

– Könnyebb lenne számba venni, hogy melyik műfajt NEM műveltem... Kipróbáltam mindent. Vagy „székelyül” szólva: *mindent is*. Viszont nagyon korán meggyőződésemmé vált, hogy leginkább az epikus prózába fér bele „minden”. Tehát bármi érdekelhet, hiszen epikába olvasható, az epika elbírja, sőt kéri. Így aztán tudatosabb

Saját gyártású „csónakunkkal” egy hétig eregeltünk lefelé a Küküllőn (Kiss Károly későbbi lelkésszel), 1968.

lehetett az epikára való készülődésem. Kismonográfiát azért írtam Méliusz Józsefről, mert pályája kapcsán a történetünket „tanulhattam meg” a k. u. k. kortól a kisebbségi helyzetig, a létező szocializmusig. Tudtam, hogy amit itt felkutatok, megtudok, az lesz egyik-másik regényem háttére! A könyvecske címe: Helyzettudat és irodalom. A reális, de ugyanakkor invenció-dús helyzettudat mindenkit foglalkoztat. Ami pedig az örökös hiány-műfajt, a kritikát illeti, van (volt!) rá egy megoldásom: minden fiatal író „beleolvassa magát” abba az irodalomba (is), amelyben majd alkotni fog. Ha ezt jegyzetelve, elemezve – az íráskészség elvárt szintjén! – teszi, ha ezt megengedik neki, akkor máris van kritikus! Én húsz évesen már hetente írtam, olykor több kritikát. Kíméletlenül. Mérhetetlenül sok „ellenséget szerezve”. Ennek következményeit máig el kell viselnem.

– *Apropó, kritikák: első regényedet, a Kivégezzük nagyapádat 1977-ben fejezted be, de akkor nem jelenhetett meg: a személyed körüli viták miatt?*

– A regényt 1974-ben írtam, részletekben szinte egészében leköszölté az irodalmi sajtó, de a kiadóhoz nem fordulhattam, mert volt már náluk egy elbeszéléskötetem. Az első kötetesek sorozatára várakozott (Forrás). De nekem ekkorra már lehetetlenné vált a helyzetem, iszonyatos, ami elszabadult ellenem a kritikáim miatt (Lásd: a *Torzmagyar* című kötetemben, mely teljes egészében hozzáférhető a honlapomon: http://www.szavaigeza.hu/Torzmagyar/Kotablak_es_kritikak.pdf) Így aztán nekem nem lett Forrás-kötetem. A regényem is állt. De írtam a következő regényt. „Ugyan ki vehetné el tőlem a papírt, ceruzát?” Szinte ezt is megtehették, de nem szeretnék panaszkodni, vagy személyeskedni. Inkább egy nagy élményemet osztanám meg, ma is beszédese lehet: évekkel később Domokos Géza, a Kriterion nemzetiiségi kiadó igazgatója írásban is (levélben), személyesen is bocsánatot kért mindenért, amit velem tettek. Egyedül ő kért bocsánatot. Felkeresett Gyergyószentmiklóson, ahol harmincéves koromig éltem, és ígérte, hogy próbál helyrehozni valamit abból, amit el kellett szenvednem tőlük. Jó humora volt: „Fő, hogy túlélted, druzsám. Na, egészségünkre!” Megjegyzem, nekem is mindig volt a házban pálinkám, de ezt ő hozta – a szövege mellé – és az övéből ittunk. Hogy „vezekeljél”, mondtam. Egészségünkre vált a találkozás is, a beszélgetés is, a pálinka is. Utoljára kevéssel a halála előtt találkoztam vele Budapesten egy

könyvbemutatón, beszélgetés közben elejtettem egy ilyen mondatot: „Csak nyugodtan, logikusan, nem kell mindig kardot rántani...” Domo-kos Géza harsányan felnevetett: „Jól figyeljétek! Nem akármit mond a druszám, ilyen tőle még nem hallottatok... Hogy te milyen pukkancs voltál fiatalabb korodban!”

*A későbbi Szávai (itt még Simon) Ilonával
a kolozsvári Egyetemi Könyvtár előtt (1973)*

EGY KÜLÖNC IFJÚSÁGA

– 1979-től Bukarestben dolgoztál, *A Hét* című hetilap szerkesztőjeként. Mi vitt Bukarestbe, milyen tapasztalatokkal gazdagodtál?

– Mind a magyar, mind a német meg a többi romániai nemzetiség kulturális intézményeit Ceaușescuék Bukarestbe igyekeztek telepíteni, hogy közvetlenebb kontroll alatt tarthassák. Nem nagyon volt választásom: hívtak *A Héthez*, mentem. De az igazság az, hogy a családjainkban közvetlen tapasztalat volt az „amerikásság”. Járták Amerikát, Európát, a román „Regátot”, Bukarestet a székelyföldiek. Így hát indultam én is Bukarestbe, igaz hogy nagyobb félelemmel, mintha Amerikába vándoroltam volna... De én mindig arra a papírra (füzetre) és a ceruzára gondoltam, amit senki nem vehet el tőlem. Na és – ez

nagyon fontos! – az időre, amit a papírral tölthetek. Elvileg *A Hét* több szabadidőt, esetemben „regényíró időt” biztosíthatott volna, hetilap lévén. Ebben viszont a szinte hivatalnoki szerkesztőségi „bejárasi kötelezettség” miatt csatlódnom kellett. Viszont ez *A Hét* a budapesti *Élet és Irodalom* című hetilaphoz hasonló, de annál több területet átfogó heti szemle volt, és nekem nagyon passzolt ez a sokoldalúság. Meg aztán Bukarestben többnyelvű tájékoztatói lehetőség, követségi könyvtárak, akadémiai könyvtár. Ahogyan mondták, virágzott az „élénk kultúra-csempészet”. Ha életem ez időszakának címet kellene adnom, azt mondanám: *Egy külön ifjúsága*. Első, igazán nagy és „közvetlenül nyilvános” emberi összeütközésem a hivatalnoki manírokkal túlterhelt szerkesztőségben zajlott. Egy értekezleten felvetette a főszerkesztő, hogy „a közösség nem fogadja el Szárait”, és jelezte, hogy ezért bizony „nem a közösség a hibás.” Bármennyire megrendültem, bármennyire rosszul esett ez a vád és megvádoltatásom módja, eszembe jutott (pillanatra se ment ki a fejemből), hogy logikusan feltehető a kérdés: miért is vagyunk mi, a magyar kultúra munkásai, jó és kívánt esetben „alkotó szereplői” – itt, a román Bukarestben? Felálltam, és nagyon nyugodtan elmondtam, hogy szerkesztői munkámat az ő értékelésük szerint is kitűnően elvégzem, és ez a mi létünk értelme itt, Bukarestben, hogy ezt megtegyük. Én pedig íróemberként magányos tevékenységet végzek, az írás nem közösségi aktus. Akkor miről beszélünk? Persze beszélhetünk bármiről, feltehetünk fölösleges, lényegtelen kérdéseket, de azt is csak következetesen. Ha valakik azt mondják, hogy „a közösség nem fogadja el Szárait”, akkor logikusan az a kérdés is feltehető, hogy „vajon Szárai elfogadja a közösséget?”... Hangsúlyoztam, hogy csupán a logikai következetesség miatt teszek fel én is egy kérdést...

Szörnyű volt. Bár a jóérzékű főszerkesztő (Huszár Sándor) gyorsan visszakozott... Erről itt többet nem mondanék, talán ez is sok volt, de azt egy életre – hangosan! – világossá akartam tenni, és a magam számára megerősíteni (el ne tántorodjak ettől!), hogy nem baráti társaságok purpárléiból, sörözési rituusaiból meg ehhez hasonlókból áll össze, jön létre *az irodalom*. Mert az művekből áll, amelyeket létre kell hozni, a műveket nem csoportok, hanem írók írják, elszánt, áldozatos magányosságban.

A hivatali öntetszelgéseket, fontoskodásokat, rituális sörözéseket, művek helyett az időmet felemésztő társalgásokat nehezen viseltem, később Budapesten már egyszerűen elkönyvelték, hogy „a Géza különcc”.

– *És nem vagy különcc?*

– Szerintem nem vagyok különcc, Bukarestben is minden érdekelt, a világ szinten üzött csiszlikiségektől, a szédületes balkáni manőverekig. Az állandó készenlétre nevelt ez a környezet, na, nem az önmagába dermedt „szerkesztőségi közösség”, onnan mindenféle ürüggyel mindig eltangóztam. Mondjuk átmentem traccsolni a nagyformátumú kiadói emberhez, Domokos Gézához. Szenvedéllyel heccelt és okított. Cseng a telefon, bocsánat, mondja nekem, és felveszi. „Igen, persze, megbeszéltem vele. Már régen, hát persze. De éppen itt van, átadom neki a kagylót”. Nyújtotta és súgta: Fazekas János miniszter elvtárs. Aki már harsogta is a fülembe: „Géza fiú, örülök, hogy vállalod.” Hallgattam. Abban nem lehet hibázni! Domokosnak a szeme se rebbent, érdeklődve figyelt. „Tetszik neked? Jó, hogy benne vagy? Na, mit mondasz?”, sürgetett a miniszter. Tetszik, hát persze, tetszik, nyögtem ki Domokos szenvtelen tekintete előtt. Aztán végighallgattam a miniszter lelkes monológiát, semmit nem értettem belőle, csupán azt, hogy én valamit vállaltam. Már régen elvállaltam, Domokos Géza megbeszélte velem...

Ketyegtem, mire letehettem a kagylót. „Megígértem a nevedben, hogy lefordítod az Erdély történelméről románul írt művét magyarra” – közölte Domokos. És a nagy játékosok őszinte kíváncsiságával mustrált. „Én aztán nem!”, hörögtem. „Hát pedig azt mondja, hogy benned megbízna. Mert osztálytársak voltak apáddal a keresztúri tanítóképzőben.” Már csak hápogtam („Ágyó regényírás?”). Domokos vállat vont, mintha irigykedne: „Nem az én apámnak volt osztálytársa...” Én pedig nekiduráltam magam, és elszántan közöltem vele, márpedig nem fordítom le. „Beszéld meg vele, hogy nem”, bólogatott Domokos, és emelte a telefont. Én teljesen „felidegelve” talpra ugrottam, és átvettem tőle a kagylót. „Na, ülj már le a seggedre, és viselkedj! Nem kocsrát csinálunk! Hanem politikát!” Ezt később is sokszor hallottam tőle. „Ha már itt vagytok, fiatalok, bele kell, hogy tanuljatok. Nincs más, ti vagytok itt...” Ez volt a nagyon határozott véleménye.

Amilyen kalapja van, olyannal köszön. Úgy próbált ki engem, mint egy kalapot. „Nyugalom! Az a legfontosabb!” És közölte, hogy nem kell lefordítanom Fazekas miniszter könyvét. Én ekkor már csak egyetlen politikai ténykedésre voltam képes. Felszólítottam: „Add ki a becsületszavadat, hogy nem kell lefordítanom!” Hihetetlen – volt! –, de becsületszóra megígérte. Végül is addigra már jól kiszórakozta magát velem. Ez a Domokos hang nélkül, teljesen komoly ábrázattal volt képes röhögni! Lassacsckán én is megtanultam... Na, tartott nekem akkor egy politikai szemináriumot, hogy a becsületszavát hihetővé stabilizálja előttem. Eszerint Fazekas egy történész barátjával írja-iratja a könyvet, amelyet a kényes téma – Erdély, az ősi román föld, ajaj!! – miatt nyilván nem publikálhatnak. Ha magyarul akarnák publikálni, lefordíthatná maga a magyar történész társszerző, vagy inkább miniszterialis „néger”, de ő nem dolgozik fölöslegesen. „Ezért kellenél te, druszám”. És kanyargózott a sokféle elágazó történet, melyben én védett vagyok, ígérte Domokos. Mert a könyvet ő, Domokos Géza kell átadja nekem fordításra. Mint kiadógazgató. Már pedig ő – becsületszavára! – nem adja át. Nem is adta soha. A történet fantasztikus humorba pácolva (egyszerre székel, egyszerre balkáni, na és a kettő keverve!!) folytatódott. Rendkívül tanulságosan... Szóval tanulgattam Bukarestben!

– 1985-ben megjelent *Séta gramofonzenére című, sikeres regényed: karriered tehát jól alakult. Miért döntöttetek mégis a Budapestre költözés mellett (1988)?*

– A sors döntött. A csernobili robbanás utáni felhők Bukarestet „direktbe” kapták. Elég sokan megfertőződtek. Mire a diagnózist felállították, arra már a feleségem olyan beteg volt, hogy közölték velem: talán még öt hónapot él. A budapesti Korányi tudószanatóriumban feküdt, vagy két éven át kezelték. Aztán nagy nemzetközi közbenjárásokkal, pecsétes klinikai igazolásokkal elértük, hogy Eszter lányommal együtt kiengedjenek meglátogatni a feleségemet a műtét előtt. Budapesten maradtunk (illegálisan).

Eszter, a kislányunk viselte el a legnehezebben ezeket az éveket. Ami pedig a *Séta gramofonzenére* című regényt illeti, azzal – és megint csak a nagy játékos Domokos Gézával – szerencsém volt. Felvitte „a tanácshoz”, a cenzúrához, hanyag eleganciával, unottan jelezve, hogy ebben nincs semmi. Pezderka Sándor cenzor két nap múlva vissza is

Kislányunkkal, Eszterrel, 1976.

adta, „mehet – mondta Domokosnak –, egy avangárd hülyeség”. Domokos bólintott. A regény megjelent, aztán a szó- és másfajta játékok miatt újranyomást sem engedélyeztek, de addigra Domokos már régen leszerződött, és leszállítatott 15 000 példányt „magyarországi exportra”.

A regény ténylegesen ráépül több divatos, ha tetszik „avangárd” manírra. Akkoriban tucatszám írták a szótár-regényeket. Szócikkeket ömlesztve. És én azt mondtam: mi lenne, ha *képletbe* rendezett szócikk-szerkezettel dolgoznék. Mindenki értette a vidáman tudálékos játékot. Meg aztán a regény, „amint éppen írja önmagát”, a „work in progress” is jaj-de-nagy divat volt. És nekem ez egy fantasztikus játéklehetőséget nyújtott: a regénybe fogalmazhattam mindannyiunk nyomasztó közös élményét, a hiányt. Szervesen beépített hiány, szögletes zárójelekkel jelezve. Az elhallgatott, de nyilvánvaló utalások kavalkádját nagyon élvezték az olvasók.

– *Budapesten elindítottad a PONT Kiadót, melynek nemzetközi programja is fut, Conflux néven, számos szerzőt adtál ki, magyarokat idegen nyelveken, külföldieket (románokat is) magyar fordításban. Milyen igény hívta életre a kiadót, hogy érzed, mennyire sikerült megvalósítani a terveket?*

– Ha órákon át csak erről beszélgetnénk, akkor sem tudnám – kellően példálózva! – kifejezni. De a két végletet felvillantom: a rendszerváltás idején megszűntek intézmények, kiadók. Erre az volt a válaszom (Balzacot plagizálva), hogy alapítok én magam egy soknyelvű kiadót. Nem csak magamnak, hanem nemzedékem formátumos európai (vagy akár „távolabbi”) íróinak. A másik, nem személyes, hanem „objektív” véglet: az adott történelmi helyzet volt. Sok ezer éve ekkor adódott egy pillanat – csupán néhány esztendőnyi pillanat! –, amikor az inventív tudás, a készségek (számítógépes technika, változó nyomdatechnika ismerete) többet értek a könyvszakma világában, mint a pénz. Mert az nekem nem volt!

Az egyidejű, párhuzamos, több nyelven megjelenés programja, a *Conflux* pedig olyan felismerés volt, amelyre nagyon sokan „rákattan-tak” Európa-szerte. Azt hiszem, hogy maga az elv a jövőben fogja még csak igazán – kulturális gyakorlatként – kifutni magát. Ezt a nagyon is szakmai probléma-rendszert a Litera portál netnaplójában próbáltam alaposabban áttekinteni egy egész héten át, napi adagokban: <https://litera.hu/irodalom/netnaplo?search=2699>

Itt emlékeztetnék Borges már idézett elvére, és tovább parafrázálnám: egy terv létezéséhez elég a létezésének lehetősége... Márpedig látom, amint ennek a lehetőségnek az útját – igen sokan – járják....

Legkisebb unokámmal a PONT Kiadóban

– Az 1980-as évek Romániájában a meseregényeid, a Kokó Samuék vándorútja, a Burgum Bélus mesterdetektív komoly brandnek számítottak. Az áttelepülés után mintha felhagytál volna az ifjúsági irodalommal, néhány éve azonban újra írni kezdél gyerekeknek. A nagypapáskodás adott újabb lendületet a műfajnak?

– Említettem, hogy számomra mit jelent a gyerek. Mindig írtam nekik. Tudatosan „lépcsőzetes irodalmat”. Pár soros meséket, aztán hosszabbakat, végül meseregényeket, már majdnem kamaszregényeket, hogy kicsi kortól a felnőtt korba olvashassák magukat a könyveimmel. A PONT Kiadó pedig három sorozatban közelítette meg a gyermek világát: gyermekekről, gyermekekért, gyermekeknek adtunk ki könyveket. Én még egy *Gyermekvilág* trilógiát is írtam, többször megjelent, végleges formáját jövőre nyeri el. Minden szülőhöz szól, hogy lássuk szellemi élményünként a gyerekünket. A *hazugság forradalma* a mese születéséről, a *Ribizlikávé* a nyelv születéséről szól, a *Láss csodát* pedig a „rajzban gondolkodás” működését tárja a felnőtt elé... Az *Én ne lennék eszes gyerek?* című könyvem „logikai meséit” pedig egyaránt élvezheti gyerek is, felnőtt is, akár mondjuk a sakkjátékot, vagy a zenét.

– Néha nagyon is földhözragadt témákat írsz meg, mint például az *Oszlik a bál* című regényed a romániai kulákosítás időszakáról, máskor meg egzotikusakat, mint az *Aletta* bárkája, mely Japánban játszódik. Hogy férnek össze ezek a témák a koncepciódban?

– Ahogyan a valóságban a föld, a rög, és rajta az egzotikum. Amiről én írok, az természetesen van egyben például saját szétágazó családomban. Az enyémnél „szétágazóbb” közösségek is vannak Japánban, Amerikában és Küsmődön vagy Énlakán. A vállalkozó kedvre eléggé egzotikus, jó példával szolgálnak, teszem azt a „cserepeiket” kóberes szekéren hordó-árusító korondiak (egyik dédnagyanyámat, Deák Rózsát „a korondi hegyből hozta” Etédre a dédnagyapám). Ők, a korondiak aztán tényleg „szekérhez ragadtan” fantasztikusakat kalandoztak! Arról mindenki tud, hogy Kolumbusz fedezte fel ugyan Amerikát, de arról biztos nem hallottatok, hogy „odafelé” az úton találkozott a korondiak szekereivel. Ők már jöttek vissza onnan! Kalandozok hát én is.

AZ „ÁTLAGEMBERI” ÍRÓ

– Crédód szerint néhány oldalon is lehet úgy elbeszélni történetet, hogy azt regénynek érzékeljük. Ennek a crédónak a megvalósulása a Kisregények és nagyregények című sorozat, mely 2008-ban a Valaki átment a havon című kötettel indult. Látod már a végét?

– A végét nem látom, hiszen ez saját „végem” függvénye: mennyit élek, meddig jutok... De a keretek látszanak. És működni látom bennük a kisebb és nagyobb regényeket.

– Van egy alteregód, Herbert Quain, a Megfigyelő és az Utóvéd című könyveket például ő jegyzi. Hogy viszonyulsz eme alteregóhoz, hogy viszonyul ő hozzád?

– Herbert Quain, írországi prózaíró a vak, ezért a rövid műfajokat – azokat is tömören – művelő argentin Borges fura teremtménye. Egyik könyvében Borges megírta a különc ír szerző életét, felsorolta annak (nyilvánvalóan nem létező) műveit, és „bevallotta”, hogy három történetet tőle, Quain-tól vett át. Fiatal fickó voltam, és azt mondtam, cseles vagy Borges, de ha én tényleg megírom Herbert Quain életművét, akkor felmutathatom, és mondhatom, akár azt is, hogy Borges tehát tőlem „vette át” az életmű egészéhez képest elenyésző három történetet. A cselem érvényes! Igaz, még mindig írom, írogatom Quain műveit... Különben pedig ez a különc ír fickó engem életem egy időszakában, a „nagy Ceaușescu” idején megmentett. Gondoljunk csak bele: ír volt, kisebbségi, az én „változatomban” a szétszabdalt Lengyelországba vitte az apja, ott nőtt fel... Az életét mesélve én egy az egyben írhattam a saját erdélyi közérzetemet és történeteimet, ír és lengyel változatban. Azóta persze többszörös dimenzióváltáson ment át a „cselem”, amint erről egy készülő regényben beszámolok. De látszanak az újabb dimenziók már a Csodálatos országokba hoztalak című regényemben... Engem az is megragadott Herbert Quainben, hogy semmi váteszkedő nagyképűséget nem tűrt. Szerinte akkor is léteznek regények, ha nem írják le azokat. Ezek a regények az átlagemberek életében, mondataiban, történeteiben élnek... És valóban, alig pár száz éves a könyvnyomtatás, az írásbeliség sem „idős”, de regényeket mindig szőtt és élvezett az emberiség! Hiszen mindig történik a világ, zajlanak az emberéletek stb.

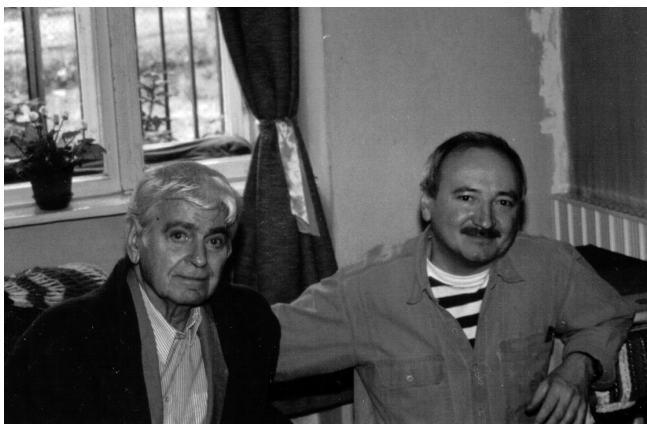

Könyvbemutató az Írók Boltjában Tarján Tamással

– Hetven ide vagy oda, rengeteg további terved van, folyamatosan dolgozol, ha jól tudom, most éppen a Mészöly Miklósnak és Polcz Alaine-nak szentelt dilógián. Mit kell tudni erről a kettős kötetről?

– Fontos szerepe volt a házaspárnak, Miklósnak és Alaine-nak az életünkben. Még rendszerváltás előttről barátságban voltunk Miklóssal. Aztán rábeszélte, hogy vásároljak Kisorosziban egy hétvégi telket házikóval, az övének a szomszédságában. Pénzt is adott kölcsön. Számomra ez hihetetlenül fontosnak bizonyult, lett egy búvóhelyem Budapest közelében. Igen szoros szimbiózisban éltünk vagy másfél évtizedig. Miklós haláláig. Házaspárokként is. Amire Alaine azt mondta, hogy ritka az ilyesmi. Én erről eddig nem írtam, a búvóhelyemet is óvtam, az emlékirat műfaja nem vonz, inkább taszít. Viszont gyerekkoromtól folyamatosan fotóztam, kisoroszi éveink alatt is. Nem hagyhatom veszni a sok fotót. Ám ha egyébre nem is, legalább képaláírásokra szükség van. És máris írásnál, könyvnél tartunk. Döntenem kellett. Én nem akarok, nem akarhatok házasság-könyvet írni sem Polcz Alaine-ről és Mészöly Miklósról, sem Ilonáról és magamról. Egy-egy ember élete a fontos. („Egy életünk van!, házasságunk több is lehet...”) Emlegettem a gyermekkort, az első nyolc évet, amelyben „minden”, a teljes, az egész élet megtörténhet velünk. A házasság felől nézni emberéleteket?! Inkább fordítva. Én például

Ilonát huszonhárom éves koromig nem is ismertem... Ezért írok külön-külön Polcz Alaine-ről (*Az életem, Polcz Alaine / Asszony a hátországban*) és Mészölyről (*A templom és kilincse / Az élet és Mészöly Miklós*). De ahogyan a házasság összeköti ezt a két embert, a két külön kötetet is dilógiának nevezem. Mert „összeállnak” a könyvek is. Magamban paradoxon-szerűen fogalmazom meg: a *dilógia* ebben az esetben olyan *trilógia*, melynek harmadik kötete az első kettőből épül fel az olvasó tudatában, mint az első két kötetből – és a két életből! – összeálló *boltív*. Nemcsak Mészölyéken, hanem saját magam és feleségem kapcsolatán töprengve kulcsszóvá nőtte ki magát a *boltív*. Építézek, ácsok egészen pontosan tudják, mire utalok. Két, akár veszélyeztetett („gyenge”) lény egymásnak dől és boltívet alkot. Egyik is, másik is megtámasztja magát. A másikkal. Úgy válik támaszává a másiknak, hogy maga is eldőlné, ha nem támasztaná őt a másik. Irtó fontosnak érzem: „boltívet” az egyedüliségükben (!) reménytelenül kiszolgáltatottak, már-már szerencsétlenek is alkothatnak. Boltívként pedig összehasonlíthatatlanul nagyobb a teherbíró képességük, mint külön-külön, vagy „mechanikusan” összeadva, mert a boltív sokkal több, mint az őt képező két pillér szimpla összege. A boltív: szervülő szerkezet, a maga nemében titok, csoda. Én így néztem Mészölyre, Alaine-re, és miért hallgatnám el, titokban így néztem a külön Szávai Gézára és törekény, beteg feleségére.

Mészöly Miklós és Szávai Géza (A fotót Polcz Alaine készítette)

– Nemrég belefogtál ifjúkori könyveid újrakiadásába. Ebbe a sorozatba illeszkedik az *Amiért élünk és a Harmincekek Pistike* színházi ruhája című kötet is. Átdolgozott kiadásokról van szó, újraírod, javítod magad?

– Nem szeretek átdolgozni. Az olyan, mint amikor a 60 éves hölgy „átdolgozza” magát bájoskodó fruskává... A régi szövegeket változatlanul kell közzétenni, mint egy régi fényképet. Viszont fontos, néha egyenesen szükséges a megvilágító háttér, a körülményekre utaló magyarázat. Én igazi vágyat javításra-változtatásra egyszer éreztem, akkor sem tehettem meg. A *Séta gramofonzenére* idegen nyelvű kiadásainak a címe: *Séta nőkkel, bakkecskékkal* (Spaziergang mit Frauen und Böcken). Ez nekem tetszik. Tetszene magyarul is. De elkéstem vele.

– Nem mindig könyvekben, olykor inkább irodalmi projektekben gondolkodsz. Ilyen projekt a *Háry János Akadémia*, melyben a vidám füllentések könyveit tervezted közreadni. 2015-ben jelent meg a Háry János és Jeromos, az okos számár. Lesz folytatása?

– Ennek az akadémiának a mottója minden kötet borítóján hirdeti: „Kicsi a világ, de nagyra nőhetne benne a derű!” A gyerek sír is, nevet is, akár a felnőttek. Nevetni jobb, szoktam nekik bizonygatni. A humornak egész sorozatot szenteltem. Nyilván folytatom. A *Vígesztendő* (A humor körforgása a természetben) című könyvem bővített újrakiadását is tervezem. Aktualitásban gyökerezett vidám „vigregényeket” is írtam a rendszerváltásról – a rendszerváltással egy időben: *A nagy átmenetelés* (Vigregények)... Most pedig amikor beteg vagyok, fájdalmaim vannak, a *Csintalan Múza, avagy a nevetés regénye a Föld nevezetű bolygón* címmel foggal-körömmel fogalmazok és körmölök vigregényt.

– Számos könyved jelent meg fordításban, a *Séta gramofonzenére* például németül, oroszul, románul, lengyelül; az *Oszlik a bál oroszul és románul, stb., legizgalmasabb talán a Székely Jeruzsálem román nyelvű változata*. Ahogy fogalmaztál: mintha törökre fordítanánk az Egri csillagokat. Milyen tapasztalatokat gyűjtöttél e kötetek megjelenése/bemutatása kapcsán?

– Ha a *Székely Jeruzsálemmel* a hajdani gyereket szólítom meg az idegen emberben, a találkozókon, élő eseményeken a felnőtt, racionális

ember őszinteségére, és logikus belátására apellálok. El szoktam mondani – mondani? ismételtetni! –, hogy a gömb alakú Föld felületén nem definiálható úgynevezett „központ”. Példával is élek: nem szeretem, mert nem szerethető, ha egyszerű „megszokásból” francia divatversírók kulturális gyarmatává tesszük mondjuk Kelet-Európát... A *Székely Jeruzsálem* (de akár a *Séta gramofonzenére*) román változatának visszhangját is befolyásolta a személyes jelenlétem a bemutatókon. Az érvelésem. Annak a hangneme. Oslóban azt kellett mondanom, hogy bizonyosan ismerik Drakulát, de higgyék el, Transzilvánia nem csak ennyi... Ott, Erdélyben zajlott a *Székely Jeruzsálem* szinte hihetetlen eseménysoara!

Gutenberget ábrázoló szobor fején könyökölök, 2018.

– Az idén Illyés Gyula-díjat kaptál, a korábbi években Arany János-díjat, Déry Tibor-díjat, Genfben a Fondation Genevoise pro Transylvania Bilingua díját. Mégis, elismerésekkel nem vagy annyira körülakva, mint egyik-másik pályatársad. Miben látod ennek okát?

– Tisztán akarok beszélni. Sosem érdekelték a díjak, nem tartoztam díjakért hadakozó baráti társaságokhoz, csoportokhoz, magányosan írtam a regényeimet. Idős koromban, mostanában kaptam fel a fejemet. Újabban bizonyos állami díjakkal rendelkező írók hatvanöt éves koruk után rendszeres havi, nyugdíjszerű juttatást kapnak. Tehát a díjakat „sikerült” *az írói egzisztenciát pozitívan vagy negatívan determináló tényezővé tenni*. Nem igazán helyes. De kimondottan ártalmas, irodalom-ellenes akkor és amikor a díjazás nem *műveket* (!) jutalmaz, hanem – akár műveket nem alkotó – mozgalmárokat, kultúraktivistákat. A művészetnek és működtető, fenntartó elveinek károsodása nélkül ez az állapot nem sokáig lesz tartható Magyarországon. Romániában minden írószövetségi tag, amikor eléri a korhatárt, nyugdíja felével egyenlő havi összeget kap „alkotó embernek járó” nyugdíj-kiegészítésként. Ez már demokratikusabban „alkotó-barát” – és ami a legfontosabb: nem mozgalmár-, nem csoport-, hanem inkább *irodalomelvű*... De én erről a kérdésről egy kis füzetet, könyvecskét tervezek, címe: *Nyilvánosan, szégyen nélkül*. Itt most nem „személyeskedhetek”, de azt fontosnak tartom, hogy az olvasó lássa, milyen szerkezetben működik a *műveket* létrehozni akaró magyar író. Elég sok múlik ezen!

Felolvasás a genfi díjátadáson, 2014.

– *Feleséged, Szávai Ilona: menedzsered, kiadói munkatársad. Egyetértesz a mondással, hogy minden sikeres férfi mögött egy erős nő áll?*

– Egyetérttek, amennyibe ezt az állítást, ezt a képletet kiegészítjük a szintén érvényesnek tételezett inverzével. Így: Minden sikeres nő mögött egy erős férfi áll... Talán megegyezhetünk abban, hogy Ilonát, (ez ideig még mindig első) feleségemet sikeres nőnek tekinthetjük. („Naná, sikerült egy ilyen príma férjet fognia!” Ez volt a vicces bizonyítás helye.) Amennyiben ő sikeres nő, akkor én – jelzem álszerényen! – egy erős pasi vagyok. Kösz, ha híreszteltek!

De a viccelődésen túl: tény, hogy Ilonával nagyon jól kiegészítettük egymást. Szerencsésen, még idejében megtaláltuk egymást, hogy boltívet képezzünk, és ez a boltív elbírja az életünket, megtartsa minket, gyerekünket, sőt némiképpen az unokáinkat.

– *Több mint 30 éve élsz Magyarországon: hogy érzed, megtaláltad a helyed, az otthonod? Nostalgiaival gondolsz haza? Gyakran jössz a Székelyföldre?*

– Szüleim halála óta ritkábban járok a Székelyföldre. Nostalgiam nincs, mert én reálisan, „reális lélekben”(!) ott vagyok, ahonnan jöttem.

Ilonával unokáink fényképe alatt, 2018.

De ahol a gyerekeim és az unokáim élnek, ott a konkrét otthonom. Tágas ez a kicsi világ...

– Számos esszét is írtál, a Torzmagyar címűben így közelítéd meg az identitásválság problémáját: „Én vagyok torzmagyar – e könyv legelső sorában sietek ezt kijelenteni, mert tudom, hogy magyarázattal tartozom, mielőtt még félreértenének. Kisebbségi magyarnak születtem, torz és egyre torzítóbb világba; életem első negyven-ötven éve (egy fél évszázad!) torzulásaim leküzdésében telt el – de azt nem tudom, hogy mekkora sikerrel jártam.” Ezt 2004-ben írtad. Az azóta eltelt 16 év hozott sikereket e torzulások leküzdésében?

– Ez a „leküzdés” bizonyosan nekem is a halálomig tart. De úgy érzem, már nem a magam, hanem a világ torzulásai veszélyesebbek, azok ellen kellene – sokunknak – küzdeni.

– Témák és megszólalás szempontjából is elkülönül a romániai és magyarországi alkotói korszakod. Egyetértesz ezzel?

– Nem. Én műveket írtam, azoknak – amennyiben művek – bárhol érvényesnek kell lenniük. Természetesen bárkinek, irodalmárnak,

Markó Bélával a budapesti könyvhéten

kritikusnak joga van külső szempontok szerint csoportosítani, korszerűsíteni folyamatokat. Örülök, hogy nem szükséges az egyetértésem.

– *Tizenhárom évesen – Balzac hatása alatt – úgy gondoltad, hogy „több regényből lazán összeálló, folyamatosan kiterjedő regény-együttest” írsz majd. Mennyire működik, amit gyerekként elterveztl?*

– Epikában csak az működik, aminek jól megrajzolt koordinátái és időbeli távlatai vannak. Úgy gondolom, úgy látom, hogy regényeim vonatkozásában ez most már adott. A távlatok működése igen különös. Én például azt hittem, hogy a *Székely Jeruzsálem*nek a közösségi tudatba való „felszívódásához” szükség lesz legalább harminc évre. De mégis gyorsabban történik. A *Múlt évezred Marienbadban* című regényem a konkrét napok konkrét jelenléte miatt sok magyarországi olvasó számára sokkoló, bénító vagy riasztó, hisz élő húsba vágó, fájóan közvetlen élmény. És érdekes, hogy a távolabbi, külföldi olvasót ez egyáltalán nem zavarja, sőt. A térbeli távolság ezt a közvetlenséget „a történet kulisszájává” minősíti. Végül már ez a fajta távolság mintha időbeli távolságként működne. Ilyen a távlat...

– *Állatok, nők, gyerekek címmel újabb regényciklusba fogtál, melynek két darabja meg is jelent az idén. Hogyan illeszkedik ez a korábbi vonulatokhoz, a balzaci „világregény-világhoz”?*

– Balzac *Emberi színjátékot* írt. Én ide, az emberi világba számítom az állatokat, nőket, gyerekeket és más kiszolgáltatottakat, akiket a huszadik századi pszichológia és nyomában a „közbeszéd” igen furán kezelt. Természeti népeket, vadakat, primitíveket, efféléket oly könnyedén emlegetünk. Gondoltam, hogy én igazán alkalmas vagyok róluk hitelesen írni, mert én egy primitív ember vagyok, természeti nép (székelység) gyereke, akit úgy tereltek be a székelykeresztúri gimnáziumba, mint egy bikaborjút... Hát írom róluk, rólunk is a világregényeket. A *Cérnapórás* Totya nevű kutyája, vagy Antigoné, a kutya áll egyelőre a sor elején.

– *A Székely Jeruzsálemet hosszmetsetnek nevezed, másik nagy volumenű művedet, a Múlt évezred Marienbadban címűt (mely a rendszerváltás utáni Magyarország emberi és közösségi válságait ábrázolja) pedig keresztmetsetnek. Kifejtenéd, mit értesz e fogalmak alatt?*

Kiállításon, első unokánk festménye mellett, 2019.

– Koordinátarendszert. Láthatatlan erővonalakat, amelyek háttérként működve fenntartanak és a világgal párhuzamos világba helyeznek történeteket. A részletes, élőben „kifejtő” magyarázat: a regényekben.

– Utóbbi éveid legjelentősebb prózai vállalkozása a Makámaszútra. Egyszerre egzotikus és lokális, történelmi és jelenbe ágyazott. Ilyen egy jó könyv receptje? Vagy úgy általában véve: mi egy jó könyv titka?

– A Makámaszútra receptjét nem tudom, minősíteni sem akarhatom. De ha idézem a regény alcímét: *Kisregények és nagyregények az ideiglenes emberi érintkezések zónájából*, most éppen arra kell gondolnom, amit itt Mészölyékről mondtam, meg a házasságról, mint nagyon ideiglenes, nagyon átmeneti emberi érintkezés-zóna történetéről. Eszembe jut, hogy Ilonát nem ismertem huszonhárom éves koromig... És ha arra gondolok, hogy ideiglenes emberi érintkezésünk Ilonával (47 év házasság) miként ér majd véget, lép át a véglegességbe, akkor máris az életemmel számolok... A regény is életekkel számol. A Makámaszútra is. Tudom, rá kell hangolódni minden ilyen szokatlannak vélt elbeszélésmódra. Ami könnyű! Gondoljunk a mondjuk 8-10 részből álló tévéfilm-sorozatokra. Különös szerkezetben egyetlen (8-10 részes) mű. Visszatérő,

távozó, majd felbukkanó szereplőkkel. 8-10 napon/héten át, vagy egyetlen délután is meg lehet nézni. Kavarog, mint az élet. A *Ma-kámaszútra* epikája is némiképp hasonló elvű... De visszatérnék arra, hogy „általában véve”...

Egy nagyon jó (!) könyvnek nem több (és nem is kevesebb) a titka, mint egy megrendítően emlékezetes, agyadba vésődő őszinte beszélgetésnek, amelyet az érted élő (de legalábbis téged nagyon szerető) édesanyáddal, vagy öreg (már veszténivaló nélkül élő) nagyapáddal folytattál, netalán nagyapád titkolt szeretőjével – egyszer, egy ritka pillanatban! –, és ő olyasmiket mesélt neked, rólad, rólatok, ami nélkül később már el sem képzelhetted volna az életed... És ha szabad mondanom, én több „átlagemberi” jó regényt „olvastam” előttem megnyilatkozó, szerény öregemberektől, mint túlzott „én”-tudattal hangoskodó („magammal töltöm fel a világhálót” típusú) irodalmároktól. Sajnálom, ez volt. Azt sajnálom, hogy ilyen kicsi volt az öregek, öregasszonyok halkán (kényszerűségből olykor titokban) szemünkbe mondott regényeinek „példányszáma”, és csapnivaló a „terjesztése”... Segítsetek egyszer, kétszer (olykor) nekik (is)!

Bálgány és áldozat (60 x 57 cm, olaj, vászon)

Nagy Attila

MINT VADÁSZGÉP UTÁN A CSÍK

Márait olvasom a hintán.
Hintáztat a jelen, (erre is) figyelmeztet Márai. A jelen hintáján ülve Polgárt olvasok, akinek puhán kattognak a szavai, mint néhai nagyanyám Singer varrógépe. Egymás után férceli a lapokat, míg összeáll a köntös és hippis szerelés márais szövete.

Van benne minden: lényeg és tangencia, sztoa és Nietzsche, a szkepszisből a vizsgálódás, magabiztosság és a magány már-már veszélyesen erős párlata.

Mint aki koravéne sétál át az életen, de meglövi a majdnem 90-et – mert másképpen nem tehet. Az epokhé majdnem lefokozásával jut el ahhoz a fajta ataraxiáig, amely súlyosan emeli-csukja pilláit a világra.

Jelesül: jelenemre (a hintán).

Apropó: költészet. Márai megadja a költészet (szinte) atommodelljét. Arról a bizonyos sűrítő energiáról beszél, ami az értelem és az indulat összekapcsolója a versben. Szöveget a fején! A többi: titok. És nem tudom, kié. Neve több is van: Múza, isteni sugallat stb. Nem tudom, és nem is fogom megtudni. Hogy nem emberi – mert a költő eszköz csupán –, az biztos.

Olvasom a hintán Márait.

Mint vadászgép után a csík az égen: a párhuzamosok találkoznak egy idő után, és egybesűrűsödnek – minibárányfelhők rózsafüzére. Nemeuklidészi matematika, és benne a püthagoreizmus máig felfedetlen titkai. A kassai dóm éppen olvadó gyertyái.

Hintáztat a jelen. S Márait olvasva, amit érzek: az Ítélet keserű illata.

NAPLÓTÖREDÉK

Kissé olyan ez itt, mintha falun lennék vagy legalábbis valami kisebb farmon. Most délután van, inkább már estefelé, kutyák ugatnak, gerle fúj, mintha üvegbe, kapuk csapódnak, és zúgnak az egyre nagyobb számban előjövő szúnyogok, míg a verebek, szajkók

és rigók egyre halkulnak, egyre nagyobb sávokban közeledik az alkonyat. A laptop billentyűi halkak, szinte suhanva érintik őket az ujjaim, s miközben rá-ránézek egy-egy szóra, sorra vagy mondatra, egészen más dolgokon jár az eszem, mint amit éppen leírok. Egészen biztosan tudom, hogy semmi célom azzal, amit most pötyögtetek, egyszerűen csak a gép mellett találtam magam, mert beindult bennem egy vers, amit le is mentettem aztán, most pedig játszom a billentyűkön, mint magányos zongorista egy nagyon távoli teraszon, teaillatban, valamikori időben, csupán önmagának. És rigóhang, rigógurgula és fütty, és alkonyi zsolozsmázás, amit a többi madárfaj iktat a fákkal zölden belakott, bemért spáciumomba – vajon erről most miért jut eszembe az, hogy Cusanus mestert a jövődöbéli II. Pius nem szívelte a regensburgi birodalmi gyűlésen...? Ilyen és hasonló kapcsolások, átkapcsolások immár tények nálam is – nem akarom és nem is érdemes kutatni a miértjeiket, hiszen ami bennem bújkál, messze meghaladja saját képességeimet is.

A betűnek valóban ördöge van, mert még mindig itt ülök, és játszva a billentyűkön, mintha írnék is valamit. Közben, ha jól látom, lassan besötétedett, madár sehol, csak az ágak körvonala, ami átsejlik mindig álmaimba, mert mostanában, mint a vénék, rögtön megálmodom azt, ami kevéssel előtte történik velem, vagy nem történik, csak van körülöttem. Néhány tömbházablak fénye minden, ami átviláglik hozzám, mint szövétnek a régi szövegekben. Alakok suhannak a párálló négyyszögű fényben, Gulácsy boldog boldogtalanjai, kór- és kortársak, társaim.

Yorick lennék én is? Szegény Yorick? Kormos és Tandori – persze átpofázva Shakespeare-t is azoknak, akik naponta elfoglalják a helyemet a parkolóban. Testbe bútt lélek a *csigabiga gyere ki* motívumára, hja, igen, igen – csak rá ne kérdezz valamiféle kánonra vagy rendszerre, például a filozófiában... Ebben a mélylila hangulatban, amely most az ég alja, lesni villan bennem az ösztön: lesz-e viasztó az égen (ó, Költő, hódolat néked a hold-szinonimáért), lesznek-e csillagok, és lesznek-e holnap én, aki perlekedő félként kételkedem, hogy lehessek mégis valamiféleképpen kedves a felém tárogó egy-két tenyérnek. És itt jön be a simogatás, a derű, az Urbinói, a galambpár a panteonbeli szarkofágja felett. És a *csendes éj*, amely menti a lélegzetünket az éjszaka nyíló virágok sokezer titkú szirmai mögé.

Talán jobb lesz, ha most abba hagyom. Ez az Acer laptop a *morbus acer* etiológiai tényezője, úgy vélem egy ideje: függőséget okoz, mint sokminden, amit szabad, avagy... Elég hát a betűből ma estére. Maradjon, mint illóolaj emléke: a hangulat.

QUARANTAIN, COVID-19

Kedves, még nyájtalan immunitásban szenvedő Olvasó, üsd fel, kérlek, egy profi kocsmatöltelék és nagy röhögésekre jogosító romancier könyvét, aki már régecskébben megmondta, hogy : *a legfontosabb még mindig csak az, hogy az ember ne valamiféle ólfélében lakjon...* – ergo csináljunk végre rendet a házban és a fejben, nagy-nagy szívünkről nem is beszélve (ha egyáltalán volna ilyesmink).

De hát, ki is ez a Nagy Kópé, akihez Esterházy is leereszkedik, pukkadozva előtte, meg utána, pláne? (No, persze, inkább csak önmagában, mert a nemesi vér kötelez, ugye).

Hogy ki lenne ez a Nagy Kópé? *Az emberi láb mérnöke* (alias cipész) és egyéb, a valós életből vett *huncutságok* mesélőjének kitalálója, *Havlíček* és *Krisztus* összehoronzója ama *hatos* kapcsán, melyet egyikük sem fogadott volna el valami nejezske kíséretéséért.

No, de figyelj még kissé, per pillanat nyájtalan Olvasó, mert nem befolyásolni akarlak, de terelgetni a világszintű humor felé (vagy egyszerűen csak humor?...), amely *ronggyal és összegyűrt Nemzeti Politikával* tisztítja anno a lámpák üvegcilinderét, néhány perccel este hét óra előtt, és mindennap.

Igen, igen, nyújtsd csak az ujjad, azonnal megszólítalak, csak le kell törölnöm még azt a légymaradékot (*kémlégy?!),* mely lökhajtásos légycsapóm szerény alamizsnája az Enyészetnek, mely minket itt most körbeszimatolt, de – vagy nőink parfümillata, vagy borostás képünk elfuserált marconoid hatása hőköltette vissza – tény, hogy majd elkullogunk mi is, farkunkat behúzva csámpás ösztöneink közé (vagy éppen viselkedünk? Ki tudja...)

Kitaláltad, kedves Olvasó, Hrabal az, aki *táncórákat* adni kész *idősebbeknek* (de. 11.00 és du. 13.00 óra között), és *haladóknak* –

gondolom, életkortól már függetlenül, mert *azokat a* táncokat, egy-két örültebbtől eltekintve, vajon, tudná-e még járni valaki közülünk?

A Vírus-ketrec házatáján?

HAJNALI 5 ÓRA

Néhány tehetségtelen kakas vinnyog a szomszédban, hogy elakad az ember vizelete. Aztán csend. Aztán újra. Újra az a reszeletlen borzalom.

Miután a fekete rigók – gondolom – jól kiröhögték magukat, megkésve bár, de törve nem, elkezdik füttyeik, gurgulázó dallamaik partitúráját ékesíteni, a hajnal első sugarait fonva a hangjegyeik köré.

Kissé álmosan még, de fölteszem a kávéfőni, Julius Meinl Präsident, ez a sláger nálam mostanában.

És amíg elkészül, igyekszem ráhangolódni – már a verandán – a rigók egyre szocializálóbb futamaira. Persze, emellé egy töltet pipafüst is elkel, a kávéfő tányérostól viszem a számhoz, és (ó, Bécs, te Habsburg, de mégis nagyszerű!) vizet kortyintok mellé (német Nagymama erre mondta volt, hogy gyerekkoromat kinőtt Bécsi Poloska lennék, ha nem a csapvizet innám).

A Vírus meg addig kint ténfereg az utcán, kamáslis cipőben, a világba kirúgottan. Merthogy fenéken billentették, mivel visszafázott, hogy *ezt* nem ő akarja... És egyébként is egy fattyúnak milyen lenne a respektje?!

Ülök a verandán, szólózom a magányt, Oldalborda még mélyen húzza, de nem mondhatnám mégsem, hogy unatkozom.

Holmi Rafinált Szellemek könyveit szemelgetem, olyanokét, mint Cusanus (De pace fidei: A vallásbékéről) és Kant (Az örök béke). Ezeken gondolkodom, meg hogy könyvek által ment-e előbbre, ugye, a világ...

És ahogy lenni szokott: újra *beszól* a tehetségtelen vinnyogás, ami túlharsog minden értéket, gondolatot, még a pipám füstjét is szétveri.

Mert a szomszéd nem válogatta meg kakasait. Mert a kakas már ilyen.

És mindig a szemétdomb tetején. A Vírusdomb tetején.

Béke tollaira!

Béke genomjára!

IN MEMORIAM EGYED PÉTER

Kedves Péter, Fekete Vince jóbarátod írt a *Székelyföld* 2020. júliusi számában, az általa válogatott köteted okán, megrendítően szép sorokat.

A Székely Könyvtár sorozat 85. kötete ez, amelyet azon nyomban el- és átolvastam, immár a saját szememmel és bele-belerezdüléseimmel.

Úgy jártál Te is, kedves Péter, ahogyan a szólás járja: igazi költőnek *nem illik* megérnie saját nagyságát és jelentőségét, mivel a visszame-nőleges korizlés – pláne egy konzervatív, de mégis egyetlen kisha-zában – szinte sohasem ismeri föl azt (mert az adott körülmények közt alig akadnak, akik fok- és értékmérők, esetleg saját vesztükre is...).

Most, hogy verseidet olvasom, igen, most döbbenek rá, hogy már akkor lehetett volna világirodalmi szinten verset írni minálunk is (ahogyan azt kedves filozófusod, Bretter György is sürgeté valamikor, a Te, a mi korunkban – szinte hiába...).

Provinciád a metafizika lírai elhajlása a transzcendencia jaspersi vonulatai felé, s ha jól érzem, Nemes Nagy Ágnes szigora és embersége, az újholdasok önkéntes száműzetésének helikoni magaslatain.

Persze, lehet, hogy tévedek, kedves Péter...

De, meg- és rálátásaid, amennyire líraiak, éppen annyira rádöb-bentőek is: nagy költő szól – elsősorban önmagáról és önmagához, de ez az önmaga az általunk elpuskázott, akár goethei viszonyulás is.

Úgy érzem, hogy az emberi és költői ösztönök igen magas megfe-gyelmezése jellemző Rád, ami a meg- és átgondolások keresztpróbája az utódok számára is, mert – részben – a hermetikus költészet megemelése is tájainkon.

Kedves Péter, az általad vágyott és megvalósított Költészet ma is követendő példa!

Ki merem mondani: nélkülöd a versbéli gondolat – mint forma is – nem született volna meg – azaz a Szó, a télben lábujjhegyen járó –, már-már (vagy éppen!) misztikus, de igen pontos diagnózisa a létezés-nek, és az abban bújdokló megvilágosodásnak, elhívásnak, reveláció-nak.

Életem része voltál, aki végképp és végérvényesen beépült, ott pulzál – a magány reminiscenciáin túl is – mindabban, ami viszonyulás

ahhoz az archetípushoz, amelynek pecsétje, még dobbanó létünk ambróziája.

Immáron ott is kereslek és fordulok Hozzád kérdéseimmel, ahol, ahová csak igen kevesen emeltetnek: a folyton újjászülető Főnixmadár sugárzó szárnyai alatt.

Ave, Költő, ki átmentél a télbe lábujjhegyen, *hogy a gyertyának lángja legyen...*

Pedikűrös csendélet (57 x 62 cm, olaj, vászon)

Csontos Márta

IRODALOMÉRTTELMEZÉS ÉS VILÁGLÁTÁS REMÉNYIK SÁNDOR PUBLICISZTIKÁJÁBAN

Reményik Sándor publicisztikai munkái, kortárs írók és költők műveiről írt értekezései, vitákban való intenzív részvétele és véleményalkotása teszi teljessé a róla készített alkotói képet. Pályája kezdetén egy vidéki lapban, a *Dobsina és vidéké*ben tette közzé írásait, melyek sajátos, lírai hangvétellű prózák voltak. Ezeket az írásokat Áprily Lajos *Látomás*oknak nevezte.

A publicisztikai munka értékeléséhez elengedhetetlenül szükséges emlékezni arra, milyen szerepük volt a két világháború között a folyóiratoknak és a könyvkiadásnak. 1919 és 1924 között 330 magyar lap jelent meg több-kevesebb rendszerességgel, s több mint 1000 kötet látott napvilágot. A 330 lapból az 1919 előtti időszakban 87 került az olvasókhoz, az újonnan indított lapok száma 243 volt.¹

1920-ban léptették életbe a sajtócenzúrát, s bár ezt 1922-ben megszüntették, az 1923-as alkotmány nem nyilatkozott a nemzetiségek önkormányzatáról és nyelvhasználatáról. A polgári jogok kisebbségekben való alkalmazása pedig helyi szinten sokszor ütközött ellenállásba. Az 1938-as alkotmány biztosította a szabadvélemény-nyilvánítást, azon-

1 György Lajos: *Az erdélyi magyarság szellemi élete*. Budapest, 1926, Pallas, 8. Számos összegzés olvasható a lapkiadások alakulásáról ebben az időszakban. Sütő-Nagy László az *Erdélyi Szemle* történeti áttekintésében visszaul 1913-ra, amikor megjelent a *Szemle* kolozsvári egyetemi hallgatók és főiskolai hallgatók szervezésében. A Kovács Dezső és Kis Ernő szerkesztette *Erdélyi Lapok*, mely 1905 és 1911 között működött, felvette az *Erdélyi Szemle* címet. A megjelent írások nagyobb része a háború alatt keletkezett, s ekkor kapcsolódott be a munkába a Budapesten már néhány vers megjelenésével ismertté vált Reményik Sándor. Bár a lap 1918 karácsonya és 1919 márciusa között nem jelent meg, az *Erdélyi Szemle* 1919 márciusától továbbfolytatta munkáját az *Erdélyi Közgazdaság* kollaborációjában. A felelős szerkesztő Sütő-Nagy László maradt, Reményik már főmunkatársként szerepelt a lapban. Ekkor jelent meg Áprily *Falusi elégiája*, továbbá Nyíró József és Makkai Sándor írásai. S. Nagy László ezt a korszakot az irodalomtörténet hőskorának nevezi. Ebben a bonyolult időszakban lett az *Erdélyi Szemle* a magyar szellemi élet fóruma, a műveltség megtartója. Vö. Sütő-Nagy László: *Az erdélyi irodalom történetéből. Irodalomtörténeti Közlemények*, 1971, 4. sz., 505–508.; Fleisz János: *Az erdélyi sajtó története 1890–1941*. Pécs, 2005, Pannónia Könyvek, 81–83.

ban a bevezetésért nem sokat tettek, így nem véletlenül idézzük a helyzet értelmezéséhez Reményik *Szól a censor* című versét.

Szól a censor: Vető; megtiltom ezt.

E hasáb üres marad és fehér! –
S az üres lapon gyúlnak lángbetűk,
Betűk: mint a tűz, betűk: mint a vér.

Szól a censor: Vető; hatalmam nagy;
A semmiségbe vetlek vissza én!
S a fehér lapról láthatatlan sorokban
Feltámad az elítélt költemény.

Szól a censor: Álom, megfojtalak,
Hogy lásd a napfényt: én megtiltom Néked.
S szól az Ige: én öröktől vagyok
S nem érintnek halálok, születések!

Szól a censor: Ez férfimunka volt,
Ma nem olvasta senki e lapot! –
S szól a fehér lap: tévedsz, jó uram.
Látatlanul mindenki olvasott!²

A sajtómegjelenéseket és folyóiratokat tekintve bizonyos nagyvárosoknak, mint Arad, Brassó, Temesvár és Nagyvárad, kiemelt szerep jutott. A vezető szerepet később Kolozsvár vette át, itt alakult meg a magyar sajtó központja, itt éltek az erdélyi szellem jelentős alkotói.

Az *Erdélyi Szemle* mellett 1924-ben megalakult az *Erdélyi Szépműves Céh*, 1928-ban első számával jelentkezett az *Erdélyi Helikon*. „Az irodalmi lapok köré tömörülő értelmiségiek Erdély történeti hagyományaiból merítették az államjogi határok fölé táguló egyesülés eszméjét, az

2 Reményik Sándor: *Összes versei I.*, Budapest, 2000, Auktor Kiadó, 105–106.

irodalmasított és bölcséleti értekezésekkel tarkított transzvilvanizmust a pártpolitikaihoz hasonlóan a nemzeti egység gondolat hatotta át”.³

Reményik Sándor irodalomértelmezését, világlátását, küldetésstudatát, az erdélyi tájhoz való viszonyát bemutatják kritikái, recenziói és nem utolsósorban a *Gondolatok a költészetről* című tanulmánya, melynek első közlése az *Ellenzék* 1923-as évfolyamában történt, önálló kötetben Aradon látott napvilágot a Vasárnap Irodalmi és Nyomdai Műintézet gondozásában, 1926-ban. Reményik publicisztikai munkáit *Kézszerítés. Írók, művek, viták 1918–1941* címmel, Dávid Gyula bevezető tanulmányával, a Polis és Luther Kiadó közös gondozásában 2007-ben bocsátották az érdeklődők elé.⁴ Ebből a kötetből nyilvánvaló, hogy Reményik a költészet lényegéről, az esztétikum sajátosságairól, az irodalompolitikáról szóló írásai javarészt az *Erdélyi Szemle*ben és a *Pásztortűz*ben jelentek meg, de recenzióit, művelődéstörténeti írásait és vitacikkeit az *Erdélyi Helikon*, a *Napkelet*, az *Ellenzék* és a *Protestáns Szemle* is közölte.⁵

Az 1918–1941 között írt recenziók és alkotói portrék esztétikai látásmódját, világnézetét, kritikával kapcsolatos állásfoglalását is tükrözik. Kritikus elveit több alkalommal is megfogalmazta az *Erdélyi Szemle* hasábjain 1919–1920 között. A *Perzekútor-esztétikában* veszélyeztetve látja az irodalmat a kritika ’elsekélyesedése’ miatt. Úgy véli, a problémák hátterében az értékelés hiánya áll, ezért a szellem

3 K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése*. Csíkszereda, 2007, Pro-Print, 248.

4 A *Kézszerítés*ből, az erdélyi sajtó repertórium alapján hiányzik Szabó Jenő, *Virágok a Golgotáról* című verskötetének méltatása, mely a Kézdivásárhelyi Könyvnyomda kiadásában 1923-ban jelent meg, ugyanebben az évben az ismeretetőt közölte az *Erdélyi Irodalmi Szemle*. Kimaradt S. Nagy László *Visszaemlékezések* című írása, Bíró Vencel *Keserű sebek* című történelmi regényének méltatása, mely a *Szemle* 1931. évfolyamának 2. számában olvasható, továbbá Zsigmond János *Agavé* című verskötetének bemutatása, mely az 1933. évfolyam 3. számában jelent meg. Ugyancsak a *Szemle*ben található Caross, Hans *Találkozás Rilkével* című írása, mely 1940-ben a negyedik számban volt olvasható. A kötetben nem szerepel az *Erdélyi Tudósító* 1933. január 21-én megjelent számából a Kolozsvári Mécs-estély bevezető előadása, valamint a *Királyi szomszédság* című esszéje, melyet a *Független Újság* közölt 1940 márciusában, továbbá *Nekrológ* Zelma Lagerlöf-ről, mely szintén 1940-ben jelent meg, a május 11-i számban. Az *Ifjú Erdély* című lapban 1939 októberében közzétett *A láthatatlan írás* és az *Utolsó levelek* Salten Félix könyvéről, melyek a *Pásztortűz* 1934. 17–18. számában jelentek meg, ugyancsak kimaradtak.

5 Recenziói, műismertetései a lapok vonatkozásában a következő arányban jelentek meg: *Dobsina és vidéke* 3., *Pásztortűz* 39., *Erdélyi Helikon* 12., *Erdélyi Szemle* 2., *Ellenzék* 2., továbbá *Napkelet* 5., *Új Erdély*, *Budaapesti Hírlap*, *Pesti Napló*.

fegyverével kíván harcot indítani. Álláspontja szerint „a kritika lényege az értékelés és az ítélet”.⁶ Értékrendjében, irodalompolitikai felfogásában az alkotás elengedhetetlen feltétele az egység. „Az egyesek érdekek szerinti csoportosulása osztályegységeket alkot; a legnagyobb erkölcsi közösséget pedig: a nemzetet a közös múlt által fenntartott és kifejlesztett erkölcsi érzések, szokások, hagyományok teremtik meg”.⁷

A lapokban megjelenő írások jórészt műismertetések, alkotói portrék, megemlékezések. A *Kézszerítés* gyűjtemény összesen 88 recenziót tartalmaz, melyeket az említett lapok közöltek. Az írások elsősorban lírikusok munkáit mutatják be, ismerteket és kezdőket egyaránt, de prózaírók, lelkészek és politikusok is szerepelnek a palettán. Meggyőződése szerint a művészet szolgálhat társadalmi, praktikus célokat, de nem kötelessége „közvetve hatni az életre”, elsődleges feladata „belesugározatni a saját nemességét az élet gyakori alacsonyságába”.⁸

Adyról írt cikkében a ’művészi gög’ megjelenítőjeként találkozunk *A halottak élén* szerzőjével. Reményik idegennek érzi Adyt önnön naiv idealizmusával szemben, majd csak Makkai Sándor könyve láttatja meg vele a teljes Ady-arcot. Több recenziót olvashatunk Áprily Lajosról. A nagy költőbarát számára az örök, változatlan lényegét jelentette. Különösen szuggesztíven írja le a *Rönk a Tiszán*-ban azt a természeti képet, melyben a magára maradt lélek végül önmagára talál. Minden Reményik méltatásban nyilvánvaló, hogy költői-írói portréiban is abból a különös adottságból indul ki, mely megkülönbözteti a költőt a köznapi embertől, meglátja benne azt a képességet, melynek segítségével az ábrázolt jelenségek megtisztulnak, szublimálódnak. „A költő szeme, Áprily Lajosé akadt meg a puszta fadarabon. És már csírázik, már nő, már az eget veri a megelevenítő vízió. Ez a fa élő fa volt, ez a fa fenyőfa volt, ez a fa lélek volt, ez a fa otthon volt, az egész, elveszített kis haza”.⁹

Különösen figyelemre méltó Babits Mihályról írt elemző értékelése, melyben lényegre látóan rajzolja meg a nagy ’poeta doctus’ és

6 Reményik Sándor: Kritika és kritikások. *Erdélyi Szemle*, 1919/42., 605. (Reflexió az *Erdélyi Szemle* november 2-i számában megjelent *Pár szó a kritikáról* című cikkre)

7 Reményik Sándor: Egység. *Pásztortűz*, 1921/11., 659.

8 Reményik Sándor: Aktivitás. *Pásztortűz*, 1921/1., 383.

9 Reményik Sándor: Rönk a Tiszán. *Pásztortűz*, 1934/6., 221.

gondolkodó attitűdjét, „a mélységesen elégedetlen szellemet, aki idealista, pesszimista és forradalmár”.¹⁰

Több recenziót olvashatunk kortárs költőktől: Berde Mária, Dsida Jenő, Juhász Gyula, Kosztolányi, Szombati-Szabó István, Olosz Lajos, Walter Gyula lírájának ismertetése alkalom arra, hogy ismét meggyőződjunk Reményik lírai-erkölcsi elkötelezettségéről. Pályakezdők neve is szerepel a palettán: a fiatal költőnő, Sándor Judit kötetéhez írt előszava is bekerült a gyűjteménybe.

Publicisztikai írásaiból tudjuk, mennyire közel állt hozzá Tóth Árpád költészete. Így vall erről az *Árnyékba szőtt lélek* soraiban: „Csöndesen és szemérmesen nyúlt a dolgokhoz, tudván, hogy addig igazán szépek csak, amíg így nyúl hozzájuk. Ő pedig meg akarta tartani a szépséget magának.”¹¹

Petőfiről 1921-ben, 1923-ban és 1941-ben is írt megemlékezést, ő volt számára az a megalkuvást nem ismerő, az erdélyi magyarság számára példaértékű, a magyar értékek megtartásáért küzdő váteszsköltő, aki „eltéphetetlen, örök összekötő kapocs minden magyar lélek között”.¹² Küldetéstudatát, elkötelezettségét legtisztábban Petőfiről írt méltatásában fejt ki. „Itt maradunk. Becsülettel nem halhattunk meg, és most meg kell tanulnunk becsülettel élni.”¹³

Petőfi mellett Arany Jánosról írt megemlékezésében a háborús magyar társadalomban „a békés alkotó génusz nagy, csöndes apostolat”¹⁴ ünnepelte egy korai, 1917-ben írt rövid méltatásban, de néhány évvel később, saját korának történelmi kataklizmáit megélve, szükségesnek tartotta revízió alá vetni az irodalmi radikalizmus eredményeit, s a választ Sík Sándor költészetében találta meg, mert – Sík Sándor *Sarlósboldogassony* című kötetéről írt ismertetésében – úgy vélte, igazán teljes, harmonikus, mást és önmagunkat felemelő élet csak a vallásos élet lehet.¹⁵

10 Reményik Sándor: Herceg, hátha megjön a tél is! In *Kézszerítés. Írók, művek, viták, 1918–1941*. Kolozsvár – Budapest, 2007, Polis Könyvkiadó – Luther Kiadó, 66.

11 Reményik Sándor: *Árnyékba szőtt lélek*. In *Kézszerítés. Írók, művek, viták 1918–1941*. Kolozsvár, 2007, Polis Kiadó – Luther Kiadó, 375.

12 Reményik Sándor: Petőfi. *Pászortűz*, 1921/18, 711.

13 *Uo.*, 278.

14 *Kézszerítés...*, 63.

15 *Uo.*, 303.

A kritikai termés rendkívül sokrétű. Tompa László, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula, Walter Gyula, Mécs László, Szombati-Szabó István, Tóth Árpád, s a mára már többé-kevésbé elfeledett lírikusok munkáinak kritikai elemzése során is mindannyiszor megszólaltatja saját, a költészet feladatát megfogalmazó hitvallását is, mely szerint a lírikus elsődleges feladata annak a belső harmóniának a tükröződése, mely a költői önkifejezés lényege, diszharmóniából harmóniát teremtő képessége.

Prózaírókról, lelkészekről, politikusokról írt recenziói kisebb súllyal szerepelnek a válogatásban. Berde Mária, Bánffy Miklós, Kós Károly, Kuncz Aladár, Makkai Sándor, Nyíró József, Prohászka Ottokár, Ravasz László, Szekfű Gyula, Tamási Áron és Tormay Cécile műveinek értékelésében, már a *Pásztortűz* főszerkesztőjeként és vezető kritikusként is, irodalmi nézeteinek és világnézeti meghatározottságának ad hangot.

A kortársak közül igazán elismerően szól Berde Máriáról, éppen akkor, amikor útjára indult a „vallani és vállalni” jelszavával elkezdett vita, mely valójában az új szükséghelyzetből táplálkozó „erdélyi világnézet” volt. *Kós Károly erdélyisége című cikkében* a Kós művészetében és elbeszéléseiben mindenütt jelen lévő erdélyi magyar igazságot, a történelemben jelen lévő lokálpatriotizmust emeli ki. „A nemzeti génusz a lokálpatriotizmus misztikus ősmagvába burkolva túléli az elvesztett hazát.”¹⁶

Különösen figyelemreméltók a Makkai Sándorról írt ismertetések, melyek 1923 és 1927 között a *Pásztortűz*, az *Ellenzék* és a *Pesti Napló* hasábjain jelentek meg. Az 1920-as években nagy súlya volt annak az irodalmi vitának, mely Makkai Sándor *Magyar fa sorsa* című munkája kapcsán 1927-ben robbant ki. A *magyar fa sorsa* és az „erdélyi gondolat” című írásában Reményik Szász Károly írására reagál, melyben a szerző Makkai Adyról írt könyvét bírálja. Reményik álláspontja szerint Szász cikke félrevezeti a magyar közvéleményt. Makkait vallási, irodalmi és közéleti munkája alapján mértékadó személyiségnek, szellemi vezérnek tekintette. Makkai Adyt tragikus sorsú prófétának és a legvallásosabb, tragikus sorsú magyar költőnek vallotta. Reményik, ha nem is értett

16 Reményik Sándor: Kós Károly erdélyisége (A Gálok című novelláskötet alapján). *Erdélyi Helikon*, 1930/3., 389.

egyét Makkai minden gondolatával, arra törekedett, hogy hidat verjen Ady költészete és a kor vallásos szellemben nevelkedett ifjúsága között. „Makkai Sándor bűne és az erdélyi gondolat bűne az, hogy hozzá mer nyúlni egy szerencsétlen nagy költő lelkivilágához, az esztétikai ítélet páratlan biztonságával keresve meg az örök lényegét benne.”¹⁷

A *Végző az „erdélyi gondolat” vitájában* című írás Reményik részéről már a vita lezárását jelentette. Megfogalmazásában az ’erdélyiség’ életformaként van jelen, s itt hangsúlyozza, Áprily repatriálása kapcsán, hogy mit jelent erdélyinek lenni. „Erdélyinek lenni nem születést és származást, hanem eleven kapcsolatot, életközösséget jelent Erdély lelkével [...] *életforma*, nem külsőség, amint a magyarság is életforma, magasabb szintézis.”¹⁸

A kisebbségi életlehetőségek kutatójaként ismert Makkai és Reményik Sándor barátságának próbaköve volt a *Látóhatár* című lap 1927-ben megjelent cikke, a *Nem lehet*, melyben Makkai arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a kisebbségi kérdést nem lehet megoldani. Nem tudta elképzelni, „a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését, mert magát a kisebbségi »kategóriát« [...] emberhez méltatlannak és lelkileg lehetetlennek”¹⁹ tartotta. Ennek a kijelentésnek előtörténete is volt.

1931-ben a *Magunk revíziójában* Makkai még politikai programot hirdetett a kisebbségi nép számára, s úgy vélte, ez a program magából az Evangéliumból ered. Reményik a *Pásztortűz* 1931. 5. számában ismertette a művet. Itt még nem foszlott szét Makkainak az az ábrándja, hogy a nemzet egyedi életkörülményeihez megfelelő létformát lehessen teremteni, s a mű értékelésekor Reményik is az előítéletek revízióját sürgeti, mert „nem pusztulhat el az a nemzet, amely lelkileg nemzet akar maradni.”²⁰

Makkai az új életkörülmények alapján „lefokozott, szolgasorsban tengődő” kisebbségnek tekinti a magyarságot, úgy véli, az adott helyzetben „nem lehet *fejlődőképes nemzeti életet élni*.”²¹

17 Reményik Sándor: A „Magyar fa” sorsa és az erdélyi gondolat. *Pesti Napló*, 1927/12., 147.

18 Reményik Sándor: *Végző az „erdélyi gondolat” vitájában*. In *Kézsorítás...*, 212.

19 Makkai Sándor: *Nem lehet*. In Hantz Lám Irén szerk.: *A lámpagyújtogató. Reményik Sándor élete képekben és versben*. Kolozsvár, 2014, Stúdium Könyvkiadó, 151.

20 Reményik Sándor: *Magunk revíziója*. In *Pásztortűz*, 1931/5., 102.

21 *A lámpagyújtogató...*, 154.

A Makkai-íráshoz reagálva Reményik megírta *Lehet, mert kell* című cikkét, melyet az *Ellenzék* közölt 1937-ben, a február 17-i számában. Megdöbbenéssel olvasta Makkai véleményét arról, hogy a kisebbségi gondolatot negatívnak minősítette, s a kisebbségről mint fogalomról többé nem szeretne tudni, mert szerinte „egy nép vagy annak egyes tagja is csak a saját nemzeti államában élheti ki önmaga humánusát”.²² Reményik úgy gondolta, Makkai véleménye inkább csak figyelmeztetés a világnak, mert feladatuk mindenképpen az, hogy megmaradjanak magyarnak a kisebbségi életkategóriában, s tovább keressék az önvédelem útjait. „Az új Makkai Sándor mellett állandóan idézgetjük a régi Makkai Sándort, a kisebbségi élharcost, akitől azt tanultuk, hogy az életből az Életbe juthatunk...”²³

Összegezve elmondható, Reményik nem nyilatkozik kritikusan a püspökről, Makkai Sándor személyiségében a keresztény gondolat realitássá válását ragadja meg, nemes értelemben vett liberalizmusát tiszta keresztény gondolatként könyveli el.

A *Kézszerítés* második részében találhatók azok az 1918 és '41 között keletkezett írások, melyekben feltárul Reményik eszmévilágának lényege, kiolvashatjuk soraiból az irodalom és a politika összekapcsolódásának szükségességét, a nemzeti öntudat fontosságát, az erdélyi irodalom sajátos helyzetét az egyetemes magyar irodalomban. Ezek a kérdések már korábban is foglalkoztatták. Olosz Lajoshoz 1915-ben írt levelében így fogalmaz *Az esztétikai látás mint világnézet* című írásában: „Bázisnak elfogadtam a pozitivisták értékelmélet egyszerű, áttekinthető négyes felosztását. Az értékelési formák természetének rövid leszögezése után áttértem az egymáshoz való viszonyok vizsgálatára [...] ezen jutottam el most már odáig, hogy vizsgálhassam a határsértő esztétikum speciális esetét, zsarnoki uralmának kivetődő reflexjelenségeit a hasznossági, a logikai és az erkölcsi síkban, az ennek folytán képződő egész sajátos, érdekes és eredeti, de szükségképpen csonka és fogyatékos, törött és homályos világtükröt az értékelés formák s értékelő energiák egyensúlyától megfosztott emberi lélekben.”²⁴

22 Reményik Sándor: *Lehet, mert kell*. In *Kézszerítés...*, 224.

23 *Uo.* 226.

24 *Félig élt élet. Olosz Lajos és Reményik Sándor levelezése*. Reményik levele Oloszhoz. 1915. feb. 24-én, Kolozsvár, 2003, Polis Kiadó, 95–96.

A kötetben összegyűjtött írások egyértelműen megerősítik azt az álláspontot, mely szerint a kor legőszintébb interpretátora a líra; az egyén szubjektív közeledése szükséges az autentikus életérzés szavakba foglalásához. A vallásbölcseleti eszmék, a világnézet, a társadalmi probléma jelenléte új költői nyelvet igényel, a szóalkotási zűrzavarok elkerülése alapvető feltétele az igényes költészetnek, melyben Reményik fontosnak tartja a szimbolizmus túltengésének és az alacsony világfelfogásnak az elkerülését. Az anarchián túl az értékek világába kell jutni, mert az „irodalom nem az érzékei, hanem a szellemi emberek fegyverhordozója”.²⁵

Minden irodalomértelmezésben foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy a gondolat és a cselekvés összefüggései miként valósultak meg a kialakult politikai helyzetben, azt a hegeli útmutatást kell megvizsgálni, mely szerint „a cselekvés átmenetele a gondolatból miként történt a valóságban”.²⁶

Referencializálható, imaginárius és fiktív elemek keverednek a műalkotásban. Reményik szemléletmódja, élménykezelése arra fókuszál, hogy az alkotónak egységet kell teremtenie érzés, gondolat és hangulat ötvözetében, de azt is tudni kell, hogy az önvédelem, a rejtőzködés vagy az önkítárulkozás milyen formában alakítja ezt az attitűdöt. S ha Reményik élethelyzetében az alkotónak nincs tényleges fegyvere, s csak az önvédelemre hagyatkozik, igaza lehet Nietzsche-nek, mikor azt állítja, hogy a „művész jobban értékeli a látszatot a realitásnál. Mert a látszat itt még egyszer realitást jelent, megerősítést, korrektúrát”.²⁷ Nietzsche gondolata azzal az elmélkedéssel analóg leginkább, melyben Reményik felteszi a kérdést, hogy létezik-e erkölcs-telenség a művészetben.

Reményik hangsúlyozza tehát, hogy a művész etikája a témafeldolgozásban nem az érzékek felkorlácsolását célozza meg, hanem a szellemre hat. Egy írásában Walter Gyula soraira reagál, akinek olvasatában a művész erkölcsisége a művészet szent és nagy elveihez

25 Karcolatok a modern poézisről. In *Kézszerítés...*, 392. Ez az írás a *Dobsina és Vidékében* jelent meg 1918-ban, az írás töredékesen az OSZK-ban olvasható.

26 Vö. Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó, 239–240.

27 Nietzsche, Friedrich: *Bálványok alkonya, avagy hogyan filozofálunk kalapáccsal*. Helikon Zsebkönyvek 9. 2015, 29.

való ragaszkodásban nyilvánul meg.²⁸ Írásaiban Reményik Schopenhauer és Böhm Károly nevét említi, az említett cikkhez írt véleménye azonban feltételezi, hogy Eduard Spranger német filozófus munkáit, és Joó Tibor nemzetszemléletét is ismerhette. Reményik értelmezésében is a megértés kerül középpontba, de az élmény kiemelése és az egyénben zajló megértés folyamata már Diltheyt idézi. A nemzeti individualitás támogatása, megerősítése Herder hatására utal, de szemléleti segítséget a korábban említett Sprangertól is kaphatott, aki nagysikerű *Lebensformen* című munkájában vezérgondolatként fogalmazza meg a személyiség életvitelt befolyásoló jegyeit, melyeknek segítségével magyarázni lehet a jellemet.²⁹

Reményik olvasatában az erkölcsben rögzülnek azok az elvek, normák és ideálok, amelyek társadalmilag elfogadottak az adott közösségben. „Olyan közösség által szankcionált értékek rendszere az erkölcs, melyek orientálják az emberek cselekedeteit és magatartásukat.”³⁰

Az a meggyőződés, mely Reményik küldetéstudatát formálja és erősíti, erkölcsi és kulturális elvek, cselekvési technikák során jött létre, folyamatosan önuralmat gyakorol önmaga fölött, melyhez kellő önvizsgálat is társul, de ez nem az együttéléshez való viszonyát határozza meg, társadalmi gyakorlat ez, másokkal folytatott eszmecsere, és fontos, hogy ne győzzön a megszokás, mert ez eltakarja előlünk a dolgok igazi természetét. Egyet kell értenünk Szabó Tibor kijelentésével, mely szerint „a kialakult, morális bázisú értékreferenciák részben hazai tradíciókra támaszkodnak, de más kultúrákból átvett morális attitűd is meghatározó”.³¹

28 Reményik Sándor: Van-e erkölcstelenség a művészetben? In *Erdélyi Szemle*, 1918/14., 271. A problémafelvetésben Walter Gyula Oscar Wide axiómájára hivatkozik, ugyanis Wide kizárja a művészetben az erkölcsösség és az erkölcstelenség fogalmát, hazug szenteskedésnek tartja a műalkotás erkölcstelen megbélyegzését.

29 Eduard Spranger olvasatában a lelki jelenségeket a maguk pszichikai összefüggésében kell vizsgálni. A *Lebensformen Geistwissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit* című tanulmányában az életformák típusait vizsgálja a személyes szubjektív szellemi élmények objektív szellemenben, a kultúrában való megjelenését. A Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának 300. évfordulójára rendezett ünnepségen díszdoktorrá avatták. A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattárban, a Prohászka Lajos hagyatékban Spranger 64 német nyelven írt levele olvasható, az első 1924-ből származik, az utolsó 1963. május 30. keltezésű. A levelek EKKMsF 103/XII. szám alatt találhatók.

30 I. m., 271.

31 Szabó Tibor: *Életutak és életelvek Dantétól Derridáig. Alkalmazott filozófiai tanulmányok*. Budapest, 2005, Eötvös József Kiadó, 107.

A reményiki élet és küldetésértelmezés érdekes gondolatot vethet fel, nevezetesen a rejtőzködés öneltakaró vagy önfelfedő identitását. Szükség van erre a magatartásformára, hogy felrázza a közönyösöket és buzdítsa a lelkeseket. Ennek megvalósításához a reneszánsz emberre jellemző önmegmutatást kell alkalmaznia, hogy magára vonja a figyelmet, hogy a tettekészség álarca mögé rejtőzzön, hogy megmutathassa a valóságban a lehetségest.

Publicisztikájában is megszólaltatja azokat a harcos gondolatokat, melyek mögött ösztönösen is megvalósul a rejtőzködés 'taktikája', így az eredendő defenzív magatartás önérvényesítő, határozott véleményre erősödik. „Az emberek egy részének azért kell vagy nagyrészt kényszerből, vagy elsősorban önként valamilyen módon rejtőzködni, mert eredeti formájában és helyzetében nem képes megfelelni a társadalmi nyilvánosság vagy a magánélet újabb és nehezebb kihívásainak”.³²

A nemzeti tudat értelmezése karakterológiai problémákat vet fel. Reményik az *Erdélyi Szemle* egy 1919-es számában Csiki Endrének ír választ, aki az emberi fejlődésben négy fázist különböztet meg. Nála a pusztá érzékelésre épülő primitív tevékenységet követi a hasznossági értékelés, ezt az erkölcsi, majd az esztétikai fázis követi. Reményik nem osztja azt a véleményt, mely szerint az esztétikai érzés magasabb rendű, mint az etikai, mivel minden esetben, tudatosan vagy öntudatlanul megjelenik az erkölcsi ítélet, az ember pedig az érzékelt tárgyat már kezdettől fogva magára vonatkoztatja, tehát értékeli. Kiemeli: „az erkölcsi és az esztétikai értékelés szorosan egymás mellett állnak [...] mindkettő a szellem önértéke [...] Köztük nem lehet szó alá- és fölérendeltségről, csupán mellérendeltségről”.³³ Egyetemi tanulmányai során, mint korábban említettük, nagy hatással volt rá Böhm Károly filozófiája, olvasatában az erkölcsi és etikai értékelés szorosan egymás mellett állnak, hiszen mindkettő a szellem önértéke.

32 Kaposi Márton: *A rejtőzködő egyén arca és álarcai*. Budapest, 2004, Eötvös József Könyvkiadó, 51. A szerző könyvének olvasása, Reményik attitűdjének feltárási szándékával, eszünkbe juttatja Montaigne egy gondolatát: „Tartsunk fenn (lelkünkben) egy hátsó zugolyt, amely egészen a mienk, és mentes mindentől, ebben hozzuk létre valódi szabadságunkat, elvontságunk és magányunk teljességét.” (M. Montaigne: *Esszéek. Első könyv*. Ford. Bajcsa András és Csordás Gábor, Pécs, 2001, Jelenkor Kiadó, 308.

33 Reményik Sándor: Etikai és esztétikai érték (Válasz Csiki Endrének). In *Kézszorítás...*, 404.

A *Pásztortűz*³⁴ irodalmi, művészeti és képes folyóirat 1921. január 9-én indult. A lap indulása előtt a Minerva részvénytársaság az *Erdélyi Szemlét* megvásárolta s újraindította. Reményik neve főmunkatársként már akkor is fémjelezte a lap működését.

A *Kézszerítés* címen összegyűjtött publicisztikai cikkek, tanulmányok közül 24 írás jelent meg 1921. február 21. és 1941. április 15. között.

A cikkek, tanulmányok egyik vezérgondolata az irodalompolitika kérdése. Már az *Erdélyi Szemle* 1920-as évfolyamának egyik számában is kiemeli, hogy a művészet annyira világnézet és életfelfogás kérdése, mint amennyire formai probléma. Ehhez kapcsolódik a kérdésre adott válasza, mely szerint „az irodalompolitikától mentes irodalom az irodalmi bolsevizmus melegágya. A mi irodalompolitikánk pedig az eszményekre tekintő, öntudatos, szenvedéseiben megújuló magyarságé”.³⁵

És ahogy később, már a *Pásztortűz*ben a nemzeti öntudat jellegével foglalkozik, úgy említi a nemzeti harc készségét, mint ami nem szükségképpen offenzív jellegű, hiszen Erdélyben, az adott helyzetben, ahol alárendelt körülmények között nem kívánt asszimilációra próbálják őket kényszeríteni, az erdélyi magyarság öntudata csak defenzív, védekező lehet.

Az 1920–30 közötti időszakban sokan foglalkoztak az erdélyi magyarság kérdésével, hiszen a különböző népek békés egymás mellett élésére csak úgy volt lehetőség, hogy elválasztották az államot a nemzetiségtől. Schiemann Pál lettországi német képviselő véleménye szerint „a nemzetiségi államból nem válhat nemzeti állam. Ha ezt nem választjuk el, elismerjük a kultúra nemzeti közösségét. [...] A jogtudomány nem ismer olyan államkonstrukciót, amely az etnikai népen épülne fel, a politikai nép helyett.”³⁶

34 Reményik a lapnál 1923. augusztus 1-ig főszerkesztő, 1927 és '30 között a szerkesztőbizottság tagja és főmunkatárs, 1938-tól laptulajdonos, halála után a lap alapítójaként jelölik.

35 Reményik Sándor: *Vane szükség irodalompolitikára?...*, 409. Az *Ellenzék* 1922-es évfolyamának egyik számában ugyanezzel a kérdéssel foglalkozik, amikor Sipos Domonkos *Irodalom és politika* című cikkére reflektál. Fontosnak tartja az irodalompolitika által kitűzött célok és ideálok öntudatos irányítását, mérték-megállapítását az irodalom értékmérésére. „Nekünk nem mindegy, hogy mit írunk és az sem mindegy, hogy mások mit írnak, mert itt nem kisebb dologról, mint a mi erdélyi magyar népünk lelkéről, jövőjéről, életéről vagy haláláról van szó” – vallja. (Irodalom, Irodalompolitika és politika. In *Ellenzék*, 1922. 132. sz.

36 Schiemann Pál lettországi német képviselő előadásából. In *Ellenzék*, 1929. szept. 29., 9.

A lehetőségek Trianon után egy sajátos világnézetet alakítottak ki. Tavasz Sándor öntudatos állásfoglalása alapján: „amikor tehát a kisebbségi élet etikájáról beszélünk, nem teszünk egyebet, mint hogy az egyetemes erkölcsi normákat a nemzeti kisebbségi élet adott helyzetének megfelelően élezzük”.³⁷

A *Gondolatok a költészetéről* bizonyítéka annak, hogy Reményik figyelemmel kísérte a formalizmus és a strukturalizmus értelmezésváltozatait, bár távol tartotta magát ettől a megközelítéstől. A műalkotást miniatűr világteremtésnek minősítette, ahol „a tartalom a szabadság, a korlátlan lehetőség. A forma a *tekintély*, a lehetőségek korlátja. A formalizmus lényegét szavakkal való üres játéknak tekinti. Az eredetiség, a közérthetőség, különösség és általánosság, valamint a művésziesség és népiség kettősségében megtalálja az életben hiába keresett egyensúlyhelyzetet, s azonosul az egyetemes emberi lélekkel. „Diszharmónikus elemekből harmóniát teremteni: ez a költő feladata tulajdonképpen.”³⁸

Tanulmányában Reményik a költészet nemzeti jellegét hangsúlyozza. Az igazi költő nemzeti lélekkel rendelkezik, hiszen a nemzet magasabb rendű faji öntudat. „Ha faj öntudatos faji életet él: nemzeti életet él, még ha nem is alkot államot, ha nincs is politikai szervezete.”³⁹

Véleménye szerint nincs esztétikai ember, az esztétikai ítéletalkotás is maga az egyéniség egésze, s az esztétikai ítélet egyidejűleg világnézeti állásfoglalás is. A nagy művész nem feltétlenül felett erkölcsi értékítélettel rendelkező személy, a művek nagysága mögött sokszor ott rejtezik az alkotó kicsinysége. Világlátásában azonban létezik az abszolút morál, mely a lelkiség és a szellem cselekedetekben, érzésekben és alkotásokban történő kivetítése. Így fogalmazza meg a művészet

37 Tavasz Sándor: Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése. In *Erdélyi Szemle*, 1928, 1–4. sz., 4.

38 Reményik Sándor: *Gondolatok a költészetéről*. Forma, Egység, Egyéniség. Az „örök ember”. In *Kézszerítés...*, 454.

39 I. m., 459. Reményik feltehetőleg ismerte Joó Tibor nemzeteszméről írt munkáját, melynek lényegével egyetérthetett. „Az állam külsődleges, intézményszerű alakulat, parancson és erőhatalom alapul; a nemzet merőben érzelmi közösség, a hozzátartozás és iránta való hűség nem külső szabályok betartásában nyilvánul meg, s léte nem függ attól, rendelkezik-e jogi értelemben vett szuverenitással.” (Joó Tibor: *A magyar nemzeteszmé*. Budapest, 1935, Franklin Társulat, 14.) A szerző azt is kiemeli, hogy a közös kultúra és sorközösség elve teljesen megtevesztő, a nemzet meglétére van szükség ahhoz, hogy közösnek érezzünk egy kultúrát.

hívását: „közvetve hatni az életre, s belesugároztatni a saját nemeségét az élet gyakori alacsonyságába”.⁴⁰

A *Gondolatok a költészetéről* fejezetében olvasható Reményik véleménye az olvasás művészetéről egy Benedek Marcel-kötetről írt recenziójában, melynek vezérgondolata alapján: „jobb művészi olvasónak lenni, mint dilettáns írónak”.⁴¹ Túlzónak tartja azonban azt az irodalmi liberalizmust, mely az irodalompolitika-nélküliséget hangsúlyozva egyforma világnézeti értékelést tételez olyan módon, hogy „minden világnézet egyforma megéréséből alkossuk meg a sajátunkat”.⁴²

Reményik *A magyar irodalom egységéről* című tanulmányában idézi Ravasz László püspök elmarasztaló véleményét, mely szerint Erdély az „ősi kötőerő” hiányában nem tud beleintegrálódni Magyarország ezeréves fejlődésébe. Ravasz gondolatait idézi Reményik a *Biológiai tényben* is, ugyanis a püspök szerint „magyarnak lenni se nem szégyen, se nem dicsőség, hanem feladat. Csoportba beleszületni, nem pótolja az egyéni értékeket”.⁴³

Reményik a transzvilvanizmus partikularitását a nemzeti érzés ősi misztikumában keresi, erre a különösségre az ad magyarázatot, hogy hozta magával a gondolat szabadságát, a hagyomány erejét, az eredetiség tiszteletét, az Igét, mint biblikus és magyar egységet, a meggyőződést, hogy a magyarságuk nem politikum, az erdélyi táj varázsát és fenségét.⁴⁴

Publicisztikai munkái kezdetektől fogva azt a transzvilván magatartásformát tükrözik, melyben egy elkötelezett alkotó az irodalom által törekszik minden erejével a magyarság megtartására. Kováts József a *Jelszó és mítosz* vitához kapcsolódva, levelében két, egymással paradoxonban álló gondolattal összegzi a róla kimondott lényegét. „Reményik transzvilvánizmusa valóban menedék [...] álomvilágot csinált az elvesztett tartományból. [...] Egyébként ő a legbátrabb tollforgató. Az összmagyarságnak írja minden sorát.”⁴⁵

40 Reményik Sándor: Aktivitás. In *Pásztortűz*, 1921/1. 383.

41 Reményik Sándor: Bevezetés az olvasás művészetébe. In *Pásztortűz*, 1923/16., 508.

42 Uo., 509.

43 Reményik Sándor: Biológiai tény. In *Pásztortűz*, 1922/1. 225–227.

44 Vö. Reményik Sándor: Politikán felül. In *Pásztortűz*, 1939/12., 582–583.

45 Kováts József: Levelek Szemlér Ferenchez. In Pomogáts Béla szerk.: *Jelszó és mítosz*. Marosvásárhely, 2003, Mentor Kiadó, 192.

Borcsa János

AZ ÁRNYALATOKRA
VALÓ FIGYELÉS REGÉNYE

Korjelenség volt a magyar regény intellektualizálódása *A földig már lépésben* megírása és megjelenése idején,¹ vagyis át- és felértékelődött a reflexió regénybeli szerepe. A Panek-regényben mindenesetre egyenlő, ha nem éppen a narrációnál nagyobb súllyal van jelen. Az író ebben önértelmezésre tesz kísérletet, amit már a bevezető exponál, amelyben egy belső, számonkérő hanggal folytat párbeszédet a főszereplő. Már itt kijelenti, hogy szembe akar nézni mindazzal, amit tett, és azzal is, amit nem tett meg.

Végső soron az egyéni létezéssel való számvetés gondolata tölti ki a regényt. Ez pedig a másik emberrel való kapcsolat révén nyerhet érvényességet, amit a történetmondás tekintetében főként a dialógusok szavatolnak. Ezek a „megbeszélések” a név nélkül, könyvszerkesztőként emlegetett központi alak és barátai, illetve szerelmei között zajlanak, sőt a főszereplő megítélése szerint a jövőben is „lesznek még beszélgetések (...), kiderül, hogy más sem tud többet életről-halálról, más is tőlünk reméli-várja a tudást, aminthogy mi viszont másoktól. Kifosztjuk, becsapjuk egymást. De ez egyben vigasz is. Ami szép volt, annak nincs múlt ideje, még ha jövője sincs is.”

Egy adott ponton az elmélkedés tárgya éppen a regény. A főszereplő azt gondolja, hogy „egy regény nem más, mint azoknak az embereknek a helyzetisztázása, akik jól ismerik egymást, mindent tudnak már egymásról, ám amikor ezt megállapítják, megijednek, mert máris mindent újra föl kell mérni egymással kapcsolatban. Állandó mozgás, nem jellemfejlődés, hanem a jellemek értelmezése a világgal és a többiek viszonylatában.” Mindezt pedig még megtoldja egy Maupassant-idézzel, miszerint nem valamely történet elbeszélése lenne a cél, hogy ezáltal szórakoztasson vagy meghasson, hanem az, hogy az olvasót rákényszerítse „az események mély és rejtett jelentőségének megértésére.”

1 Panek Zoltán: *A földig már lépésben*. Bukarest, 1977, Kriterion Könyvkiadó.

A regényben tíz csomópontot, illetve szintet lehet elkülöníteni. Mindegyikben jelen van a főszereplő, akinek a portréja egy-egy író-meg orvosbarátjával (Régeni Géza, Abody J. Ferenc), illetve szerelmével (színésznő, balett-táncosnő) való együttlét és beszélgetés során rajzolódik ki. Történnek mindezek erdélyi nagyvárosban, vélhetően Kolozsvárt, aztán avasi hegyi tanyán, az író szülőföldjén, erdélyi kis-, valamint fürdővároskában, bizonyára Szovátán. Minden csomópont egy-egy „kistörténet”, különálló egység, amelyeket esetleg egy-egy szórványosan elhelyezett motívum vagy utalás kapcsol össze, s amelyeket az elbeszélés módja tekintetében a dialógus és a belső monológ ural.

Ilyen jelentéktelen utalásnak tűnik a regény legelején folyó párbeszéd során a belső hangnak adott egyik válasz, amelyben tébolyító zajról, fölösleges csörömpről ejt szót a főszereplő: „Nem akarok emlékezni – mondja. – Már nincs időm ilyesmire. Élni még igen. Ha hagyna az emlékezés. Mi ez a tébolyító zaj? Ez a fölösleges csörömp. Amióta ide jöttem – ide menekültem –, egyfolytában hallom.” Erre a feldúlt lelkiállapotról való visszautalást találni a regény befejező egységében, amelyben elhangzik, hogy: „Már nem kalapálnak. Megszűnt a csörömp. Nem hallom.” Egy komoly önvizsgálat megrendítő folyamatokat indít el az emberben, s lehet, hogy eredménye mégis függőben marad...

Esetenként saját maga „ténykedésére” is reflektál a beszélő, mintegy „kibeszél”, mondván például, hogy „megy a belső szöveg.” Kitér arra is, hogy miért rekeszti ki néha önmagát az együttlétek élményéből. Azért tartózkodik egyrészt úgymond ilyenkor az emberektől, mert tisztáznia kell: ki ő. Másrészt pedig távlatot nyit egy általánosabb kérdésnek: „Egymást keressük. Lét egyedül nincs. Ember attól van, hogy még vannak emberek. Keressük.”

A mondott tíz részegység közé aztán kilenc részre tagoltan ékelődik be egy újabb cselekményszál, egy betételbeszélés, amelynek középpontjában a főszereplő és egy színésznő áll. A találkozás a véletlen műve, egy erdélyi fürdővároskában történik, s alkalom ez csendes emlékidézésre és rezignált búcsúra, de nem egy mély beszélgetésre, mert – érvel a nő – akkor csak saját magukkal foglalkoznának, s az pedig felkavaró lenne. A férfi rokon lélek Sziszüphosszal, úgymond belül görgeti a követ, magában mondja, amit gondol, és pedig azt, hogy a kapcsolatok kudarcra vannak ítélve: „Az élet úgy építkezik, hogy

szeretné minél tökéletesebben egymáshoz illeszteni az embereket. Nem megy.”

Mózes Attila szerint ennek a regénynek nincsen cselekménye, csak cselekményei vannak, Láng Gusztáv pedig még tovább megy, kijelentve, hogy „nem értelmezendő történetet mond el, hanem az értelmet magát”, s hozzáteszi, hogy hasonló példát, más műnemben, Páskándi Géza „töredék-lírájában” találni. (Vö. Mózes Attila: *Szintek*. Korunk, 1978/5., 418.; *Elmozdult képek?* Panek Zoltán születésének 80. évfordulóján Láng Gusztávval beszélget Füzfa Balázs. Forrás, 2008/3., 121.)

Az újabb és újabb társas együttlétek alkalmával, beszélgetések és viták során bontakoznak ki az önértelmezésre és az emberi kapcsolatokra, de leginkább az emberi természetre és a létezésre irányuló, gyakorta ironikus töltetű gondolatmenetek. Egyik orvosszereplő szájából hangzik el például, hogy „néha borzasztó dolog történik velünk: még élünk”, vagy ugyancsak keserű kicsengésű az a válasz, amit a főszereplő a családi állapotáról érdeklődőnek ad: „Mindig kaptam annyi zsebkendőt karácsonyra, amivel elsirathattam az éppen távozó szerelmeket.”

Persze ezek a „megbeszélések” nem valamely tárgyra vonatkozó nézeteknek a kifejtései, nem értekezések, hanem pillanatnyi hangulatokhoz, történésekhez, helyzetekhez kapcsolódó gondolatfutamok, amelyekben fontos szerepet játszik a logikai és nyelvi játékosság, az elmés mondások, a nyelvi sziporkák, valamint az aforizmaszerűen megfogalmazott ítéletek, helyzetértékelések, véleménynyilvánítások. Ilyenkor igazolódik vissza ténylegesen, amit az író egy vallomásában 1978-ban így fogalmazott meg: „Egyetlen elkötelezettségem: az anyanyelv; egyetlen lobogóm: a szenvedély. Különösen hogy már tudjuk: ebben a században a legnagyobb kaland – megmaradni ott, ahol születünk.” (Panek Zoltán: *Függő játszmák*. Tárcák és tárca nélküli írások. Kolozsvár-Napoca, 1983, Dacia Könyvkiadó, 52.) Az író szenvedélye abból is kitűnik, hogy véleményét általában sarkítva fejezi ki. Regényhőse például azt gondolja, hogy „ne a szókincsünk legyen gazdag, hanem lehetőleg a gondolatkincsünk.”

A beszélgetések és viták hol érvekre alapulva haladnak, hol csaponganak, tulajdonképpen a résztvevők érzelmei, hangulata határozza meg, helye van így az élcelődésnek, de sértegetésektől sem mentesek, máskor meg a képzettársítások szabnak irányt ezeknek. A monológok

esetében pedig egy-egy mély nyomokat hagyó gyermekkori emlék merül fel gyakran, például a vihar, a költözködés. A biztos hely hiányát szenvedte a felnőtt is, mint egykor a gyermek: az állandó költözködés miatt úgymond mindenütt otthon volt a család, vagyis sehol sem.

A teljesség illúzióját kelti a regény, ahogy az író az egyes kistörténetekben körbejár, elmélyít egy-egy, az egyén vonatkozásában felmerült gondolatot, témát, mint amilyen a szerelem, a férfi–nő kapcsolat, a barátság, a munka, a könyvkészítés hivatása, a kortárs irodalom. Ez utóbbi témát a főszereplő és íróbarátja mondhatni kimeríti egy autótutazás során. Olyan játékba kezdenek ketten – míg „a szekér szaladt” –, hogy az író neveket ad meg át-tól cettig, a könyvszerkesztő pedig azonnal mondja a véleményét az illetőről és munkájáról. Játékos-komoly kritikai szemle kerekedik ebből a „társasjátékból”, és pedig az éppen aktuális erdélyi magyar irodalom szarkasztikus körképe készül el. Példaként álljon itt néhány telibe találó megállapítás:

„X szerintem nem költő. Láttam, egy alig háromnapos verse, kötött formájú pedig, már oszlásnak indult.”;

A. „Utána kellene nézni, van-e hatásvadász-engedélye?”

B. „Kiegett, pedig még csak nem is volt üstökös.”

C. „Minden írónak annyi a súlya, amennyi az általa kiszorított unalom súlya.”

É. „Zokogó rokokó. Ne álljunk semmi mellé, még ránk dőlhet valami.”

J. „Elhagyta a dohányzást, és már csak magában füstölög.”

K. „Gondolatai alkonyatkor elülnek a tyúkokkal.”

L. „Még dilettánsokat sem láttam ennyire hinni a saját tehetségükben.”

O. „Elképelem ezt az O-betűt leírva. Nulla fok. Ami olvadna, az fagyni, ami fagyott, az olvadni készül.”

P. „Ezt pedig úgy hívják, hogy borjúszerű kritika. Áll, mint borjú az új kapuban. Kitűnő szóbeliző. Írásbelizni nem tud.”

Sz. „Ha nem volna, ki kellene találni. De van.”

Mintegy felhívás is lehetne ez a rögtönzött körkép: szükséges időről időre az ehhez fogható szemrevételezés!

Dialógusokból bontakoznak ki és kapnak hangot különböző vélekedések, nézetek és elvek. A főszereplő például egy alkalommal abból indul ki, hogy egyetlen kapcsolat sem jöhet létre vegytisztán, illetve hogy „két embernek az egymáshoz való viszonya mindegyiknek a

magányügye”, a partnere (színésznő) azt tartja, hogy a kapcsolatokat, éspedig egy új érzésnek a vegytisztaságát zavarja, hogy „túl sok a kellemetlen emlékeznivaló.”

Persze ezek a párbeszéddek nem gyorsan pörgő replikák, hanem gondolatokat szülő fejtegetések, sőt „egymás mellett ’el’-beszélő párhuzamos – és önelemzően vallomásos – monológok is.” (Láng Gusztáv, i. m. 125.)

„Hányódott múzsától múzsáig – és a mű még sehol” – mondja egy belső hang egy alkalommal, vagyis megoldatlanságok terhelik a különben is kiábrándult, sokat tapasztalt főhős és a színésznő kapcsolatát. Ebből kifolyólag hangulatuk is változó, kezdve közös nyaralásuk első napjával, amelynek helyszíne az író szülőföldje, a Túr menti avasi hegyi táj. Egyedül a szerelem érzése közös bennük. A férfi az életet szenvedélyesen szereti élni, azt tartja, hogy „az ember égien, mielőtt teljesen elég.” Benne egyesül – mondja róla egyszer egy partnere – az emberi személyiség minden létező ellentmondása. Végletek feszülnek benne. Egyik beszélgetés során mégis ő mondja ki, hogy fontos számára az árnyalatokra való figyelés. Számára a kiinduló- és végpont tulajdonképpen az Én. Bizonyára e regény írója is kijelenthette volna, amit Montaigne írt le az *Esszék* bevezetőjében: „én vagyok könyvem tárgya.”

Az árnyalatokra törekszik maga a regényíró is. Egyik alkalommal éppen írószereplőjével mondatja ki, amit maga követ: „Amiért az író a legkisebb és legnagyobb mondatában is harcolhat, az szerintem az árnyalat.”

A regény alcímére utalva állítható, hogy a főhős szökésnek tartja életét, amire úgymond több kísérletet tett. Visszatérő gyermekkori élménye, hogy első „kísérlete” miatt apja megláncolta, az ágy lábához kötötte, s erre a motívumra utalva határozza meg így önmagát: „számtalan szökési kísérlete után véglegesen az élethez láncolt gyermek [vagyok].” Különben az önmagával azonos ember eszméjét vallja a főhős, amit a történet perszonális elbeszélője úgy fogalmaz meg, hogy „sohasem nevezte valaminek magát; még nevén sem. Egyszerűen tudta: ő – ő.”

Eszerint próbálta alakítani életét. Ha pedig nem lehetett önmaga, akár gyermekkorában, akár felnőtt férfiként, megszökött a szüleitől, illetve a feleség és barátnők mellől, a barátok közül vagy a munkahelyről. Panek hőse – az általa idézett Szabó Lőrinc szavaival – „igaz egész”

szeretne lenni, ilyen viszont, az idézetet tovább folytatva, „csak ellentéteiddel együtt lehetsz.” Összecsend ez a Niels Bohrtól választott mottóval, amellyel ugyanezt az alapgondolatot vetíti előre a szerző, éspedig azt, hogy az ellentétek nem kizárják, hanem kiegészítik egymást.

Az önmagával azonosság gondolatát különben kiterjeszti a főszereplő az élet, a lét egészére. „Csak az ér valamit, ami legalább önmagával azonos” – elmélkedik magában, s ugyanekkor kijelenti: „ami van, lényege szerint hasonlíthatatlan.” A valósággal számot vető hősnek viszont az egyénre vonatkozóan azt kell mondania, hogy „még nem született meg épp az az ember (...), hogy épp ő lehessen ő. Mindvégig tisztán. Lehetetlenség.”

Fontos tehát, hogy az eszmény tiszta legyen. Ezt írói publicisztikájában is fenntartotta Panek. A képletes beszédet választva mondotta 1971-ben: „egy fa gyökereire – szerintem – leginkább a gyümölcséből lehet következtetni. Miközben mi sem természetesebb, mint az, hogy a fa az ágait a csillagok összefüggése irányába növelje.” (Panek Zoltán: *Függő játzmák*, 30.)

Nagyon izgalmas olvasmány ez az eddig legolvashatatlanabb könyvünk – jegyezte meg megjelenésekor Marosi Péter *A földig már lépésben* című regényről, az irodalomtörténész Görömbei András pedig egy érvényesebb, összetettebb világ bemutatását hiányolta, a főhőssel kapcsolatban pedig úgy vélte, hogy „az a személyiség, amelyik egész emberként óhajt megjelenni (...), nem korlátozódhat elemi viszonyulásokra.” (Marosi Péter: *Autoviviseccio. Utunk*, 1978. március 10., in uő: *Világ végén virradat*. Cikkek. Bukarest, 1980, Kriterion Könyvkiadó, 92.; Bertha Zoltán – Görömbei András: *A hetvenes évek romániai magyar irodalma*. Budapest, 1983, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, 55.) Egyszeri kísérletnek tartja Panek művét Mózes Attila (i. m. 420.), Láng Gusztáv pedig társtalannak, minthogy „ilyen regénynyelvi újítást csak egyszer lehet megírni.” (i. m. 124.)

AJÁNDÉKBA VAGY BÜNTETÉSÜL¹

– *Gagyi József társadalomkutató beszélgetése*

az idős Sztrátya Domokossal –

– *Az az elmúlás, hogy nagyapáink, dédapáink még zsellérsorban voltak, s aztán felszabadultak, szabaddá váltak, Szabadok Rétje még most is egy része a határnak, édesapámnak abban is volt egy darab része, s a nagyapáink, a mi apáink már teljes szabadságban éltek, szereztek, takarékoskodtak, szereztek mindent, ezt-azt, s a mi generációnk nem tudta megtartani, amit ők megszereztek s ránk hagyták, hogy legyen, ahol éljeteik.*

– Azért mondtam, hogy amikor én építettem 1976-ban, hát a régit bontottam, szedtem ki a gerendákból a szegeket, sirattam a házat, sirattam a házat, igen biz én. Utolsó este is, már a vége meg volt kezdve, a nyári konyha, meg volt kezdve bontani, s akkor is bent hagytam egy ágyat, az asztalt s egy széket s a lámpát, akkor nem volt villany, hogy még azon az este bent aludjak, mert meg volt már kezdve, belé volt harapva az almába... S úgy eszembe jut, hogy ha meg tudnám mutatni azoknak, akik reám hagyták, talán meg is tudnék nyugodni, de nem tudok... [*Elérzékenyedik, könnyezik...*] Úgy vagyunk, el kell fogadni a törvényt, úgy, ahogy jó, a természetes törvényt, az élet törvényét, belé kell egyezni.

Nem is zúgolódok, nem zúgolódok, de valahogy úgy fájnak az ilyesmik. S elnézem, amikor egy kicsit pucolok, rendet csinálok, milyen jó életet lehetne folytatni ebben a házban, egy ilyen házban, villany, gáz benne, két égő, kamra, fürdőt lehetne csinálni, az anyag megvan neki, de úgy lehetne élni, a régi életkörülményeket ismerni s ezt látva utána, olyan életet lehetne élni, hogy csak hálálkodni kéne érte. S meg kell semmisülnön, itt kell maradjon... Negyven esztendeje, hogy megépült a ház, s még sehol egy repedés, az egyik ablak párkányán mintha,

1 A jobbágyfalvi (Csíkfalva község, Maros megye) Sztrátya Domokossal (1931?2018) 2014 októberétől haláláig, 2018 márciusáig folytattam rendszeres, rögzített beszélgetéseket. Szerencsés körülmény, hogy olvasó-író ember volt, életútja bemutatáshoz írott dokumentumok is rendelkezésre állnak. Az interjúzás folyamatában életéről, a vidék és korszak embereiről újabb és újabb kis események, részletek tárulnak fel, ezért volt érdemes vele mintegy 190 rögzített beszélgetést folytatni. A terepmunka anyagának feldolgozása folyamatban van. A közölt beszélgetés időpontja 2016. december 22.

mint egy szalmaszál vagy afféle, de hát a hidegtől, melegtől, a szárazság s a fagy az épületeket megmozdítja, azt mondták az öregek. Itt kell hagyni épen, egészségesen, még be sincs fejezve, hiába van meg a festékem, megvettem... Nem bíztam a mesterekben, ha rea bízom, s én megyek munkába, s csinálja meg addig, amíg hazajövök, nem azt csinálja, amit kell, s nem úgy, csak úgy, hogy ő szabaduljon, s valahol csípjén s harapjon. S az olyan rosszul jött nekem. Most már úgy van, ahogy van.

– *Szóval utolsó este még az ágy s az asztal maradt?*

– S a lámpa felakasztva, még megvan az a lámpa, meg volt kezdve az a féloldalú nyári konyha, leszedtem a cserepet s alólról a léceket, mert már idáig ért (mellét mutatja), úgy elposztult, mind a pajtának most el van posztulva a talpa, s lesüllyedett az a lefödött úgy, hogy idáig ért az eszterhája annak, pedig valamikor magas volt, jó magas volt, de lesüllyedett. De leszedtem, leszedtük, s aztán na, ez egy péntek este volt, estefelé, szombatra virradólag itt aludtam, s szombaton nekifogtunk, jöttek a testvéreim gyermekestől, mi itt voltunk ketten, s Irma, még a szomszédok is jöttek, s estére a földhöz vertük a házat, így fejeztük ki, le volt verve a földre a ház úgy, hogy elő lehetett látni, kerítés nélkül, szinte halottnak néztem, mint egy halottat, úgy néztem az otthonom...

Az otthon, hát említettem, azt hiszem, hogy amikor legelőbb meggyújtottuk 1976-ban azon a Katalin estéjén a villanyt s a gázt az új házban, s akkor leültem ingben-gatyában, ahogy szokták mondani, mert megfűtődtem, hogy teljek meg meleggel, s eszembe jutott, annyit gondolkoztam, melyik nap is azon a versen, hogy tudjátok-e, mi a haza, az a hajlék, hol születünk, hol a dajka nótát dalolt felettünk, minden versszak avval kezdődött, hogy tudjátok-e, mi a haza, az olyan második osztályos könyvemben volt, zöld táblás, olyan kemény táblás... Hogy tudjátok-e, mi a haza... Mikor édesanyám meghalt, nyugodjék, bé volt szerevezve az épületnek való fenyőanyag, amit rendeltem, s a téglacsomó, s készültem s tudták, s pont Balogh Istvánnak a házát, ahol az apjáék laknak, készítették, hogy építsenek a nagyapjáék, s akkor a nagyapjának a testvére, az az öregasszony, most is él még, két évvel kisebb, mint én, s ők is készültek építeni, úgyhogy egyszerre építettünk. Mezei Öcsinek az anyja idejött hozzám, Annusnak hívják, s az idejött hozzám,

s azt mondta, megharagszom, ha kérdez valamit, mert valamit hallott a faluban, hát én mért haragudjak meg, Annus, de nehogy megsértődjél, én hallok ilyen-olyant a faluban, de erősen előre megkért, hogy nehogy megsértődjek, mondjad, amit akarsz, kérdezzél, Annus, nem sértődök meg. S úgy hallottuk, hogy te adsz el mindent itthon, mert költözől fel Szovátára, mert ott van a munkahelyed, s oda fogsz örökösödni, s te adsz el itthon mindent, helyet, házat s anyagot, mindent, s ha netalán tényleg ez fennállna, azt mondja, akkor az anyagot, amit beszereztél építeni, mi megvennők, átalvennők, ne add át másnak senkinek, mi mindent úgy veszünk, ahogy te vetted, s ahogy adod. De aztán ne haragudjak. Ó, mondom, szó se róla, hogy haragudjak. S tudod mit, Annus, nem tudom, mit hoz a jövő, elköltözők vagy nem, lesz, ami lesz, úgy lesz, ahogy lesz, de én ezt a helyet akkor sem adom el, ha elköltözők Amerikába vagy valahova, mert mikor hazajövök, még a csihány sem olyan csípős, még a kutya sem úgy ugat, mint egyebütt [*elérzékenyedik, könnyezik*], még a levegő is más, még a szél is másképp fú, én úgyis haza akarok jönni, hogy járjam meg magamat... Hát vasárnap délkor, mikor ebédeltünk, azután, hogy édesanyám meghalt, én nem pihentem le így nyáridőben, hanem csak hajadanfőtt, könnyedén megkerültem azt a nagy kertet, s almafával, szilvafával, kecskerágóbokorral, fűzfával beszélgettem, valósággal beszélgettem, meg-meghúztam, hogy ez erre hajoljon, s az arra. Volt egy-egy oltovány, vagy egy frissen ültetett szőlő, vittem egy fél veder vizet a tövire, nem nagy munka volt, valahogy úgy jött nekem, hogy valahol élőlényekkel vagyok kapcsolatban, s úgy kötött, s ma is úgy köt ez a haza, hogy nem tudom, hogy hogy lehet elszakadni, hogy fáj az elszakadás. Nem vagyok képes egy kiselejtezett dolgot, valamit eldobni, mert hát ez engem kiszolgált, s az is ki, s azt ne alázzam meg úgy, hogy eldobjam magamtól, pedig mindig újat kéne, s lehetett volna, s most is lehetne sok mindent még csinálni, de valahol melegséget érzek abban a... Maradiságot jelent, alacsonyságot, alacsony szintűséget, vagy valamit, ki ahogy akarja, úgy veszi, s én viselem, ahogy jónak érzem, úgy viselem a helyzetet.

Bajosan válik meg az ember. Itt eladtak vagy három gazdaságot a kollektív alatt, s elköltöztek be a városba, mindegyik megbánta! Mind a három! Ott a gazdaságnál, az innenső részen, ott a házat idegenek vették meg, nemrég halt meg az asszony, elvitték, ki tudja, Bukarestben

hova, állítólag elhamvasztani, nem ide temették. S Balogh Zoltinak az apja, Balogh Lajosék, mondták, hogy annyira siratta, nagyon sokat siratta, hogy miért adta el, innét származott, emlékszem legénykorában rá. S akkor itt az utcában volt egy szorgalmas gazda, kiscgazdának is hívták, Moldován Mihály, ahol ezek a Karoláék laknak, könyvelő volt a kollektívben, azok vették meg. S béépítkezett minden, s azután bánatában meghalt. S erdő lett a kaszálójából, a nagyút mellett, ahol megyünk le, fűzfából, hát az meg is holt volna, ha egy olyan bokor lett volna az ő földjiben, hát az éjjel-nappal dolgozott, meg is volt a látszatja, eredménye, mindene. Egy fia s egy lánya volt, a fia innét nősült, megsemmisült az is, itt hagyott mindent, pedig visszaköltözött a változás után, jött, hogy ő most helyreállít mindent. Elzüllött, megsemmisült, a leánya állítólag még Vásárhelyen él. S aztán ott fenn, ahol Fazakas Andrásnak a leánya, veje lakik benn, azt a házat is eladta Nagy Jóska, de annak vagy négy gyermeke volt, vagy öt, aztán a kollektívben nem győzte, nem tudta mit csináljon, iskoláztatni nem lehet annyit, nincs jövedelem, béköltöztek Vásárhelyre, s ott major, pakulár, nem tudom mi lett, holott kényes ember volt, itt ő egyedül volt fiú, csak leányok voltak rajta kívül a családban, s aztán rég meghalt, egy évvel volt fiatalabb, mint én. Az is nagyon megbánta. Nagy Laji, Nagy Károly, azok nem adták el, de lebontották a nagy istállóikat, s elvitték bé, ott építkeztek, oda honosodtak, hizlaldában, hol dolgoztak, a mocsokra vállalkoztak azok, mert itt kulákot csináltak belőlük. De miért lettek kulákok, ott a Hosszúaszónak a tetején, az erdő alatt nagy birtokuk volt nekik, sovány hely, s felásták, rigaléroztak, szőlőket ültettek, termelték ezeket a direkt termőket, nova s izabella s delevári, borból építkeztek be, azt mondták. Gyergyó s honnan jöttek a piacra deszkákkal, fenyővel, hordószámra vették a borokat, mit. S elmentek, mert kulákot csináltak belőlük, s nem akarták a fejüket meghajtani, elmentek, hogy nekik ne parancsoljon senki, Balogh Gyuri brigádos előtt nem akarták a fejüket meghajtani...

– *De hát ahova elmentek, az jobb volt-e, hát ott is parancsoltak nekik.*

– Igen, de azt elfogadták, mert legalább nem ismerős parancsol nekik! Mint aki elmejen katonának, s ahogy van, úgy van. Valami kicsi helyet vettek, s nagy csúrt mit építettek itthon, azt lebontották, nagy istállót, nagy csúrt, s abból építettek ott valamit, valahol, az egyiknek

a fia még él valahol. Az unitárius templom mellett a sarkon, Májai Zsiga mellett, az volt az egyiké, eladta, mert nem lehetett, hogy alárendelje magát helyi parancsnokságnak, csúfolkodjanak vele, adják ki a munkát reggel, s este, ha szükség, aztán letagadják, hogy nem is jól csináltad. Nem is csodálkozok rajtuk egyáltalán. A testvérem, Irma is erővel eladta az istállót, hát ahogy én 1954-ben leszereltem, azután építették, ott dolgoztunk, a fundamentumtól a kupáscserépig, kispórolták, akkor építették, még magánidő volt, keresztül az udvaron, istállót, közbül csúrt, s akkor még gabonásnak egy olyan keskenyebb helyet, az út felől. S a férje, János meghalt, bájött közben a kollektív, s el se volt készítve, nem volt kívül levakolva, téglával volt, hát volt nekik négy-öt marha azon a részen, disznó a túlsón, mert egy darabig még ment az egyéni gazdaságuk, s akkor bájött a kollektív, lecsökkent minden, s akkor ő is béunt abba is, egy tehenet tartott, hát segítettünk, szegény Péter egy-egy hétig kaszált itt-ott, s akkor ő is gondoskodott róla. S adja el az istállót, azt mondja, adja el, inkább teremjen a helye. S a gyerekek, kettő ki volt házasodva, hát Lacika még iskolás volt, ejsze, egyetemen, mikor nősült meg, még megvolt az istálló, mert a csűrben vágták le az állatokat. S eladta, oda van felépítve, Muzsi Jánosnál, Szász Sanyi háza háta megett van felépítve az az istálló, 15 ezer lejért adta el, én nem akartam, hogy adja el, hát te nem élsz meg a tizenötezer lej nélkül, hát odaadom, a három gyermeknek öt-ötezer lejt, oda is adta. Nem akartam hagyni, de azt mondja, ha nem akarod hagyni, hát készítsd el! Javítsad ki, mert nyomul a két fal kétfelé, mert olyan csüngő szarufával volt csinálva, hogy össze kell kötni, össze kell húzatni, a födelét meg kell javítani, mert foszladozott, olyan cserepet kapott, hogy újra kellett volna földni, bé kell vakolni, ajtót, ablakot újra rea, ezt-azt, hát el kellett volna készíteni, tízezer lejt kellett volna reakölni, ha nem többet, azt mondja: javítsad ki, ha nem akarod, hogy eladjam, javítsad ki, hogy ne legyen rongyos a teteje! Hát hagyjad, immár nincs mit csinálni, nem volt kilátásba, hogy mikor és milyen változás lesz, hát még visszaasírnók!

S Fazakas Andrásnak, ahol a fia lakik, ott volt Pálffynak az ivadéka, Pálffy testvére volt az öregasszony, s annak a leánya, s az hozott ide egy unokát, s azok is leadták, eladták, mert elmentek, Sepsire költöztek, hát sokan vannak innen Sepsire menve, amikor ott annyira kiemelték az ipart. Eladták az egész jószágot, úgy vette meg András.

Aztán amikor történt a változás, hazajöttek, keresték, hogy vegyék vissza, mert ők csak annyit adtak el, csak két és fél árit, hát annyi volt csak az övék, mert a többi már az államé volt, de a szerződésbe mind bele volt véve, hogy az egész területet. De nem tudták visszavenni, tárgyalásig kerültek, vissza akarták erővel venni, de mikor volt a visszaigényelés, nem igényelték, András pedig igényelte, s neki vissza is adták, s aztán a törvényszéken megkérdezték, hogy igényeltek, kértek, s nem, s akkor mit keres, belé van írva, hogy eladta egészen, belé van írva. S akkor elmentek Itáliába, a gyerekeket otthagyták a blokkban, s ott hányódnak. S aztán mikor itthon voltak, Olasz Antinak hívták a fiatalembert, találkozott Irmával, s Irma azt mondta neki, hogy Anti, ketten voltunk csak az egész faluban, hát milyen rosszat csináltunk, hát te akkor, amikor eladtad a házat s jószágot, s én amikor eladtam a pajtát! Most jó volna, ha megvolna! Irma mondta el nekem maga, pedig ezzel magát vádolta! Ketten csináltuk a legrosszabbul, már mit csináljunk, így történt...

– *Magának megvolt a munkája után a jövedelme, s tényleg nem gondolta, hogy Vásárhelyre vagy Szovátára, városra költözzön?*

– Azt nem gondoltam, hogy elmenjek itthonról, ha engedik nekem itthonról így dolgozni,² mert nincsen baj, ha járni kell reggeltől estig is, mert ott sincs kolbászból a kert. Mondta nekem sokszor Zsuzska,³ mert amikor itt Ceaușescu alatt kezdték építeni a gátat, ott jártam, mondtam Zsuzskának, hogy én széjjelnézek Szovátán, nem baj, ha építeni kell, öt perc alatt biciklivel ott vagyok a munkahelyen, s ha végeztem, öt perc alatt hazaérek s lefekszem, ha dolgoztam, megpihelek, megpróbálok odamenni, mert ez a járkálás huszonnégy órának a felinél többet felveszen. Nincs kolbászból a kert sehol sem, azt mondta Zsuzska, nincs kolbászból a kert. Mégis, tisztán járhat, egyenesen, nem mocskoson s nem elfáradva, emberek között forog az ember, mégis más az, így s úgy, s olyan jóízűleg rábeszél. S aztán mindig úgy fogadott, mikor felmentem, hogy jó kedvvel mentem elszámolni, mert tudtam, hogy nincsen semmi hiba. S így fejezte ki, hogy nincs

2 A Maros Megyei Villamossági Vállalat szovátai részlegének alkalmazottjaként egy 26 faluból álló körzetnek volt a villanydíj-beszédője.

3 A Villamossági Vállalat szovátai részlegének könyvelője, Sztrátya Domokos főnöke.

kolbászból a kert sehol. Ezek is elmentek boldogságot keresni, de egyik se...

– *Emlékszem, mesélte, hogy volt magának olyan ügye, amiből kiderült, hogy itthon magát is ugratják, magát se kezeli úgy, ahogy kellene.*

– Hát éreztem, mert lényegileg... S akkor nincs más választás, vagy elmegy az ember, vagy pedig ha itthon marad, akkor meghúzza magát, hogy ne foglalkozzanak vele. Ne foglalkozzanak, s az állami szektorban pedig megvolt a biztos rend, fegyelem, biztonság, fizetés, az éhhaláltól s a kisemmisüléstől meg volt mentve az ember, volt biztosítva. Mert aki csak a kollektívre támaszkodott, a teljes bizonytalanság s a teljes kilátástalanság volt az övé, egyéb semmi [*nagyon megnyomja a szót*]. S aztán egy falubeli, ha rokon, ha szomszéd, ha idegen lélek, aki semmivel sem volt különb, mint ő, az neki parancsoljon s regulázza, a gazdaember, falusi ember ehhez nem volt szokva. Mert ahogy mondta volt a selyei bácsi, Forrai Laci, ott valahol, hogy nekem ne kiabáljon, azt mondta ott bent valami főnöknek, mert nekem kiabáltak eleget ott, ahol voltam, mert né, lássa ezt az ablakot, azt mondta, asztalostól együtt azon kimegyen, pedig az emeleten voltak. Mikor ezt a veterán dolgokat csinálták, hogy a veteránoknak adnak valamit, hát olyan önkéntes katona volt, huszonötben született, háborúban volt, fogoly volt négy évig, s úgy került haza. De jó, teljes, okos ember volt, huszonötben született, én aludtam is egyszer nála, ő hívott meg aludni, s egyetlenegyszer ő is járt nálam, esküvőn volt Szentmártonban. Me' ebben a kollektívben is, ide jártak háموkat varrni, mert ő kiváló szíjgyártó ember volt. Hívták be veterán dolgokat rendezni, akik így a háborúból hazakerültek, csapatosan hívták be, s aztán rájuk is sor került. De nem ő mondta el, ő egyáltalán, hanem más, azok közül, akik Selyéből ott voltak, mert többen voltak Selyéből egyszerre bent. S ott vártak a folyósón, le voltak ültetve, mert szerre kellett bemenni, valami nyugdíjas katonatiszt szervezte a dolgukat, s az úgy kiabált, úgy mocskolódott, azt mondta az, aki magyarázta, aki bement hozzá, azt regulázta valósággal, mint a gyermeket, s bement ez a Laci, s azt mondja, az ajtó az tényérnyire nyitva volt, s minden szó hallszott, s aztán hogyhívjákolt az az úriember, hogy engem ne idegesítsen, mert én olyan ideges ember vagyok, s aztán így beszélek, s úgy beszélek, s aztán egy darabig így mosdatta. S aztán ez a Laci olyan piros, ügyes,

olyan csendőrnek való kinézése volt, azt mondta, többen üldögeltek a folyosón künt, s azt mondta annak, hogy hallja, maga, legyen szíves, nekem ne kiabáljon, mert nekem kiabáltak eleget ott a lágerben, ahol voltam, én nem jöttem volna magam ide, maguk híttak, s ha ide híttak, né látja azt az ablakot, asztalostól együtt kimegyen, azt mondja. Kint pusmogódtak a többiek, na emberire kapott, emberire kapott, az a másik! Azután a többiekkel olyan kesztyűs kézzel bánt, mikor béméntek.

Így nem szívesen fogadta el a régulát ez a nép. Hegyek közti nép. De azzal el lehetett beszélgetni történelemről, földrajzról, számtanról, vallásról, munkáról, politikáról, afféléről úgy, hogy meg kellett fogózni, hogy ne maradjon le az ember, hogy tudjon vele beszélgetni. S így, ilyen emberek voltak, s azok nem szívelték, hogy parancsoljanak, mert tudták, hogy huncutság s rablás lényegileg... Úgyhogy nem szívesen fogadtuk el a parancsot.

– *Mit gondol, jön a következő év, az milyen lesz?*

– Hát a boldog új évet kívánjuk, s örökké jobbat várunk. Én is avval vagyok, hogy sok mindent meg kéne csinálni, jaj, ezt elhagyom holnapra, mikor megpihenek azután, s holnap még fáradtabban megyek neki, mint ma, s holnapután még fáradtabban, s ott marad. S minden, velem együtt s velünk együtt, így a falusi szinten, így öregedik le, ahogy szoktam mondani, az épületek, a kerítések, a gyümölcsfák, a szőlőfák, az udvar is válik posványossá, a víz se ott folyik el, ahol kell, a ruha szakad le, az edények lyukadnak ki, volt egy vedrem, a szennyesevizet töltssem belé, nem minden kicsit öntsek ki, kilyukadt (összecsapja a kezét), el kell dobni, mást kell venni helyette, az is elromlik, még a kézbeli is, ez a bot is, ne a kettő kétféle (mutatja a csőbotot), mert egyszer már el volt törve, s a szomszéd bányász látta, s mondom neki, mi van, s van nekem egy olyan csövem, s kipótoljuk, s van neki szerszámja is, kifúrta s megtoldta. Eszembe jutott, olyan, mint Petőfi nadrágja, egyik szürke s másik fakó, gyí két lábam, fussatok! Evvel az étellel kapcsolatban is, amit át kellett élni, ugyancsak Petőfire vonatkoztatva mondtam el valakinek, hogy a nadrágját megfoltozta evvel-avval, rongyoskodott, ő mondta el a versiben, hogy zöldre raktam sárgát, kéket, szent atyám, be tarka élet, a nadrágját, mondta, az újat kímélni kellett, s eladta, s mondta, gyí, te fakó, gyí, te szürke,

esze abban van, mert nadrágom két darab, egyik szárát úgy toldottam a másikhoz a minap. Mert volt más is szegény, még az olyan ember is. Tudott volna korszakot alkotni, új korszakot, ha élt volna nyolcvanhatig, mint én, de csak huszonhat adatott neki, úgy tudom, huszonhat. Ha megérte volna az én koromat... Sok értékes ember elveszett hamarabb. Valakinek mondtam, hogy nem tudom, hogy van, ajándékba kaptam én ezt az éveket vagy büntetésül, hasznos lesz nekem, hogy megértem ezt a kort, vagy káros.

– Hát csináljon statisztikát, maga mindig csinálta a statisztikát, jegyezze naponta: ennyi jó dolog történik s ennyi rossz, s amikor év vége van, akkor is adja össze, s na, mi lesz az eredmény, a jó van több, vagy a rossz van több.

– A plusz s a mínusz, haha... Ha megérjük az év végét egészségesen, s még ha hideg van, akkor be tudjuk csukni az ajtót, s meg tudunk melegedni, s van mit enni is, inni is, hál' istennek, akkor csak jóval zárhatjuk. Az, hogy másodrendű s harmadrendű minőségnek nézünk ki, az már csak külsőség, belül legyen az ember, azt szoktam mondani, ha elvileg s lelkileg ki van békülve, akkor kerül a zsebibe is, s kerül a hasába is valami ez-az, de ott hiába van, ha nincs kibékülve önmagával se, akkor nem ér semmi semmit.

– Köszönöm szépen, hogy így megvígasztalt...

– Azt mondta Biró Mihály bácsi Havadon, hogy mit csináljak, ha nincs mit csináljak? Mert az ágyban volt. Mit csináljak? Én is úgy vagyok, mi is úgy vagyunk. Ha tudjuk, csináljuk, s ha nem, marad.

Levél és válasz (csendélet papírnehezéssel)
(73 x 72,5 cm, olaj, vászon)

Iancu Laura

HA MAGYAR, MIÉRT CSÁNGÓ – HA CSÁNGÓ, MIÉRT MAGYAR?

*Péntek Jánosnak,
nagyrabecsüléssel*

MAGYAR FIÚ – CSÁNGÓ BARÁT

Ezerkilencszáz novemberében Rubinyi Mózes levelet kapott „igaz jó csangó barátcsá”-tól, Mártanas Antaltól. A szabófalvi barát – feltehetően a budapesti nyelvészhallgató kérdésére – részletesen beszámolt arról is, hogyan jutott a tudomására, hogy mely nemzet fia. A következőket írja levelében:

„Mikor el vetek ingemet a iskalába, én nem tódtam ke *magyar* fiu vagyok, mért apám dolgozó ember ult is móig mig mint a földet robolíán/robotolja (...) nem ult mikar hogy mondiák szokáig a filimnél ke *magyar* fiu vagyok; ides aniám meg hólt is el hogyat hat ivesen is nem ult ki táplaltasan is *magyar* nevezem, – mert iteli nincs magyar iskala; – iskolába olául tanóltam háram 3 évig 3 klászát (ené könvet todak móis) i nap megharagadat a tanító riám is mikar riám böget egyet porcsi »Nu fii pork Ungur szpurkát« magyaról »Ne legyi disznó pogáni magyar« (...) Mikar haza mentem, me nevesztem apámnak is meg kértem mit élent az a szidás okor apámis meg mondotán nekem »fiam aszt élent ke *magyar* fiu vatz« mért nagy apia, apia, mószóliai, öcséi is minden ember a falóból mind *magyarak* vadnak, csak ilönk és lakünk zolá országba; – ipen okor látam nilván ke én *magyar* fiu vagyok.”¹

Zárószóiban a szabófalvi magyar már „*csangó*”-ként búcsúzik magyarországi barátjától.² Vajon miért írja Mártanas budapesti barátjának azt, hogy „csangó”, ha román tanárától és magyar apjától azt

1 Rubinyi 1906. 66–67. Kiemelések: Iancu. A dolgozat teljes terjedelmében, tehát az idézett forrásokban is, a kifejezések kiemelését, kurziválását e sorok írója követte el.

2 Rubinyi 1906. 72.

hallotta, hogy: „ungur”, és azt, hogy: „magyar fiu vatz”? Természetesen, nincs a birtokomban Rubinyi levele, de nem tartom egészen kizártnak, hogy a nyelvész Mártanas Antalt *csángónak* szólította meg. Az igazi kérdés így aztán az, hogy vajon mi készítette arra a 19–20. század *magyar* utazóit, kutatóit, hogy a Moldva területén élő magyar nyelvű, (döntően) római katolikus vallású népcsoportból, a *csángó* jelző alkalmazásával, a megkülönböztetés és az elkülönítés révén „létrehozzon” egy új népcsoportot, „csángók” néven? A kérdésre nem tudom, csak keresem a választ, lévén, hogy a problémát rendkívül fajsúlyosnak tartom, és hiányolom a tisztánlátást segítő vizsgálatokat. Természetesen nem arról van szó, hogy a könyvtárak polcai ne bővelkednének a kifejezés eredetét, értelmezését tárgyaló publikációk sokaságában.³ A kérdésfelvetést éppen az indokolja, hogy a szakirodalomban foglaltak ellenére, miszerint, bár a 18. századtól megjelennek ugyan a *csángó/csangó/csángómagyar* fogalmak a moldvai magyarok valamely csoportjára vonatkozóan, a források szerzői és az azokat értelmező tudósok körében egyöntetű állásfoglalás az, hogy a szóban forgó népcsoport: *magyar etnikumú, magyar nyelvű*.

ROMÁNUL: MAGYAROK

Hosszú évek óta foglalkoztat a kérdés, hogy vajon a *nem magyar szerzőktől* származó (többnyire egyházi) forrásokban miért *nem* fordul elő a *csángó* kifejezés? A történeti források közreadásában jeleskedő Teresa Ferro kimutatta, hogy az általa áttekintett (17–18. századi) osztrák források nem tesznek említést katolikusokról, „*alávetettekről és román katonákról*” írnak, a Propaganda Fide forrásai pedig következetesen *magyarokról* vagy *katolikusokról* beszélnek, és egyetlen esetben sem vlahokról. A szerző egyéb román forrásokra továbbá személy-, illetve helynévizsgálatokra hivatkozva azt is megjegyzi, hogy a Moldvába érkező magyarokat (*ungureni*), *bejenarik*-nak, *studitik*-nak is nevezik. A szerző által áttekintett forrástárban a *csángó* kifejezés nem fordul elő.⁴

3 A vonatkozó tételek jól ismertek, felsorolásukat ezen a helyen nem tartom indokoltnak.

4 Ferro 2006. 179.

Számos kérdést felvet az is, hogy a történeti forrásokhoz hasonlóan, vajon a moldvai katolikus közösség történetével foglalkozó román szakirodalom miért nem használja a csángó kifejezést? Egy 1876-os, Plojesten kiadott tankönyvben például azt olvassuk: „In acest Disr. locuiesc mulți Unguri și Secui,” azaz: „Ebben a kerületben [Románvásár és Bákó] sok magyar és székely lakik”.⁵ Petru Condrea Román megyéről készített földrajzi szótárában (1891) egyetlen alkalommal sem használja a csángó kifejezést.⁶ A Lahovari szerkesztésében megjelent topográfia nem, illetve ritkán tesz említést egy-egy faluközösség etnikai összetételéről, erről a kérdésről elsősorban a vallásra vonatkozó adatok révén tájékozódhatunk. Ha a falu elnevezése és a közösség etnikai eredete között kapcsolat van, Lahovari ezt a tényt rögzíti. Így például Magyarfalu kapcsán is, ahol a következőket írja: „Nevét [Ungureni] lakóiról kapta, akik mind magyarok, és az elmúlt 300 év során vándoroltak ide Bákó megyéből. A helyiek »Unguri«-nak is nevezik.”⁷

Egyházpolitikai vonatkozásain túl, a tudomány szempontjából is meghatározónak mondható, hogy az *elmagyarosított románok elméleté*-nek a kiötlője, *Iosif Petru M. Pal*, maga is hangsúlyozza, hogy a katolikusokat valamennyi dokumentum és leírás „*unguri*”-nak nevezi,⁸ sőt, ők maguk is unguri-nak nevezik önmagukat, az ortodoxok pedig moldvaiaknak vagy románoknak.⁹ Könyvében egyébként nem is szerepel a csángó szó,¹⁰ a katolikusok kapcsán az unguri kifejezést használja.¹¹ A jászvásári egyházi kutatóintézetek munkatársai által jegyzett, a 2000-es évektől sorra megjelenő falumonográfiákban mindenütt megtaláljuk egyfelől az „ungur” vagy „ungureni” etnonímet (ami alatt a kutatók az erdélyi származású román/’elmagyarosodott román’ lakosokat értik), másfelől következetesen utalás történik arra, hogy a

5 Antinescu 1876. 72.

6 Condrea 1891.

7 Lahovari 1898. 690.

8 L. még Coșa 2002. 91.

9 Pal 1942. 82.

10 Eltekintve attól a valamivel több mint egy oldaltól, ahol a csángó kifejezés értelmezésével foglalkozik. Pal 1942. 81–82.

11 Pal nézete szerint azért nevezték unguri-nak a katolikusokat, mert így fejezték ki földrajzi származásukat, éspedig azt, hogy Erdélyből érkeztek, amely Magyarországi része volt. Azaz, nézete szerint, az unguri itt nem az etnikumot jelöli.

„csángó” kifejezés gúnynév, a lakosság pedig elhatárolódik annak használatától.¹²

Elképzelhető, hogy a felbecsülhetetlen munkát végző *Marcus Bandinus* figyelmét elkerülte volna az, hogy az 1640-es években meglátogatott hívei nem egyszerűen magyarok (amint a jelentésében írja), hanem csángómagyarok?¹³ A kérdés különösen is indokolt akkor, ha figyelembe vesszük azt, hogy a feltételezések szerint Bandinust vizitációs útján két magyar jezsuita (Beke Pál, Dési Márton) is kísérte, akik akár a „kódex” megírásában is közreműködhettek.¹⁴ Elképzelhető az, hogy a moldvai születésű – akár magyar, akár, ahogyan Bitay Árpád állítja, lengyel nemzetiségű – *Berkus János* ne hallott volna a csángó kifejezésről, vagy bármi okból azt elhallgatta volna? A magyar szakirodalomban ritkán idézett jelentésben (1677–1695) *Berkus*¹⁵ a következőket írja: „Moldvában kétféle nemzetiségű katolikus van: magyarok és Frigyes császár idejében beköltözött szászok. A szászok Szucsavában, Némethvásáron, Bajában és Románban laknak. A magyarok az ország többi helyein.”¹⁶ Elképzelhető, hogy Moldva fejedelme, *Dimetrie Cantemir* (1673–1723) nem volt tisztában azzal, hogy alattvalói között nem magyarok (amint a könyvében írja), hanem csángómagyarok/csángók élnek?¹⁷

12 L. pl. a Butnaru cikkében írottak: „Lujzikalagor a Kalagori birtokon alakult meg, egy magyar, illetőleg magyar (ti. magyarországi) csoport megjelenése révén, akik megtelepedési joggal rendelkeztek. N. B. A magyar, illetőleg a magyar kifejezéssel általában azokat a moldvai lakosokat illették, akik az Erdélyből származó csoportokhoz tartoztak. Tehát azokat nevezték így, akik a magyar uralom alatt álló országból érkeztek, függetlenül attól, hogy beszélték vagy sem a magyar nyelvet.” Butnaru 2009. 30.

13 Anton Coșa szintén nagy jelentőséget tulajdonít annak, hogy Bandinus csak magyarokról és magyar nyelvről ír, a csángó kifejezést nem ismeri/használja. Coșa 2002. 84.

14 Domokos M. 1998. 273.

15 *Berkus* levelét (annak egy töredékét) a bukaresti *Revista catolică* című lap adta közre, 1912. évi 3. számában. A „tört olasz” nyelvű levelet közreadója, Ghica Vladimir fordította román nyelvre. Magyar fordítását és közreadását Boros Fortunátnak köszönhetjük. A levelet *Berkus* a hitterjesztési kongregáció titkárának, Cerri Orbánnak címezte. Boros szerint ez az első olyan levéltöredék/feljegyzés, amit bennszülött írt a saját fajtájáról. Bitay Árpád ezt erősen vitatja. (Bitay 1927. 166.) A szerzőről nem sokat tudunk. Feltehetően valamelyik moldvai faluból került a római hitterjesztési kongregáció kollégiumába, ahol tanulmányait befejezve pappá szentelték, majd visszakerült Moldvába, ahol kisebb-nagyobb kellemtlenségeket élt meg. Ezekről számolt be római ismerőseinek 1677–1695 között keltezett levelében. Boros 1927. 62–69.

16 Boros 1927. 68.

17 *Cantemir* [1716] 1973. 119.

MAGYARUL: CSÁNGÓMAGYAROK

Ismereteink szerint a *csángómagyar* kifejezés *népnév* tartalommal első ízben Zöld Péter latin nyelven írt leveleiben jelenik meg. Domokos Mária feltárásaiból tudjuk, hogy Zöld az első levelet Blahó Vince ferences számára, a másodikat Erdély püspöke, Batthyányi Ignác kérésére írta, 1780-ban. A levelek közlésére 1783-ban került sor,¹⁸ és mindkét írásban megjelenik a *csángó-magyarok* kifejezés. Az elsőben a következő kontextusban: „a német családnevű magyarok a szájhagyomány révén tudják is, hogy őseik szászok voltak, mindazonáltal az eleve magyarokhoz hasonlóan ők is *csángó-magyaroknak* mondják magukat”.¹⁹ A Batthyányinak írt levélben pedig a következőképpen fogalmaz: „a magyarok maradványai (...) kilenc plébániára felosztva és azon fejedelemségben szétszórva, magokat *csángómagyaroknak* nevezték és nevezik mai nap is”.²⁰ Az első levélben később úgy fogalmaz: „Ezek a *csángónak* nevezett *magyarok* két püspök egyházi joghatósága alá tartoztak.”²¹ Zöld Péternél tehát a *csángó-magyar* kifejezés egyfelől népnév, másfelől önelnevezés, és már itt megjelenik a *csángó* fogalom is.²² Domokos Mária kutatásaiból tudjuk azt is, hogy Blahó Vince, az erdélyi ferences rendház Itinerariumában (1780–1781) beszámol arról, hogy 1780. május 11-én meglátogatta Zöld Péter. Az esemény kapcsán a ferences a következőket jegyzi fel: „Sokat mesélt [ti. Zöld] a moldvai állapotokról, a bákói és milkói püspökségről és kolostorról, a magyar

18 Szócs 2002. 34–35. L. még Kovács 1870. 57–66.; Domokos P. P. 2001. 86–93. Zöld Péter két levelével kapcsolatosan fontos eligazítást nyújt Domokos Mária kapcsolódó tanulmánya. Domokos M. 1998.

19 Domokos M. 1998. 277.

20 *Pater Zöld* 2002. 52.

21 Domokos M. 1998. 277.

22 A csángó fogalom különféle alakjairól, megjelenéséről, a kifejezés jelentéstartalmának nyelvészeti elemzéseiről itt most nincs mód részletes áttekintést nyújtani. A kutatás mai állása szerint a kifejezés 1560-ban jelenik meg egy maksi forrásban, személynévként („Csángó András”). Egy 1591-es moldvai adóösszeírásban, „Tatros megye” lakosaival kapcsolatosan előfordul a „saigai” szó, amit a kutatók egy része összefüggésbe hoz a csángó fogalommal. Benda 2003. 12. 1762-ben egy gyimesi házassági perben bukkan fel: „Tudgya-e a’ tanú bizonyosan Tatros Lokán lakó Barabás István nevű Csángó Pusztina Erzsébetet hogy Anya Szent Egyház törvénye szerint feleségül házas társának el vette, már ennek előtte tiz esztendőkkal?” Bárh 2006. 23. Bárh János írásából kiderül, hogy a szóban forgó nő neve: Pusztina Erzsébet, ebből pedig arra következtethetünk, hogy a „Csángó” itt két dologra utalhat: egyfelől az etnikai eredetre, másfelől arra, hogy Pusztina Erzsébet Moldva térségéből származik. A kifejezés értelmezéséhez l. még: Péntek 2014. 406–416.; Veress 1934. 30–38., stb.

falvakról; hasonlóképp a magyar katolikusokról, akik a krími Tatárországban, Csöbörcsök városában maradtak (...). Kértem, hogy írjon egy jelentést mindezekről, és [...] küldje el hozzám Kolozsvárra, amit meg is tett.”²³ A szóban megejtett beszélgetésen – úgy tűnik – nem esik szó csángókról.

A Zöld-levelek megjelenését követően, másfél évtizeddel később, Teleki Domokos útleírásában (1796) a gyimesi lakosok kapcsán találkozunk a kifejezéssel, ami, mint látni fogjuk, nem a gyimesiek önelnevezése, hanem a csíki székelyek által használt megnevezés: „Gyimeslunkai lakosokat a csíkiak csángóknak nevezik; lehet, hogy ez a nevezet onnan jön, mivel ők vándorló emberek, és lakhelyeket gyakran elhagyták; az a szó: csángó pedig olyan értelemben vétetik, mint kóborló, vándorló.”²⁴

Elgondolkodtató, hogy mind Zöld Péter, mind pedig Petrás Incze János arról ír, hogy az érintettek a szó eredetéről *semmit sem tudnak*. Mit jelenthet, mire utalhat ez? Arra, hogy valójában talán mégsem ismerték/értették? Nem volt jelentősége számukra? Nem azonosultak a kifejezéssel? Petrásnál a következőket olvassuk: „Már mi illeti az említett csángók nevezetét, költözésük idejét, arról minden fürkésztem mellett is nem csak semmi bizonyost, hanem még a bizonyoshoz hasonlót sem tudhatok.”²⁵ Ha Petrás „fürkészete” eredménytelen is volt, megjegyzése alapján valóban arra kell következtetnünk, hogy a katolikusok olyan formán nevezték magukat csángóknak, hogy valójában mit sem tudnak eredetükről és saját nevükről? Elképzelhető ez? Döbrentei 11. kérdésére válaszolva Petrás azt írja: „Létérül a’ Magyar Király ’s Erdélyi Fejedelemnek (...) tudnak valamit. (...) Azokat a’ Nagy Magyar országi Magyarokat (így szeretik nevezni ők magok) őseiknek mondogatni benső észrevehető tetszéssel szeretik, ’s azokkal ismeretlen Atyafiságrul álmadoznak.”²⁶ Ebben a válaszban vajon nem az nyer megfogalmazást, hogy a moldvai magyarok saját őseiknek „a’ Nagy Magyar országi Magyarokat” tekintik, más szóval: magyar származásúaknak, magyarnak tartják magukat?

23 Domokos M. 1998. 269–270.

24 Teleki 1796. Vö. Tanczos 1997. 370.

25 Petrás 2004. 43.

26 Petrás 2004. 56.

A csángómagyarok kifejezés a 19. század folyamán megrövidült,²⁷ a sajtótermékekben és a tudományos publikációkban már csak az előnév jelenik meg. Míg a moldvai magyarok nagy többsége még a 20. században sem találkozott a kifejezéssel,²⁸ a magyar köztudat már a 19. század elején Moldvában élő csángókról beszélt. De miért csángómagyarok a moldvai magyarok és/vagy a székelyek, és a gyimesiek, a barcaságiak miért „csak” csángók? Vajon a „magyarok” esetükben valami egyébire is utal? Vajon a székely/magyar olvasó számára kívánja világossá tenni azt, hogy ámbár moldvai (itt: külföldi) csángó, *magyarcsángó*? A csángómagyar az, aki Moldva „állampolgára”?²⁹

„OLÁHUL MARINKA, MAGYARUL MARGITKA”³⁰

Hasonló ellentmondásosságot figyelhetünk meg a feljegyzésekben, útinaplókban és később a tudományos publikációkban is, ahol tisztán követhető a külső és a belső elnevezés párhuzamos „futása”. Mi kényszerítette Boros Fortunátot arra, hogy Berkus János leveléhez írt bevezetőjében úgy fogalmazzon: „a jámbor csángó nép”,³¹ amikor a forrás, amit éppen közreadni készül, nem használja ezt a megnevezést? Csokonai Vitéz Mihály a *Marosvásárhelyi Gondolatok* című versében³² (1798) minden bizonnyal Zöld Péter írásából meríti a Tsángó kifejezést,³³ ám Zöldtől eltérő filológiai formában használja.

Lássunk néhány további, e kettőséget megjelenítő példát – a kevésbé ismert – adatok közül. A *Religio és Nevelés* 30. számának (1844.) szerzője a következőket írja: „Bogdánfalván augusztus’ 18-dikán igen ritka és jeles ajtatosságnak voltak ’moldva-országi falu’ és környékének

27 Illetve már Zöldnél is megjelenik a „csángók” alak is.

28 Később is csak a politikai propaganda és a sajtóbotrányok révén.

29 Természetesen itt nem a modern értelemben vett állampolgárságra gondolok, hanem arra, hogy a moldvai vajdaság polgárai, lakosai voltak; esetleg őshonos népcsoport.

30 Oláhul Marinka (A kegyetlen anyós) ballada egyik sora. L. pl. Domokos P. P. 1979. 1372–1373., 1475–1476.

31 Boros 1927. 62.

32 „Vajha Moldvának is kies parlagjai, / A’ Meddig terjednek a’ Pontus hajjai, / Magyar Koronánknak árnyékába menne, / S a’ Tsángó Magyar is Polgártársunk lenne!”

33 Domokos Mária-hoz hasonlóan (Domokos M. 1998. 273.) Vincze Gábor is azt valószínűsíti, hogy Csokonai Zöld jelentéséből merítkezett. Vincze 2004. XV.

buzgó lakosi, a' lelki örömmel 's ajtatos buzgalommal láthatolag eltelt *csángó-magyarok*, tanui (...) de az ének már *magyarul* szóla' nép ezer hangokkal özönlötte *magyar nyelven* buzgalmas énekét. Evangelium után, szinte *magyarul* tartatott az egyházi beszéd.”³⁴ A következő két írásban, melyek szerzője feltehetően szintén Petrás Incze János,³⁵ már nem találkozunk a *csángó*, ill. *csángó-magyar* kifejezéssel: „Tatross (...) A környék' *magyar* hivei le nem írható buzgósággal siettek ide mindig a' legfölségesbet dicsérni.”³⁶

1858 augusztusában Petrást meglátogatta Koós Ferencz református lelkész. A Jászvásár irányába tartó Koós részt vett a Klézsén bemutatott misén, és felkereste a helyi temetőt. Visszaemlékezéseiben a következőket írja:

„A leányok és legények pompásan énekeltek könyvekből *magyarul*. Templomozás után a cinterembe beszélgetni kezdtem a *csángó* legényekkel és leányokkal s bámultam, hogy milyen jól beszélnek *magyarul* s midőn a lelkész [Petrás] előtt e felett csodálkozásomat nyilvánítám, ez mosolyogva jegyezé meg: Ugy-e tisztábban, mint Debreczenben. Figyelmeztetett, hogy nézzem meg a temetőt is; megtettem s ott még inkább csodálkoztam azon, hogy minden sírfán tiszta *magyar* siriratot olvashattam.”³⁷

Petheő Dénes a *Vasárnapi Újság*ban közölt útleírásában (1864) is jól megfigyelhető a két fogalom egymásmellettiége. Mintha kényszeresen emlékeztetné (magyar olvasóit), hogy: „magyarok, de csángók”, „csángók, de magyarok”.

„Egy domb oldalán nőszemélyeket pillantottam meg, kik az árnyékban eprésztek. (...) Mire hozzájuk érkeztem, rögtön mindnyájan elhallgattak, mintha megijedtek volna. Megszólítottam a legelsőt oláhul (...). Ő pedig a *legtisztább magyar nyelven* felelt: hogy ne vegyem tőle rossz néven, de ő bizony *nem tud oláhul*. (...) Ismét elszéledtek eprészni, bus dallamot énekeltek (...) mely így kezdődik (*csángós kiejtéssel*): »Ó te szegéjny bujdoszó legéjny!«”³⁸

34 N. N. 1844. 239.

35 L. Iancu 2015. 8–9.

36 N. N. 1844. 312.; N. N. 1845. 144.

37 Koós 1889. 21.

38 Petheő 1864. 16.

„Kiejtéssel egyedül is kiérdeklő a *csángó* nevet. (...) *Magyarokról* beszélek, kikben daczára a mostoha körülményeknek, *magyar* lélek él, és *magyar* szív dobog.”³⁹

„Magyar-e kend bátya?” „Hát mi volnék”, vala a felelet, „magyar biz éjén, de nálunk úgy mondják, hogy *czángó*”. (...) „Magok ugyebár, katolikusok?” „Katolikusok hát, mi mind a *magyar* valláson vagyunk.”⁴⁰

László Mihály 1877-ben megjelent, Magyarország 19. századi vezetői előtt és széles körben is ismertté vált beszámolójában a *csángó* és a magyar szavak egymást váltogatva jelennek meg, előbbi a szerző, utóbbi a helyiek és a román lakosság szóhasználatában.

„A Szereth vizének jobb partján fekvő *csángó* falvak még tiszta *magyarok* (...) de a Szereth felső részén elterülő falvakban már eloláhosodott *csángókat* is találunk (...) kiveszőben a *magyar* szó. (...) A *csángókat* Moldvában és Oláhországban »*Ungur*«-nak nevezik, sőt a már eloláhosított *csángókat* is így hívják. Különös gondolatok lepik meg a vándort, mindön a Szereth völgyében szembe tűnik a sok *csángó* falú, a mezőkön *magyar* szó hallik. (...) A falúk utczáin apró (...) gyermekek néznek félénken (...) »dicsértessék«-et mondanak (...) csodálkoznak, hogy az idegen vándor nyelvükön szól.”⁴¹

Végül itt van az ún. „*csángó himnusz*”, aminek az önálló vizsgálatával adós a tudomány.

Czángó magyar, czángó magyar,
Mivé lettél czángó magyar!?
Agrúl szakadt magyar vagy te.
(...)
Mert mi ész magyarok vagyunk.
(...)
*Szegény czángót el ne virítzd.*⁴²

39 Petheő 1864. 40.

40 Veszely–Imets–Kovács 2004. (II.) 7. 14.

41 László 1877. 194–196.

42 László 1877. 198.; Ballagi 1888. 19.

Érdekes, hogy a versre a Faragó–Jagamas népköltési gyűjtemény előszavában is történik utalás, sőt, Faragó József két versszakot idéz is László Mihály közléséből, ám, mint látjuk: nem egészen szöveghűen, azaz pontosan:

„Cángó magyar, cángó magyar,
Mivé lettél, cángó magyar?”⁴³

MAGYARUL: MAGYAROK

„Magukot csángómagyaroknak nevezték” olvassuk tehát Zöld Péternél. De hogyan nevezhették magukat csángómagyaroknak a katolikusok, ha előjáróiktól és az ország vezetőitől (akik a hivatalos nyilvántartásokat vezették) azt hallották, hogy: *magyarok*, illetve azt, hogy katolikusok. És hogyan értelmezzük a 19. század elejétől napjainkig kimutatható írásos feljegyzéseket, ahol tisztán és világosan kinyilvánítást nyer az érintettek részéről a fogalomtól való elhatárolódás? Lássunk néhány, szintén ritkán idézett példát.

„A moldvai *csángó* sem tartja magát románnak, hanem *magyarnak* (...). Románul is ezt mondja: »Eu sunt *ungur*«, én *magyar* vagyok!”⁴⁴

„A *csángó* szót a csángók »nem szívesen hallják s örömöstebb *magyaroknak* nevezik magukat«.”⁴⁵

„Ez a nép halálosan kötődik ehhez a romlott, korcs *magyar* nyelvhez, mint ahogyan összes szokásához is makacsul ragaszkodik évszázadok óta”.⁴⁶

„A *csángó* elnevezést a moldvai katolikusok nem kedvelik, mi több elutasítják, sértő bántalmazásnak tartják.”⁴⁷

„Ezek a faluk isz min magyarak ultak (Szabófalva). A Szereten túl Ploszkocény *magyar* falu (Pusztina). Nem tartjuk magunkat *csángók*-nak, *magyarok* vagyunk (Jenekest).”⁴⁸

43 Faragó–Jagamas 1954. 11.

44 Koós 1890. II. 39.

45 Melich Jánosnak, a *Magyar Etymologiai Szótár* I.-ben (842.) olvasható megállapítását idézi: Veress 1934. 31.

46 Coşa 2006. 122.

47 Pal 1942. 81.

48 Péntek 2014. 409.

„Mind a régebbi, [...] mind pedig a székelyes vagy székel *csángó* csoporthoz tartozó csángóság csak húzódozva vállalja, ha ugyan egyáltalán vállalja, e nevet, úgy tehát, hogy a kérdezősködőnek az az érzése: a moldvai magyarság a csángó népnevet lebecsülő jelentésűnek tekinti.”⁴⁹

„Ebben az új környezetben [ti. városon] hallottam én is először azt a szót, hogy »*csángó*«, amelyet azelőtt sohasem hallottam. Mi nem szeretjük ezt a szót, sőt fáj, amikor vele illetnek. (...) Ezek a szavak arra utalnak, hogy más vagy, hogy nem vagy egyenlő a másikkal. Az iskolában is, amikor társaim meg akartak haragítani, néha ezekkel a szavakkal csúfoltak.”⁵⁰

Azt látjuk, hogy a moldvai magyar lakosság kívülről azt hallotta, hogy csángók, belülről azt, hogy magyarok (és/vagy katolikusok). Feltehetően ezt az ellentmondásosságot áthidalandó kötötték össze a két fogalmat, ha csakugyan körükből származik az elnevezés, hogy minden igényt kielégítsenek, kinek-kinek a kedvébe járjanak. Nézetem szerint, ha ismerték is a csángó szót, és esetlegesen még használták is, az nem önelnevezés, kívülről származik és a fogalom nem a moldvai katolikus közösség népeve. Teresa Ferro azon a véleményen van, hogy a kifejezés 1766-ból való, „Zöld Péter koholmánya, és »soha nem fogadták el az érintettek«”.⁵¹ Érdemes tudni, hogy a kérdésről hasonlóképpen vélekedik Anton Coșa egyháztörténész is. Álláspontja szerint: „A két fogalom összeillesztésével, azaz a »csángó« (amit akkoriban Erdélyben használtak), illetve a »magyar« (ami a Magyar Országból, amint egykor Erdélyt nevezték, tehát az innen származó lakosokkal kapcsolatosan használták) összekapcsolásával, Zöld egy új terminust hozott létre. Az új kifejezést a közösség egészére kiterjesztette (éspedig a Moldvában élő katolikusokra). E hamis etnoním által egy hamis etnikai problémát generált Moldvában.”⁵² Coșa úgy látja: „a »csángó« kifejezés, az általa ismert valamennyi esetben, egyénre vonatkoztatva és nem a népcso-

49 Szabó T. Attilától idézi: Péntek 2014. 409.

50 Anton Coșa Kisjenő (Chișinău, Moldáv Köztársaság) katolikus püspöke. Coșa 2006. 106.

51 Ferro 2006. 177.

52 Coșa 2002. 79.

portra vonatkozóan jelenik meg, ami természetes is, hiszen az egyén kapta meg ezt a jelzőt, nem pedig a közösség, amelynek a tagja volt”.⁵³

RÖVIDEN: CSÁNGÓK

A szakirodalom alapján feltételezhetjük, hogy Zöld Péter Moldvába történő menekülését (1764) megelőzően ismerhette a csángó kifejezést. Horger Antalnál olvassuk, hogy „Erdélyi tudós és papi körökben meglehetősen általánosan elterjedt vélemény, hogy a nagyküklő-megyei *Maimágy* és az udvarhelymegyei *Zsombor* lakói is csángók”.⁵⁴ Ha szűkebb székelyföldi szülőföldjén nem is,⁵⁵ kolozsvári tanulmányai során Zöld minden bizonnyal hallhatta a szót. Mi több, elképzelhető az is, hogy korábban a csángó kifejezés a hétköznapi életben általánosan használt volt. Meteş Ştefan *Az erdélyi román emigráció a 13–20. században* című kötetében úgy fogalmaz, hogy „a székelyek azon része, akik sajátos privilégiumait elveszítik és Moldvába, vagy más területre kényszerülnek emigrálni, a 15. századtól kezdődően, »csángóknak« nevezetnek. A »csángódni« vagy »elcsángódni« ige éppen annyit jelent mint »elhagyni valamit vagy valakit, valakitől elidegenedni vagy valamitől megválni, ami egykor a tulajdonod volt.«”⁵⁶ Ballagi Aladárnál a kifejezés más jelentéstartalma jelenik meg, ám a fogalom használatának körét (Székelyföld) illetően azonos véleményen van Meteşszel: „Czángóknak hívják magukat, mely név a Gyergyóban járatos csángani igéből jó, s értelme annyi, mint: elkorcsosodott magyar. A Székelyföldön csángónak hívják mindazokat a székelyeket, kik a Székelyföldet s székely szokásokat elhagyták. Így pl. van barczasági csángó, mert a Barczaság már nem Székelyföld; van bukovinai csángó is. De a legtöbb csángó, számításom szerint legalább 40 000, Moldvában lakik. Az eloláhosodott csángót a többiek elparisztozott vagy elkorcsosodottnak hívják, az oláhok »ungurén«-nak, így különböztetve meg maguktól és az »ungur«-oknak nevezett magyarajkú csángóktól.”⁵⁷ Horger Antal

53 Coşa 2002. 90.

54 Horger 1905a. 70. Hozzáteszi: „Azoknak mondják őket még Kriza János és Steuer János is, a székely nyelvjárásoknak mindeddig legérdekesebb kutatói”. Uo. erről l. még Mikecs 1989. 75–76.

55 Ez nem zárható ki, ám nehezen hihető. Zöld a csíksomlyói ferences és a székelyudvarhelyi jezsuita gimnáziumban is hallhatott a csángókról.

56 Meteş 1971. 103. Idézi: Coşa 2002. 90.

57 Ballagi 1888. 15.

szerint az előbb említett erdélyi csángó telepek „nemegebek, mint a háromszéki székelyek egyik csoportjának elszakadt részei”.⁵⁸ Mikecs László nem fogadja el azt a nézetet, hogy ti. a csángó kifejezés eredetileg a székely tömbből kivált csoportok gúnyneve lett volna, „mert ebben az esetben, mindazon szigetek magyarságának, mely az egykori fehérmegyei magyarságból szászok és oláhok közt meg maradt, ma csángónak kéne lennie. Az a valószínű, hogy a csángó eredetileg a furcsa, kevert beszédű, nyelvjárásút jelentette s ilyen csángó beszédű falvak ott keletkeztek, ahol az ősi fehér-megyei magyarság újabb székelyekkel keveredett. Ezek szerint az erdélyi csángók első csoportja: fehérmegyei magyar-székely keveréke s ilyen Hétfalun kívül Bodola, Nyén, Hídvég, Árapatak, Erősd s talán Zsombor és Halmágy lakossága.”⁵⁹ Mikecs úgy véli – és véleménye tk. megegyezik Szarvas Gábor, Horger Antal stb. álláspontjával – hogy: „a moldvai magyarok, a »csángók« eredete is, a magyar nép Kárpátok gerincén túli kiterjedésével és az egykori magyar birodalmi határrendszerrel van összefüggésben”.⁶⁰ Horger pedig a következőben összegzi álláspontját: „Eredetileg a moldvai csángók se voltak egyebek, mint a hétfalusi, halmágyi és zsombori csángók és ama bizonyos 13 csíki község lakói, azaz a Kézdivásárhelytől délre letelepedett székely csoportnak egy olyan része, mely a helyszűke miatt az ojtózi szoroson át Moldvába vándorolt”.⁶¹ Munkácsihoz hasonlóan,⁶² Horger is úgy vélekedik, hogy a csángó szóban nem speciális népnév kell látnunk, hanem köznevet.⁶³

A fentiekkel arra próbáltam utalni, hogy az a tény, hogy Erdély és a Székelyföld peremvidékein ismert és használt volt a csángó kifejezés, arra utal(hat), hogy Zöld Péter Moldvába utazását megelőzően ismer-

58 Horger 1905b. 125. A moldvai sajátos viszonyok értelmezése szempontjából is igen tanulságosak voltak Bakó Boglárka a barcasági közösségekben végzett kutatásai (Bakó 2001., 2002. [kiemelten: 465–468. old.]), de nem tartottam szerencsésnek párhuzamot vonni a sok tekintetben hasonló jelenségek között. A kérdést egy önálló, összehasonlító vizsgálatra fókuszáló tanulmány keretei között érdemes megvizsgálni. Ugyanezen okokból kifolyólag nem részletezem Anton Coșa elméletét a csángó kifejezés eredetével kapcsolatosan, miszerint az a Székelyföldön keletkezett, a jelzővel pedig az elszékelyesedett erdélyi románokat illették. Coșa 2002. 89.

59 Mikecs 1989. 76.

60 Mikecs 1989. 77. Tudjuk, hogy a Mikecs László fő műve, a kiadó kérésére, üzleti szempontból lett: Csángók. Kósa 1989. XI. Horger 1905b. 127.

61 Horger 1905b. 128.

62 Munkácsi 1881–82. 445.

63 Horger 1905b. 131.

hette a kifejezést, sőt: akár a csángóságot is, mint a székelységből kivált székelyek elnevezését.

Zöld Péter nem számolt a 21. századi ember kíváncsiságával, nem részletezte, hogy pontosan kik, Moldva mely részén élő magyarok azok, akik „magukot csángómagyaroknak nevezték”? Arról sem kapunk eligazítást, hogy a „magyarok maradványai”, akik között, mint írja, elmagyarosodott szászok is vannak,⁶⁴ milyen okból kifolyólag nevezték magukat csángómagyaroknak? A történészek és a nyelvészek megállapításaira hagyatkozva úgy tűnik, a „magyarok maradványai” a Moldvában élő székelyek, hiszen ők azok, akik elhagyták a Székelyföldet. Ha – feltételelesen – elfogadjuk, hogy a csángó a székelységből kivált székelyek elnevezése, hogyan értelmezzük a későbbi kutatási eredményeket, miszerint Moldvában az ún. északi csoport az ősi mag, ők volnának a csángók,⁶⁵ és néprajzi szempontból (nem a székelyekkel, hanem) a Szamos völgyi magyarokkal mutatnak rokonságot.⁶⁶ Lehetőséges, hogy a népesség Mezőség térségéből származik, a név pedig a Székelyföldről? Petrás Incze János Döbrentei Gábornak adott válaszában szintén azt olvassuk, hogy: „Kétfélék a’ Moldvában teleplő Magyarok, Csángók t. i. és a’ szomszéd Erdélybül be vándoroltak”;⁶⁷ Petrásnál tehát a csángók nem székelyek. Végül: ha a csángók („magyarok maradványai”) az északi csángók volnának, a gyimesi csángók pedig Moldvából kiszivárgott csángók, mi a magyarázat a két csoport (északi csángók és gyimesi csángó⁶⁸) nyelvjárásában fennálló eltérésekre?⁶⁹

64 Akik a „moldvai” és a „magyar” nyelvet egyaránt ismerik és beszélik. *Pater Zöld* 2002. 52.

65 Lükő 1936. 26. L. még Kovács 2004. 32.; Péntek 2014. 409.

66 A gondolat már Munkácsi Bernátnál megjelent. „A csángók nyelvében is meglevő szláv kölcsönszavakból, de a hiányzó német jövevényszavakból azt a következtetést vontam le, hogy a »csángók magyar földről kerültek ki mai hazájukba« s ez »határozottan a szláv hatás után s a német hatás előtt« történhetett”. Idézi: Mikecs 1989. 46.

67 Petrás 2004. 42.

68 Horger szerint a gyimesi csángók a felcsíki nyelvjárást beszélik. Horger 1905b. 132–133.

69 Elképzelhető, hogy nem az északi, hanem a déli, középkori, kora újkori közösségek kirajzása a gyimesi magyarság. Veszely–Imets–Kovácsnál azt olvassuk, hogy a gyimesi csángók „nyelvök pedig, hitök, viseletök és szokásaik a moldvaiakéval annyira azonosok, hogy Petrás erdélyi tanuló korában a somlyói pünkösdi országos búcsura megjelent gyimesi csángókban, forrófalvi édes szülőit vélte ölelhetni” (2004. 62.). Tanulságos volna nyelvészeti és névtani (összehasonlító) vizsgálatokat végezni e területen is.

HAZAI CSÁNGÓK – KÜLFÖLDI CSÁNGÓK

Utolsó problémaként egy újabb jelenségről, distinkcióról essék néhány szó, éspedig a „hazai” és a „külföldi” csángók kérdéséről. Hogy pontosan kikre vonatkozik az alábbi, a Nemere 1879-ben közölt cikkében megemlített „külföldi csángók”, egyfelől egyszerű, másfelől nehéz eldönteni. Ebben az időszakban ugyan Bukovina osztrák koronatartomány volt (1918-ig), a hazatelepítési folyamatok ismeretében bizonyos, hogy mégis róluk lehet szó.⁷⁰ A cikk megjelenésének időszakában, külföldön, nem csak Bukovinában, Moldvában és a Gyimesekben éltek „csángók”, a regáti magyarság számaránya is igen jelentős volt – igaz, utóbbiak kapcsán elvétve jelenik meg kifejezés. A mi szempontunkból itt sokkal érdekesebb a „hazai csángók” megfogalmazás, ami a csángó fogalom korabeli jelentéstartalmát és használatának, funkciójának a kérdéseit tovább bonyolítja. Úgy tűnik, a „hazai csángók”, bár a székelységet illető privilégiumokat elveszítették (ezért lettek csángók), hazaiak lévén, ha egyébben nem is, ebben egyek a székelyekkel, egyazon ország polgárai. Nem úgy a „külföldi csángók”, akik a területen kívül élnek és jogfosztottak.

„Nemzetiségi érdekekből óhajtandó, hogy a *hazai csángók* anyagi és szellemi érdekei erélyesen megóvassanak. A *külföldi csángók* nemzetiiségét, művelődési érdekeit, vagy diplomatai utón kell megvédeni és fenntartani, vagy ha erre kilátás nincs, őket hazatelepítés által nemzetünk erősödésére felhasználni. Ez magyar nemzeti kérdés, államkormányunknak tehát méltán képezhetné gondoskodási tárgyát.”⁷¹

A SZÓ EREJE ÉS ÁRNYÉKA

A Székelyföld territóriumát elhagyó, kiváltságaiktól megváló székely csoportokat a (magyar) források csángóknak nevezik.⁷² „Kezdetben”

70 Tudjuk, hogy a Bukovina területén megtelepedett székelyeket a magyar közvélemény szintén csángóknak nevezte, amit a bukovinai székelyek a kezdetektől fogva nem fogadnak el. Ennek ellenére, a 19. század második felében, a közösség (egy részének az) áttelepítési folyamatát szemmel tartó sajtótudósításokban, a politikai diskurzusokban és a különféle bizottságokban, a szépirodalmi írásokban ezzel a kifejezéssel illették.

71 N. N. 1879. 214.

72 Ennek valószínűségét Orbán Balázs álláspontra is megerősíti: „A székelyek az ős hazából kiszálló, az ős lakhelyről távozóakra alkalmazzák s az gyarmatait a székelyeknek, melyek a székely területtől akár a vármegyékre, akár a szomszéd országokba áttelepültek, csángóknak nevezi a székely”. Orbán 1869. 24. Orbán nézetét Veress Endre nem fogadja el, véleménye szerint „a csángó név a moldvai magyaroknak az őshazából magukkal hozott természetes neve”. Veress 1934. 33.

a peremterületekre és/de még „magyar földre” elszármazott telepésekre vonatkozóan használták, majd az elvándorlási hullám térbeli kiterjedésével párhuzamosan egyre szélesebb körben. Végül „egyre inkább kiterjesztett jelentésben a tudományos, szaknyelvi használatban főnévként, népnévként terjedt el. A kérdés azonban az, szükség van-e egyáltalán a szakmai, tudományos használatban a csángó névre?”⁷³

Szándékom ellenére a fenti kérdések tárgyalása közepette már nem maradt keret annak a folyamatnak a bemutatására, amely a dolgozat megírására serkentett, hogy ti. hová vezetett a csángó kifejezés általános használata. A jelenség napjaink viszonyait is érinti, sőt: meghatározza, ezért bizonyos szempontból már egy másik kérdéskör,⁷⁴ s mint ilyen, egy következő dolgozat témája. A folyamat hiteles bemutatásához ellenben szükség volt a fentiekkel rávilágítani arra, hogy voltaképpen semmi nem indokolta azt, hogy a magyar tudományos és politikai diskurzusban, a Moldvában élő magyar és székely népcsoport *csángóknak* neveztessék. A felsorakoztatott adatok tükrében Péntek János messzemenően helyesen, még világosabban fogalmazva: a tudományosan elfogadható módon jár el, amikor úgy fogalmaz: „a jelenlegi szakmai közvélekedéstől eltérően a moldvai magyart én nem nyelvjárási régióknak tekintem, hanem nyelv(járás)szigetnek, és – máshol kifejtett okokból – kerülöm a csángó megnevezést”.⁷⁵ A 20. században napvilágot látott sajtócikkek és különféle műfajokban megjelent publikációk ismeretében aligha érdemes elvitatni azt, hogy a csángó név és az asszimiláció között jelentős összefüggés van. Péntek János tényt fogalmaz meg akkor, amikor megállapítja: „A csángó név is a nyelvüket gúnyolta. Sikerült is őket elbátortalanítani, és ezzel hozzájárulni ahhoz, hogy lemondjanak anyanyelvükről.”

73 Péntek 2014. 409.

74 Ez az oka annak, hogy a dolgozatban idézett példákat – egy kivétellel – nem a legújabb publikációkból vettem.

75 Péntek 2019. 68.; 77.

IRODALOM

Antonescu, Zacharia

1876 *Geografia României și a teritorilor învecinate*. Pentru usul claselor primare urbane și rurale de ambe sexe. Ploesci

Bakó Boglárka

2001 „Nem is tudnám elképzelni, hogy apácai ne legyenek...”: egy barcasági magyar közösség lokális identitásának jellemzői. In *Nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón: esélyek, lehetőségek, kihívások*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 371–382.

2002 „Itthon vagyunk megszokva” (Egy barcasági magyar közösség együttélési viszonyainak elemzése). *Kisebbségkutatás*, 11. 2. 459–479.

Ballagi Aladár

1888 A magyarság Moldvában. *Földrajzi Közlemények*, XVI. 1–27.

Bárth János

2006 A csíkszentmihályi havashasználat és a Tatros-völgy korai népesítése. A *Csiki Székely Múzeum Évkönyve 2005*. I. 17–36.

Benda Kálmán

2003 *Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467–1706*. Teleki László Alapítvány, Budapest

Bitay Árpád

1927 Zöld Péter egyénisége. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, IV. 165–172.

Boros Fortunát

1927 Berkus János moldvai följegyzései a XVII. század végén. *Erdélyi Irodalmi Szemle*, IV. 62–69.

Butnaru, Daniela

2009 Toponimia. In Ilies, Antonel-Aurel – Butnaru, Daniela et. alii.: *Monografia comunei Luizi-Călugăra*. Editura Serafica, Roman, 29–44.

Cantemir, Dimitrie

1973 *Moldva leírása*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

Condrea, Petru

1891 Dictionarul geografic al județului Roman (*Román megye földrajzi szótára*). Societatea Geografică Română, București

Coșa, Anton

2002 Problema originii catolicilor din Moldova. *Carpatica*, XXXI. 79–106.

2005 Ziarul Parohiei Fărăoani. In uő: *Catolicii din Fărăoani*. Editura Magic Print, Onești, 101–137.

2006 A moldvai csángók Isten szeretettermében. In Diószegi László (szerk.): *A moldvai csángók*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 115–118.

Domokos Mária

1998 Zöld Péter moldvai jelentései. *Ethnographia*, 109. 1. 267–284.

Domokos Pál Péter

1979 „...édes Hazámnak akartam szolgálni...”. Szent István Társulat, Budapest

- 2001 *A moldvai magyarság*. Hatodik kiadás. Fekete Sas Kiadó, Budapest
- Faragó József – Jagamas János
1954 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- Ferro, Teresa
2006 *Misionarii catolici în Moldova*. IDC Press, Cluj Napoca
- Gazda István
1992 Szászokúti múlt és jelen. *Felebarát*, III. 1–2. 19–21.
- Horger Antal
1905a A csángó nép és csángó név eredete (Első közlemény). *Erdélyi Múzeum*, XXII. 2. 67–80.
1905b A csángó nép és csángó név eredete (Második és befejező közlemény). *Erdélyi Múzeum*, XXII. 3. 125–137.
- Iancu Laura
2015 Ki lehet a Religio és Nevelés-ben megjelent (1844–45) moldvai vonatkozású cikkek szerzője? *Moldvai Magyarság*, XXV. 1. 8–9.
2018 Arany János „csángója” nyomában. *Ethno-lore*, XXXV. 251–271.
- Koós Ferenc
1890 *Életem és emlékeim 1828–1890*. I–II. K. n. Brassó
1889 A moldva-klézsei csángó-magyar asszony mint életmentő 1858. augusztus 19. *Brassó*, 6. 21.
- Kósa László
1989 Mikecs László élete és munkássága. In Mikecs László: *Csángók*. Bolyai Akadémia, Budapest, I–XVIII.
- Kovács Ferencz
[1870] 2004 Úti-naplója. In Veszely–Imets–Kovács *Utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Státus Kiadó, Csíkszereda, 1–119.
- Lahovari, Ioan George – Brătianu, Gh. I. – Tocilescu, Gr. G.
1898 *Marele Dicționar geografic al României*. Societatea Geografică Română, București
- László Mihály
1877 A bukovinai és moldvai csángók. *Földrajzi Közlemények*, V. 153–168. 193–199.
- Lükő Gábor
1936 *A moldvai csángók. I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal*. Budapest
- Meteș, Stefan
1971 *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII–XX*. Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Mikecs László
1989 [1941] *Csángók*. Bolyai Akadémia, Budapest. Elérhető: http://mtda.hu/books/mikecs_laszlo_csangok.pdf
- Munkácsi Bernát
1881–82 A moldvai csángók nyelvjárása. *Magyar Nyelvőr*, IX. 445.
- N. N.
1844 Moldva. *Religio és Nevelés* II. 30. 239–240.

- N. N.
1844 Moldva. *Religio és Nevelés* II. 39. 312.
- N. N.
1845 Moldva. *Religio és Nevelés* III. 18. 144.
- N. N.
1879 Teendők a Székelyföldön. Mutatvány Kozma Ferenc „A székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota” című, ezer forint pályadíjjal jutalmazott munkájából. *Nemere* 9. 54. 214.
- Orbán Balázs
1869 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból III.*, Pest
- Pal, [M.] Iosif Petru
1942 *Originea catolicilor din Moldova și franciscanii păstoriilor lor de veacuri*. Editura Serafica, Săbăoani–Roman
- Pater Zöld
2002 *Pater Zöld*. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda
- Péntek János
2014 A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv*, 110. 406–416.
2019 A nyelvjárások többletértéke a külső régiók kettősnyelvűségében és kétnyelvűségében. In Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.): *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 51–86.
- Perka Mihály
2020 *Gyökerek. A moldvai magyarokról. A csángók*. Kairosz Kiadó, Budapest
- Petheő Dénes
1864 Moldvai vándorlásaim. *Vasárnapi Újság*, XI. 1. 15–16. 39–40.
- Petrás [Incze János]
2004 *Petrás Incze János*. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda
- Rubinyi Mózes
1906 *Tanulmányok a romániai csángókról*. K. n. Budapest
- Szőcs János
2002 Zöld Péter élete és munkássága. In uő. (szerk.): *Pater Zöld*. Bibliotheca Moldaviensis. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda
- Tánczos Vilmos
1997 Hányan vannak a moldvai csángók? *Magyar Kisebbség*, III. 1–2. sz. 370–390.
- Teleki Domokos
1796 *Egy néhány hazai utazások leírása*. Bécs. Elérhető: <http://www.balassikiado.hu/BB/netre/html/teleki/teleki.html>
- Veress Endre
1934 A moldvai csángók származása és neve. *Erdélyi Múzeum*, XXXIX. 1. 29–64.

Veszely-Imets-Kovács

[1870] 2004 *Utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Státus Kiadó, Csíkszereda

Vincze Gábor

2004 „Csángómentés” az 1860–80-as években. A Szent László Társulat és a moldvai csángó-magyarok támogatásának kérdése. In Veszely-Imets-Kovács: *Utazása Moldva-Oláhhonban 1868*. Státus Kiadó, Csíkszereda, V–XVII.

Csendélet szőlővel és nyakláncsal
(74,5 x 70,5 cm, olaj, vászon)

Melhardt Gergő

A HATÁROK MEGINT –

„Hazánkban, fiúk, nem szabad csalódní, / mert olyan az, mint az édesanyánk. / Ugyanazt főzi folyton, s hajtogatja: / hogy ezt szeretjük [...]” – írta Nádasdy Ádám *A hazafiúi hűségéről* című versében, majd tíz évvel ezelőtt, Kemény István és Térey János rezignált-dühös politikai verseire válaszul. Figyelemre méltó mai szemmel – amellet, hogy a vers szerzője ideje nagy részében ma már nem Magyarországon él –, hogy milyen természetesnek tűnik első ránézésre a hazát az anyával metaforikus viszonyba állítani, mint az „anyaföld” szóban. (Amit amúgy sok nyelvben „apaföld”-nek mondanak.) Pedig hogy a „föld” ugyanaz lenne, mint a „haza”, nem magától értetődő: a „föld” geográfiai és történeti fogalom, a „haza” viszont történeti közösségi (politikai) képződmény, mint az „állam”. (A föld persze mint a legősibb motívumok egyike az élet alapját is jelenti.) Kemény verse csak utóbbiakkal foglalkozott, Téreyé pedig leginkább a „népről” (és hozzá) szolt. A Nádasdy-vers hazáról, országról alkotott nézete, azt hiszem, leginkább azért nem elfogadható ma, mert el akarja kendőzni e fogalmak különbségeit, és a passzív ellenállást, a behódolást és a kompromisszumkeresést egyenrangú – és egyaránt üdvös – stratégiának állítja be, még akkor is, ha ironizál. Pedig csak azért, mert „itt így mennek a dolgok évszázadok óta”, még nem kell abba feltétlenül beletörődni. Vagy nem kell kedvesen-atyafiságosan („fiúk” [!]) próbálni jobb belátásra bírni azt, aki nem akar.

Talán úgy tűnhet, mindennek nem sok köze van Tompa Andrea *Haza* című új regényéhez. Más szempontból viszont annál több. A kolozsvári születésű, de húszéves kora óta Magyarországon élő szerző negyedik könyve ugyanis, sok más kérdéskörrel kiegészítve, mintha – részben – a közelmúltnak éppen ebbe a publicisztikai és irodalmi vitájába ágyazná bele magát, amelynek Nádasdy verse is része volt, és amelynek legfőbb kérdése az volt, hogy hol húzódnak az esztétikailag és intézményesen ugyanannyira autonómnak hitt szépirodalom referencialitáshatárai. Hogy ugyanis az utóbbi évtizedben nagyon sok minden megváltozott Magyarországon, és szépen lassan a környező országok

magyarlakta részein is (és a világon mindenhol máshol is, persze), maga az irodalom is, ez világos. Viszont az is látszik, hogy a 2011–12-es „politikai költészet”-vita és -fellángolás (cikkek, rendezvények, antológiák) után nyolc-tíz évvel ma már sokkal árnyaltabb kérdésfeltevésekre és válaszokra adódik lehetőség. Tompa Andrea elmondása szerint a regény megírásának ötlete egyébként 2010 körül merült fel benne először.¹ Az tehát, hogy a *Hazát* csak idén vehetjük kézbe, két dologról is tanúskodik: egyrészt hogy Tompa nem akarta, hogy megnyilvánulását publicisztikává vagy közéleti állásfoglalássá silányítsa a kritika és a közvélemény; másrészt pedig hogy a jelenről való beszéd előfeltételül szabta magának a 20. századi múlt megismerését (megteremtését): három megelőző regényének, súlyos történelmi regényeinek sora így, ha tetszik, a *Haza* előtanulmányaként is olvasható.

A *Haza* viszont elég radikális módon szakít a korábbi kötetek poétikai irányjaival. A megérlelt, nyelvileg és minden szempontból alaposan kimunkált váltás és a hozzá kapcsolódó átgondolt kísérletezés pedig egyes esendőségei ellenére is igen fontos és nagyszabású regényt eredményezett, olyan regényt, amely a magyar prózairodalom megújulásának nagy lehetőségét hordozza magában.

A kötet remekül megválasztott címe szépen mutatja a regény legfontosabb jellemzőjét, a többjelentésű, összetett, többféleképpen értelmezhető fogalmak és szavak jelentéstani instabilitását, és, ami ennél fontosabb, ennek egzisztenciális és pszichológiai vonzatait. A „haza” szó ugyanis egyaránt jelenthet bennfoglaló helymeghatározást („ez a haza”) és irányultságot („megyek *haza*”), és éppen e két jelentés különbségei és azok összefüggései szervezik a szereplők életét.

Az *Elindulás* című kezdőfejezet rögtön fel is skicceli a regénynek a címében összefogott legfőbb gondolati, elméleti csomópontjait: utazás, helyváltoztatás (térben és időben); disszidenslét; emigráció; visszatérés; fordítás, nyelvváltás, a nyelvek különbözősége; és ezek köze a művészeti alkotások létrehozásához és befogadásához, elsősorban a nyelvi kifejezés mibenlétéhez. Az ez után következő négyszázötven oldal e témákat, illetve ezeknek különböző variációit járja végig az egyes szereplők történeteinek keresztül, amelyeket a névtelen főhős útja

1 A világgá mentek története. In *Nyugati tér*, 2020. 04. 29., <http://nyugatiter.blog/2020/04/a-vilagga-mentek-tortenete/>.

köt össze, mely út egyszerre fizikai és gondolati.² Az egyes figurák hasonlónak tűnő sorsainak (például két külföldön élő magyar élettörténetének) sokrétű különbözősége éppúgy érdekli a regény elbeszélőjét, mint a hasonlóságai, vagy épp az, hogy ezek az egyének az elméleti vagy ideológiai reflexióknak milyen szintjén és hogyan képesek a saját helyzetükről gondolkodni.

E kérdések mögé számos irodalmi és kultúrtörténeti utalást helyez a regény narrátora, melyek közül a legfontosabb az *Odüsszeia*, továbbá Joyce a Tompa-regényben nem említett, de háttérstruktúrájára nagy hatást gyakorló *Ulyssese*. A homéroszi eposz csak a hazatérésről szól, Tompa regényében azonban ez csak egyik eleme annak a három részre osztható útnak, amelyet a szöveg minden szereplője végigjár: elutazás, távollét, visszatérés. Ennek az egyszerű hármasszerkezetnek a különféle variációit valósítják meg a szereplők: mindegyikük egy lehetséges életstratégia példája, amely sohasem általánosítható.

A főhős egy író, aki nem a szülőhazájában, hanem egy másik országban él, de anyanyelve azonos a lakóhelyét adó ország állammnyelvével. A történet ideje a közeljövő (van például egy múltba helyezett utalás „a járvány”-ra [433]). A főszereplő író osztálytalálkozóra hívják, végül úgy dönt, el is megy, még az ünnepi beszéd megtartását is vállalja, elindul *haza* (mint Odüsszeusz), és útközben egész életét átgondolja (mint Leopold Bloom) – s a regény tulajdonképpen ennek a belső tudatfolyamnak a leírása, egy néhány oldalas kivételtől eltekintve a vége felé, következetesen harmadik személyben, tehát kívülről, a narrátor engedi látni az író gondolatait. (Ha egyes szám első személyű lenne a szöveg, talán sokkal kézenfekvőbb lenne az önéletrajzi olvasat. De erről még később.) A főhős sorra veszi egykori osztálytársait, egyetemi társait, barátait, az azokkal való találkozásait az elmúlt évtizedekben, akik az otthon, az anyanyelv, a *haza* elhagyásának valamelyik variációját valósítják meg életükkel, mert külföldre költöztek, ott maradtak vagy visszajöttek és így tovább. Továbbá visszaemlékszik több, az életét meghatározó eseményre, köztük egy korábbi

2 Ezek az egymással hálózatosan összefüggő kérdéskörök egyébként nem csak a kortárs világirodalomban foglalnak el kiemelt helyet, hanem a mai kultúratudományoknak is fontos kutatási területei. A sok értékes publikáció közül Thomka Beáta rendkívül sokrétű és gondolatgazdag könyvét emelném ki: *Regénytapasztalat. Korélmény, hovatarozás, nyelvváltás*. Budapest, 2018, Kijárat Kiadó.

útjára, amikor az állambiztonsági levéltárban végigolvasta apja dossziéját. Van egy fia is (mint Odüsszeusznak), a hozzá fűződő viszonya szintén fontos: hogyan tudja átadni a családi emlékezetet, ha ő már a másik hazában született?

A főhősön (és az ő fián, valamint a részben szerepmintaként, részben a lehetséges életutak talán legfontosabbikát megjelenítő Festőn) kívül mindegyik szereplőnek van neve, mindegyikük élettörténete (legalább az ország szintjén) konkrétan megnevezett helyekhez kapcsolódik. Róla ellenben jó ideig azt sem lehet tudni, férfi-e vagy nő. Annál erősebb hatása van azután, amikor értesülünk erről a tényről, csak úgy melleleg, de jellemző módon egy másik szereplő idegen és modoros szavaiból, aki „író”-ként szólítja meg a főhőst (81). Ennek a megnyilatkozásnak a kellemetlen furcsasága tudatosítja valójában először, hogy addig nem is merült föl kérdésként a főszereplő neme. És ez később sem lesz igazán fontos. (Hasonló játékot máskor is játszik a szöveg egy orvossal is az egyik epizódban: sokáig „Orvos”, aztán egyszer, egy párbeszédben, megszólítva, „doktornő” lesz. [225.]) Azért fontos ez, mert a *Haza* láthatóan nem akar a „női történetek”, „női sorsok” elbeszélője lenni (mint ahogy némely írók más művei afirmálják vagy elfogadják e kategóriákat; vagy mint ahogy korábbi könyvei kapcsán jogosult és termékeny volt férfi és női szereplők narratíváinak különbségeit firtatni); a *Haza* fókuszában rassz, etnikum, nem, szexuális irányultság, nemzeti hovatartozás alapján nem megközelíthető (vagy ezekből kiindulva csak felszínesen, tévesen felfogható) dolgok állnak, azaz olyan dolgok, amelyek bármely emberrel megtörténhetnek. Hiszen mindenki beszél valamilyen nyelven, és olykor találkozik más nyelvet beszélőkkel; a legtöbb ember olykor eltölt valamennyi időt otthonától távol és így tovább – mindezek ősi, általános emberi tapasztalatok. És ezek hiába zajlanak le adott korokban eltérő körülmények között, az ember elméjére, tudatára és lelkére – amelyeket a regény, meggyőző és helyes módon a minden oldalon uralkodó identitáspolitikai felfogásoknál jóval univerzálisabbnak gondol el – ha nem is ugyanúgy, de igen hasonló módokon hatnak. Vagy legalább igen hasonló kérdések feltevésére ösztönzik az embert.

Ez az egyéni történetet nagyon széles horizontúvá tágító írásmód magyarázza, hogy a főszereplő életének helyszínei és nyelvei nincsenek megnevezve (csak mint „anyanyelv”, „másik nyelv” stb.): mert – még

ha ezek jó részét ki is lehet találni, meg lehet tippelni, fel lehet ismerni – a szöveg intenciója szerint tökéletesen mindegy. (És ez feltehetőleg nagyban megkönnyíti majd a regény nemzetközi sikerét is.)

Egyébként sem rögzíthető semmi nagyon biztosan a szöveg világában. Nemcsak a helynevek vagy a nyelvek megnevezései hiányoznak, és nemcsak erkölcsi állásfoglalás nincsen az eseményekhez csatolva, nemcsak az újra és újra megfogalmazott filozófiai, pszichológiai stb. kérdéshalmazokra nem adható egyértelmű válasz – hanem voltaképeni cselekmény sincs, abban az értelemben, hogy lenne eleje, közepe és vége. Vagyis egyrészt, amit mint szüzsét össze lehet röviden foglalni, az sehogy sem reprezentálja a regényt, másrészt a történetként elgondolható eseménysor – mivel egyfajta tudatfolyam-struktúrát követ – olyan sokfelé ágazik és folyik szét, hogy nem egyesíthető egy kiindulós és végponttal rendelkező, előre haladó cselekménnyé. „Történet nincs” (249) – mondja az elbeszélő is (a főszereplői tudatot kihangosítva). Néhány oldallal később, egy másik szereplő szájából: „az idő széttöredezett, semmi nem fűzhető már össze történetté”. (259.) De a *Haza* története mégsem olyanképpen forgácsolódott szét, ahogy a posztmodern irodalom nyelvi alapú szkepszisében tűnt el egykor a történet (hiszen ott épp e romok figyelmeztettek arra, hogy valaminek ők igenis a romjai). A posztmodern ezen dilemmáin úgy lép túl Tompa Andrea regénye, hogy tökéletesen kiiktatja nyelvéből az ironiát (a szerkezeti megoldásokból és a regény értékrendszeréből persze nem), és hogy történetét nem töredezettként, és nem is egészenképpen tételezettként állítja elének – hanem olyan szerkezetet alkot, amely egyszerre cselekményes, dinamikus (hiszen persze történik benne sok minden) és kontemplatív, statikusabb tudatfolyam-elbeszélés (hiszen a legtöbb dolog a főszereplő elméjében, emlékeiben zajlik), azaz egyszerre külső és belső. Mindehhez pedig olyan nyelvet hozott létre Tompa, amely – a már-már zavaróan gyakori retorikai kérdésekkel, kiszólásokkal, konkrét szereplőhöz vagy az elbeszélőhöz biztonsággal nem rendelhető, szentenciózus kijelentésekkel – ezt a külsőt és a belsőt minden mondatában képes egymásba játszani. Eközben mégis rendkívül takarékosan használja a nyelvet: rövid, tömör mondatai mintha mindig erővel próbálnák a saját helyüket kihasítani a térben. Ez az erő a regény nyelvének lendületességével együtt kölcsönöz olyan áradást a szövegnek, amely végül maga lehetetleníti el a felismerhető alakzatokba rendezett történet létrejöt-

tét. A voltaképpeni történetet tehát a történetek végtelen száma iktatja ki, amelyek mindegyikéhez ugyanennyi értékelés rendelhető, és ennek a végtelennek az elmondását úgy közelíti a nyelv, hogy szabályozott nyelvi keretek között tartott, de sodró erejű szövegfolyamot hoz létre, amelynek alapvető hangoltsága az áradó-lebegő képiség és a pontos meghatározás közötti feszültségből fakad.

De az áradás közben igazán finom, rétegzett és nagyon tudatos is ez a nyelv. Az osztálytalálkozó leírásánál például, amikor az egyik osztálytárs az otthonából, videóhívással kapcsolódik be a közös ünnepelésbe, egyetlen szó árulkodik arról, hogy a narrátor mennyivel többet tud, mint amit elárul: „Rita a kamerába néz. Sötét teremben ülő ismeretlen arcokat lát több ezer mérföldre.” (410.) Addig semmilyen információ nem utalt arra, hogy Rita melyik országban él, és az később sem hangzik el, a „mér föld” szó miatt azonban itt egyértelművé válik, hogy (igen nagy valószínűséggel) az USA-ban ül a webkamera előtt. Ráadásul nem ő használja ezt a mértékegységet, hanem a narrátor. De a rendkívül nagy fokú nyelvi tudatosságot bizonyítják például azok a helyek is, amelyekben a szöveg saját nyomdatechnikai médiumától való függését (pontosabban az arról való tudását) köti össze tartalmi elemekkel. Például: „Aki oroszul ír, az orosz író. Vagy nem? Brodskij, teszi hozzá Ari büszkén. Бродский, ismétli az asszony súlyosan.” (154.) Ugyanaz a név kétszer egymás után hangosan kimondva valóban „ismétlés”, de a kétféle ábécé betűivel a könyv lapján már nem. Ez a játék ismétlődik Nabokov nevével is (157.), illetve az *Odüsszeia* első szava kapcsán a görög ábécével is. (136.) Az abszurdításig azonban a *Via negativa* című fejezetben viszi ezt a játékot a szöveg, amikor is az író száját az „*I don't believe in translation*” mondat hagyja el, angolul, de rögtön olvashatjuk a hozzá csatolt lábjegyzetet is „Nem hiszek a fordításban”. (53.) A regény alapját képező felforgató instabilitás-érzet jelenik itt meg a szöveg legmélyebb rétegében, a mű anyagát és hordozóját jelentő nyelv szintjén.

A regény műfaja nehezen meghatározható, talán fikciós esszéregénynek nevezném, vagy esszéisztikus autofikciónak. Utóbbinak azért, mert a névtelen főhős történetének egyes elemei megfeleltethetők a szerző életrajzában bizonyos adataival. Másrészt pedig, mert a narratori és a főszereplői tudat és annak nyelvi megjelenítése között gyakorlatilag nincsen távolság, ezért e kettő könnyedén feloldódik az elbeszélés-

elméleti szempontból tőlük független szerző szólamában. Ez a tudatos narratológiai bizonytalanság a *Haza* talán legfigyelemreméltóbb eredménye, amely az igen innovatív tudatfolyam-technikájával függ össze. Hiszen a szöveg egésze különféle határátlépésekről szól: országok, nyelvek (nyelvjárások), kultúrák, hagyományok közötti határok létét kérdőjelezi meg minden oldalán, minden mondatával. Eszmei, ideológiai kérdéseit pedig sikeresen transzponálja az elbeszélés módjának alakításába, amikor a választóvonalak problematikáját a szereplői, elbeszélői és szerzői szólamokban egymásba játszatja.

Egy országhatárokon át vezető autót során a főhős így szól, amikor átmennek a fizikai térben nem létező határátkelőn: „Furcsa, nem, hogy a határok megint –”, de a mondat befejezetlenül marad, „mert egy kis kanyar után a fény hirtelen felhasította a belső teret.” (247.) Hiába mondaná tehát, hogy „megint nyitva vannak” (vagy valami hasonlót), nem mondhatja, mert ez a nyitottság csak jogi fikció. A testi érzékelés számára igenis vannak határok: a kicsi kocsi a külvilágtól elválasztó réteg olyan határ, amely sok mindentől megvéd, de például az éles fény be tud tűzni üvegén. Ez az érzéki tapasztalat pedig hirtelen meggátolja a tudat ténynek hitt vélekedésének kimondását. Pár sorral lejjebb aztán ezen még egyet csavar a szöveg: „Talán azt akarta mondani: a határok megint járhatatlanok. Az autópályák száma növekedett ugyan, de a várakozások hosszúak, az ellenőrzések szigorodtak.” A pillanat elmúlt, már maga sem tudja, hogy mit mondott volna, *talán* ezt. De semmit sem mondott, mert szemébe sütött a nap. Az ilyen finoman felsejlő szöveghelyekből látszik igazán, hogy a *határ* és *haza* összetett fogalmait valójában az érzéki, testi tapasztalat, a tudati tartalmak és a társadalmi, jogi keretek megszabta gondolati tér keresztszeteiben kívánja értelmezni, mert e három közül önmagában egyiket sem tartja elégségesnek a világ jelenségeinek megragadására.

Ebből a legmélyebb, az irodalmi alkotás nyelvi alapját is erősen érintő kérdésből bomlik ki a szöveg esszéisztikus karaktere. Szinte minden oldalon találni olyan kérdést vagy kijelentést, amelyről eldönthetetlen, hogy a főhős tudatából vagy az elbeszélői szólamból származik-e – és mivel a szöveg intenciója éppen ezt az eldönthetetlenséget állítja, hangsúlyait képes ehelyett magukra a kérdésekre és kijelentésekre helyezni. Néhány példa az első fejezetből: „Anyanyelven nemcsak sértő, de talán végzetes volna megneveznünk önmagunkat. De van-e más

nyelve az igazmondásnak?” (15.); „Boldog, akinek nincs szüksége nyelvre.” (16.); „Akkor végül is milyen nyelven mondható ki az igazság?” (19.). A későbbiekben számtalan hasonló, néha túl korán leszűrt bölcsességnek tűnő aforisztikus kijelentés olvasható (például: „Aki szállodában lakik, annak nincs sietnivalója, nincs saját élete.” [239]; „A képek jelentenek. A képek jelentés nélküliek.” [294.]) Olykor hosszabb gondolatfutamok is szerepelnek, olyan irodalmi, kultúrtörténeti, nyelvtörténeti, történelmi fejtegetések, amelyek ahhoz túl jól szervezettek nyelvileg, hogy a tudatfolyam-elbeszélés részeként olvassuk, ahhoz viszont túlságosan széttartónak és esetlegesnek hatnak, hogy komolyan vehető, valóban továbbgondolásra érdemes gondolatmeneteket adjanak ki. Retorikai kérdésként működnek, még akkor is, ha több bekezdésnyi hosszúak. És mivel egymásnak gyakran ellentmondó állításokként hangzanak el, és nyugvópontra sohasem érnek, ezeknek a gondolati kitérőknek nincsen valódi kifutása. Emiatt egy idő után parttalanná, fárasztóvá válnak.

A regény tartalmi-ideológiai rétegeinek nem cselekményen keresztül, vagyis egyáltalán nem allegorikus, hanem teoretikusabb igénnyel, hermeneutikai módszerekkel kísérelt feltárása, és mindennek rendkívül kitartóan képviselt iránya nagyon esszéisztikussá teszi a regényt. Ami persze nem baj. Az viszont inkább problematikus, hogy mintha maga a szöveg erről nem tudna, vagy nem venne róla tudomást, és erős cselekményszövéssel bíró („hagyományos”) fikciós regényként mutatná magát. Ez a műfaji többértelműség – szemben az elegáns és remek elbeszéléstechnikai játékokkal – sokat levon a *Haza* értékéből. Ahogy a szöveg motívumhasználatának és tematikus elemeinek egyenetlensége is. Az *Ágó* című fejezetben, a regény elején, például igen érzékeny módon fűzi össze a szöveg lebegő nyelve a változó testi jellemzők leírását (a lábak kinézetét, izmosságát) más emberi tulajdonságokkal és minőségekkel, és izgalmas módon hozza mindezt játékba állatokra vonatkozó motívumokkal is; ám a későbbi fejezetekben nyoma sincs már ennek a gondolati ívnek, amely – más, hasonlóképpen rövid életű motívikai és nyelvi remeklésekkel együtt – e felemás jelenlét miatt ötletszerűnek, végiggondolatlanak tűnik. Márpedig a cselekmény fragmentált leírását, az elbeszélés problematikusságát, a nyelv működésmódjai sokféleségének feltárását a középpontjába állító regényszövegtől (és Tompa ismert stílusbravúraitól és tehetségétől) ez

a fajta következetesség lett volna elvárható. Szintén problematikus, hogy a kötet végére már igen tendenciózusnak és néhol erőltetettnek látszik, ahogy minden epizód az otthon elhagyásának, a hazatérésnek a kérdéseire van kifuttatva, de már az eleinte jellemző gondolati reflexiók nélkül, látszólag csak annak kedvéért, hogy az élet még egy és még egy és még egy, addig nem említett területével is összefüggésbe hozhatók legyenek az elutazás–hazatérés kérdései. (Például: „A falu macskája [...] Az egyik gazdája meghalt, a másik visszament Angliába. Nem tudta magával vinni.” [453.]

A *Haza* felépítésének és nyelvi megalkotottságának legszebb metaforája a főszereplő osztálytalálkozón elmondott beszéde, ami viszont a könyvben nem olvasható – a hiányzó kicsinyítő tükör mutatja tehát igazán, többszörös áttétellel, hogy milyen regényt is olvastunk: „ez az ő tragédiája, hogy író írta, aki díszekbe menekült, a mondatok bonyodalmába, gondolatokkal zsonglörködött [...] Volt benne felemelő, egyenesen fenséges és játékos, és volt szomorú és konkrét [...] Egyszóval látszik, hogy író írta. Az igazság kimondásának lehetetlensége [...] fojtón telepszik rá a beszédre. Tanulságot vártatok, hát az nincsen.” (403.)

Talán tényleg nincsen.

Felfüggesztett (Szentély a rejtőzködőnek)
(112 x 105 cm, olaj, vászon)

Tapodi Zsuzsa

TÁVOLÍTÁS ÉS KÖZELÍTÉS

„A kétféle világ közé szorulva, már nem otthon, még nem haza” (19)¹ –

Tompa Andrea *Haza* című, negyedik regényének a középpontjában – a címbeli szó kettős értelme alapján – a *Hol az otthonom? Hol a hazám?* kérdései állnak, azaz *A szülőföldem vagy a mai lakhelyem-e a hazám?* dilemmája, tágabb felvetésben pedig a *Kik vagyunk, honnan jöttünk, hová tartunk?* egyetemes, ontológiai problémája. A főhős szerint „(...) a kérdés azt feltételezi, hogy létezhet válasz, és hogy az elhangzó válasz valami végleges” (54.), pedig ő úgy gondolja, hogy „Nincs válasz.” (uo.) Kérdések pedig jócskán adódnak és válaszoknak is lenniük kellene. A művészet paradoxona „az igazság kimondásának lehetetlensége” (403.) és kényszere. Ebből kiindulva érthető a regény esszézerűsége: a műfajt jelölő szó etimológiai értelmében vett *kísérlet* az elmondhatatlannak az elmondására. Az alkalmazott módszer a vizsgált jelenségek objektív nézőpontúvá távolítása, ám a mű végére – az olvasó érzékelése szerint – a megértés szubjektívebb látószöge válik dominánssá a szövegben.

A korábbi Tompa-regényekből ismert, közelebbi és távolabbi kolozsvári múlt eseményeinek bemutatása folytatódik ebben a könyvben is, ahol – a térbeli kalandozásokon túl és az időbeli visszapillantásoktól eltekintve – a jelen és az elmúlt 30 év történései tűnnek fel, a cselekmény fókuszában ugyanis egy osztálytalálkozó áll, napjaink regényirodalmának kedvelt témája. A tavalyi könyvtermés ilyen jellegű, kiemelkedő alkotása például *Az élő ház*. Ám amíg Tamás Dénes alkotása elsősorban az emlékezés mikéntjére helyezi a hangsúlyt, Tompa Andrea regénye – bár szintén az emlékek megidézésére épít – elsősorban a helyváltogatás által generált identitásváltozásokat követi nyomon és különböző identitásváltozatokat sorakoztat fel. Egy olyan osztály tagjai találkoznak három évtized után, akik közül szinte kétszer annyian hagyták el a szülőföldjüket, mint ahányuknak otthon sikerült boldogul-

1 Tompa Andrea: *Haza*. Budapest, 2020, Jelenkor Kiadó. A regényből származó idézetek a zárójelben szereplő oldalon olvashatók.

niuk: „Harminchatból huszonhárman elmentek, tizenhárman maradtak.” (406.)

A szöveg formája leginkább a tudatfolyamra emlékeztet, olyan harmadik személyű narráció, amelyet első személyűként, vallomásként értelmez az olvasó. (Klasszikus értelemben vett mindentudó narrátorról nem beszélhetünk, mert a hősnek nem ismerjük meg a külsejét, sőt – mivel az anyanyelvünk nem jelöli a nyelvtani nemet – sokáig, a 81. oldalig, kérdéses, hogy a főszereplő középkorú író férfi-e vagy nő). Neve nincs sem a hősnőnek – ezzel Tompa Andrea első két regényében is alkalmazott írói eljárását követi –, sem a főszereplő családtagjainak, akiknek csak a szerepüket jelöli (a Fiú, Anya, Apa), sem bizonyos meghatározó szereplőknek (Tanítónő, Festő). (A *hóhér házában* a főszereplő, a *Fejtől s lábtól. Kettő orvos Erdélyben* című regényben a két főhős nevét nem ismerjük, váltakozó, szintén tudatfolyam-szerű szövegekről úgy kell kikövetkeztetni, hogy most éppen kinek a gondolatait olvassuk, a harmadik regény, az *Omerta* kezdő lapjain ugyancsak bizonytalanságban hagyja a szerző az olvasót, hogy milyen nemű szereplőt képzeljen is el.)

A *Haza* című regény szövegszervező elve az utazás. Az utazás, az európai kulturális öntudat egyik meghatározó toposza pedig, mint a megismerés sajátos módja és az interkulturális kapcsolatok kitüntetett megnyilatkozási terepe, szorosan kapcsolódik az identitás kérdéséhez. Míg a legrégebbi epikus alkotások utazói, Gilgames, Odüsszeusz vagy Szindbád konkrét célokat követnek, a platóni gondolkodásban megjelenő „dialektikus utazás” már metaforikus értelmet hordoz. Dante a túlvilág útjain keresi a személyiség kiteljesedését, és mutatja fel a világ rendjét, de az újkor haladás-fogalma is az utazás metaforikájához kapcsolódik. Az út elvezet valahonnan, eljuttat valahová. A hermeneutika a megértést szintén egy sajátos útként fogja fel, hiszen az egy szűkebb horizontból egy tágabbba történő átlépés során valósul meg. Az utazás elvont célja mindig filozófiai: az örök élet, az igazság, a boldogság, a spirituális centrum, a megértés. Tompa Andrea regényében egyszerre van valóságfeltáró és önmegismerő szerepe. „Valami esetleg megvilágítást nyerhet” (7.) általa.

A térváltások értékszerkezetbeli változásokat hoznak magukkal, az idegen valósággal történő találkozás folyamatosan alakítja a szereplők

identitását. Daniel Henri Pageaux² az utazást a személyiség kifejlődési lehetőségeként (a zarándok és turista alakjában) és a kulturális kölcsönhatások értelmezési terepeként látja (az utazó író figurájában), az összehasonlító irodalom művelőit pedig a képzelet tereiben tájékozódó, par excellence utazó megtestesítőinek. Tompa Andrea író hőse hol a turista, hol a zarándok, hol pedig a szellemi kalandokat vállaló komparatista attitűdjét mutatja föl.

A cselekményidő folyamán megtett hazautazás egyféle zarándoklat szerepét tölti be, amely során – a konkrét, egyedi motiváción, az osztálytalálkozón túli tartalmak válnak igazán fontossá – a külső cél elérésére tett erőfeszítés belső célt takar. (A hősnő például sajátos vezeklésként járja végig az utcákat, helyszíneket, ahol a megfigyelési dossziéja alapján, az ő mostani életkorában, az édesapja járt-kelt öngyilkossága előtt). Az utazás mint kulturális aktus különböző fajtái sorra megjelennek a regényben. Ilyen a kaland, az autóstopp élménye a távoli és közelebbi múltból felidézve, melynek célja a környező világ megismerése; a tanulmányút, azaz peregrináció távoli országokba (Oroszország, USA), mely során egyre tágul a hősnő ismereteinek horizontja; a kibontakozás és szerelem helye, Spanyolország felé irányuló, mint az emberi és művészi kiteljesedést lehetővé tevő, beavatató út; a menekülés változatai, disszidálás, emigráció, végleges kitelepedés; a halott apa megfigyelési dossziéjának megszerzése (alászállás a túlvilágra); hazaút a szülőföldre (zarándoklat, a múlt újbóli birtokba vétele). A cselekményt keretező, bevezető és lezáró oda-vissza utak ellenkező minőségűek: a szülőföldre visszatérni hosszú és nehéz, onnan vissza a második hazába rövidebb és könnyebb, ezt formailag is jelzi, hogy a regény végén az eddig bújtatott első személy nyílttá válik (a hazaúton a hősnő úgynevezett független beszédben, első személyben számol be a fiának a találkozó élményeiről). „*Akik elmentek, akik elmennek, akik hátra se néznek, akik szétszórják magukat a világban, új nyelvet kezdenek, új isteneknek csüggenek.*” (23.)

A reflexiókban, önértelmezési segédletként, minduntalan megjelennek az emigráció és nyelvváltás/nyelvörzés nagy példái, mint Samuel Beckett vagy az oroszok: Jurij Vitaljevics Mamlejev, aki előbb leírja,

2 Daniel Henri Pageaux: *La littérature générale et comparée*. Paris, 1994. Armand Colin.

hogy nincs visszatérés az emigrációból, aztán mégis hazaköltözik Moszkvába; Joszif Alexandrovics Brodskij, akit erőszakkal távolítanak el a hazájából, verseit mégis végig oroszul írja; Vladimir Nabokov, aki kétszer is országot és nyelvet vált.

Mivel hiányoznak a külső markerek, amik alapján a hőst elképzelhetnénk, amikor kiderül, hogy az író nő – a harmadik személyű ábrázolás ellenére –, beindul a referenciák keresése. Nincs nevük a közeli, a főszereplőhöz lelkileg szorosan kapcsolódó városoknak, de a referenciális olvasatok kedvelői beazonosítják a két fő helyszínt: a gyermekkor világát Kolozsvárral, az új otthon Budapesttel. Ez az eljárás a közelítés és távolítás módszeresen alkalmazott perspektíva-váltásainak felel meg, és a korábbi regényekben is föllelhető önéletrajzi motívumok keresésére ösztönöz (például a kolozsvári középiskolát követő budapesti tanulmányok, orosz szak, a Securitate megfigyelési dossziéjában az apa fedőneve Toma stb.).

Olyan motivikus kapcsolat fűzi a szöveget Tompa Andrea korábbi regényeihez, mint az egyetemi tanulmányok, diákélmények, Kolozsvár, az apa öngyilkossága, de olyan intertextuális utalás is, mint amikor a szerelmesek – akárcsak a *Fejtől s lábtól* végén – „megtanulnak együtt aludni.” (350.)

Az irodalom szakos alkotó/hős természetes fogódzói a világirodalmi alkotások és szereplők: a hazatérő Odüsszeusz alakja leitmotivként bukkan föl, a szövegszerkesztés ennek hipertextusait, a tudatfolyammal Joyce *Ulyssesét* vagy a kóborlásokban Nabokov *Lolitáját* idézi meg, de visszatérő motívum Bulgakov *A Mester és Margarita* című regényének befejezése a túlvilágon jutalomként elérhető fény és nyugalom ellentétével. Szó szerinti idézetek is felbukkannak a művekből, utóbbi regényből, például: „Hiszen az igazság az, hogy *Pilátusnak fáj a feje.*” (406.) Az intertextualitás áttételesebb formáit is gyakran megfigyelhetjük a regényszövegben. Az utakon elütött állatok szemébe kell nézni, morfondíroz a hősnő, aki felkérést kapott volt osztálytársnőjétől, Kincstől, hogy írjon szöveget a *Roadkill furs* nevű projektjéhez. Alfred de Vigny *A farkas halála* című költeményére tett utalással a sors által eltaposott, útszélre vetett ember (az apa?) egzisztenciális kiszolgáltatottságának mögöttes filozófiai tartalma is felsejlik. Így a „Hogyan lesz kevesebb áldozat?” (380.) kérdése egyetemesebb dimenzióba kerül. Hiszen „Öltünk, ölnék, ölni fogunk. Másokat, magunkat, embereket,

állatokat, a köztesben.” (381.) Megidéztetik a regényszövegben Andrej Bolkonszkij és Pierre Bezuhov, Tolsztoj *Háború és béke* című regényének hősei, Dosztojevszkij, Csehov és Nabokov műveinek világa. Az angol és orosz nyelvű citátumokon túl szövegjátékba vonódnak az irodalomelmélet kiválóságai is: Arisztotelész katarzis elmélete, Bertolt Brecht elidegenítő effektusa vagy Roland Barthes gondolata az irodalom létmódjára utaló ironikus önreflexióban „(...) a gyermek- és ifjúkor megíratlan eseményei elporladtak, a megírt történetek pedig elidegenedtek. A kettő között nincs semmi, senki. A kettő között ott áll ő. A szerző halott, a szerző él, a személyes múltja kiegészült.” (86.) A filozófiai utalások sora – Hérakleitosz panta rhei-étől, Pascalnak ábrával is szemléltetett fogadásáig Isten létére (456.) – az egyetemes problémákat világítják meg, a görög mitológiából merített, visszatérő kép Orpheusz levágott, éneklő fejéről a művészlétnek és a korábbi, boldog állapotba való visszatérés kudarcának a jelképe. Ám utalás is lehet Gustave Moreau képére. Horatius *Exegi monumentum*ából idézve értelmezi a hősnő a Festő utolsó kiállított képét. „Végtelen gyász. A cím azt sugallja: nem a kép örök, nem *perennius*, *aere perennius*, nem ércnél maradandóbb az alkotás, ami megszületett, hanem a gyász.” (301.)

A láttatás, a kimondhatatlan megérzőkítésének módja az ekphraszis is. A görög szó jelentése: kimondás. Az antikvitásból örökölt alakzatként egy valós vagy elképzelt kép leírása. Alkalmazása nem öncélú, hanem a hősnő lelkiállapotának, érzéseinek a tárgyiasítása. Múltbéli, kalandozó önmagát elemezve egy kép felidézésével, értelmezésével utal például az utazás nehézségeire és önértékére. „Hol van az, aki minden alkalmat megragadott, csak hogy útra kelhessen, mint aki meg akarja szerezni a világot? Hová tűnt belőle Hannibál, aki átkel az Alpokon a hóviharban, mint Turner festményén, amit a festő inkább a hullámként fenyegető, sötét és viharos ég, a lezúduló lavina kedvéért festett meg, nem pusztán az apró hős miatt. Mintha a küzdelem mindig is a tájjal folyna, nem az emberekkel, az idegen törzsekkel. A távolban azonban Róma napsütése, ígéretes, meleg fényei, míg a kép előterében Hannibál küzd az elemekkel, a hóviharral. Ez a kétféle időjárás talán nem is létezik egyszerre, egy időben, ilyen közelségben, egyetlen pillanatban, vagyis az úgynevezett valóságban, csak a festő álmaiban.” (5–6.) Egy egész fejezet, a *P. M. utolsó arcváltás* című, az egyik szereplő, a szintén emigráns Festő (képzeletbeli?) külföldi kiállításának leírása: az otthoni

kiszolgáltatottság és otthontalanná tétel képi kifejezése. Az alkotó ugyanis kilopta az állambiztonság könyvtárában a megfigyelési dossziéjából a saját, fiatalkori fényképét, ez képezi az installáció alapját.

A művészet- és irodalomtörténetben, elméletben jártas olvasó számára megerősítést jelentenek a kulturális utalások, a kevésbé jártas befogadó esetleg utánanéző a nem ismert, nem értett referenciáknak. A bibliai utalások talán közismertebbek. A kiállítás kapcsán fogalmazza meg a hősnő, saját sorsát a mítosszal értelmezve, hiszen a művészet egyedi és egyetemes egyszerre: „Mintha a saját apját látná meztelenül. valami olyat, ami tilos a Törvény szerint. De lehet, hogy csak a részeg Apát, a részeg Noét nem láthatták meztelenül a fiai, Sém, Kám és Jáfet. Mert Noé szőlőt ültetett, bort csinált, megrészegült, és meztelenül volt a sátrában, talán aludt is. A részeg apát ő sem látta soha meztelenül. A Festő azonban visszaadja az Apa méltóságát. Az Apa meztelenül, öregén, megtörten, a színről való lelépés pillanata előtt szemlélhető.” (300.)

A regényben bemutatott sorskavalkád középpontjában a hősnő áll, aki országot váltott ugyan, de nyelvet nem. Kibírta a befogadó közeg hivatalának elidegenítő packázásait. Identitása is árnyalódott az évek során, új, „láthatatlan évgyűrűk” (473.) keletkeztek benne, de szilárd maradt. Az emigrált volt osztálytársak, a tudósok, vállalkozók, taxisok, vendégmunkások viszont az anyanyelvről való kényszerű vagy önkéntes lemondás nyomán új identitást kellett hogy kidolgozzanak. A vállalkozó Kincső a lányát már nem tanítja meg magyarul, Susannal angolul kell társalogni a hazaúton, az amerikai fizikusként óriási karriert épített Ágó is minduntalan idegen szavakat kever a szövegébe. Neki nincs családja, az érvényesülés érdekében feláldozta az egyéni kiteljesedésnek ezt a lehetőségét. A találkozót szervező Kati is Kathrin már. A Lewis Carroll címre utaló, *Tomi tükkörországban* fejezet a fantomfájdalom meglétét diagnosztizálja az eltávozottaknál. „Amikor az fáj, ami nincs.” (395.)

A fizikai, társadalmi beilleszkedés nem egyszerű az idős korban áttelepített Édesanya számára sem. Rita, a kivándorolt, külföldön meghonosodott kolléganő, akinek hirtelen mindent fel kell adnia a keservesen megszerzett, biztonságosnak vélt egzisztenciájából, a találkozó idején éppen költözik, s mikor azt hiszi, már nem látják, zokogva borul az asztalra.

A nyelvvesztés azonban otthon is bekövetkezhet: Valentin, a szakács többségi környezetben dolgozik, már keresgéli anyanyelve szavait. A sehová sem tartozás ívének megrendítő csúcsa az idős Tanítónő sorsa, aki úgy veszíti el hazáját, az otthonát, hogy ki sem mozdult onnan. Az öt meglátogatókat nem ismeri meg, ahogyan a lakása is idegen számára, minduntalan haza akar onnan menni. A családi házukat lebontották, az ismerős arcok, az ismerős nyelv eltűnt körülötte. Az amnézia mögött ijesztő valóságtartalmak tűnnek föl. „Ebbe a városba beengednek magyarokat?” – kérdezi riadtan a közös sétán. (467.) A hősnő zárándokútja meghozza az erkölcsi felülemelkedést: az engesztelődés és együttérzés kifejezője, ahogyan anyjaként sétáltatja meg, és lányaként búcsúzik el az öreg, szellemileg leépült tanítónőjétől, akiről felnőtként csak az az emléke maradt, hogy egyszer, régen, a szigorú nő megpofozta.

Leli vagy nem leli a főszereplő honját a hazában? Bár a történet elején tagadja a válasz lehetőségét a nekiszegezett kérdésre: *And what's your story?*, a bemutatott egyéni és kollektív veszteségek ellenére a regény vége – a *Fejtől s lábtól* befejezésére emlékeztetően – a főszereplőt tekintve happy endet sugall. A záró epizódban felidézett, a diákok számára rendezett beavató játék végén mindig megtörténik a célba jutás, a kaland résztvevői megkapják a jutalmat, az édesanyjuk által sütött kalácsot. A mű befejezésében impliciten ott a válasz az alapkérdésre: a hősnő hazajut. Ott van/vagyunk otthon, ahol a még élő elődje/elődünk, (az Anya) és utódja/utódunk, (a Fiú) él. Az egyéni sors egyetemes tapasztalatokra rezonál, hiszen napjaink világjelensége a helyváltoztatás, óriási tömegek költöznek el a jólét reményében vagy menekülnek el kényszerűen a szülőhelyükről, a világirodalomban is egyre nagyobb csoportot alkotnak az országot és nyelvet váltó alkotók. Nagyon sokan lehetnek az egy országon belül lakhelyet váltók is, akik érintettek ezekben a kérdésekben. Az általános és nagyon specifikusan kelet-európai/romániai/erdélyi magyar problémák végiggondolása után az olvasói következtetés ugyanaz, ami Tamási Áron megfogalmazásában szállóigévé vált az *Ábel*-trilógia utolsó darabjában: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”³

3 Tamási Áron: *Ábel Amerikában*. Tamási műve és sorsa is kesernyés-ironikusan megidéztek a regényben: „Az irodalomnak és nyelvtannak nevezett órákon sem derült ki végül, hogy az Ábel nevű hős eljutott volna Amerikába, ahonnan aztán visszatért, mert a szerző szerint van visszatérés. Maga a szerző is hazatért holtában, bár sajtós kerülőúton.” (32.)

„A haza, a ház, az otthon az egyiptomi hieroglifák szerint csupán falak, védelmező falak, nyitott ajtóval, amelyen ki-bejárnak, érkeznek és távoznak elevenek és holtak, idegenek és sajátok, emberek és istenek (...).

Nyitva áll.

Elenged.

Visszaenged.

Szabaddá tesz.

Az egyik elengedte, a másik befogadta. Ez történt. Ez az ő története.”
(401.)

Tükröződések (55,5 x 54,5 cm, olaj, vászon)

Biró Mónika-Anita

JEGYZET EGY VILÁGI
KUTYAREGÉNYHEZ

„Ez a történet az emberiséget mint fajt fenntartó észnek, logikának egy paradoxálisan sokat mondó ábrája. Talán a vak édesapját vezetgető, testvéreit eltemető, a maga természetes mindennapi életét a köznapok józan igényei szerint élő Antigoné – ő talán sejtette. De nem halljuk Antigoné hangját. [...] Antigoné hallgat.” (136. o.)

Világregény, folyamatosan kiterjedő regényegyüttes, vagy éppen szerves regényvilág? Az idén 70. életévét betöltő Szávai Géza regényeinek világisága pontosan az egymáshoz szorosan illeszkedő regények együttes világában sejlik fel: „Akkor tehát én csakis több (sok) regényből lazán összeálló, folyamatosan kiterjedő regény-együttest írok majd A VILÁGRÓL. Ha sikerül – ehhez – eleget élnem. Aki majd beleolvas, azt olyan közérzettel teheti, mintha körbenézne egy/a világban. Így képzeltem tizenhárom éves koromban.” „Minden regényem önmagában megálló, külön »egyedi« mű. És mégis »illeszkednek« ezek a világregények: egymást erősítő szerves regényvilággá. Így képzeltem el; és írtam, írtam a kis- és nagyregényeket. [...] De már így is, más most is felsejlik, és életre kaphat ez a »világregény-világ.«” A szerző 2019-ben megfogalmazott ars poeticáját legújabb könyvében, az *Antigoné, a kutya* című kötet első és hátsó borítójának belső felületein olvashatjuk. Az idézett sorok illusztrálják talán a legpontosabban (persze nem véletlen, hogy Szávai saját megfogalmazása, s nem valamely harmadik fél külső szempontú véleményezése került bele a kötetbe, s így az olvasó kezébe), hogy egy szerző miként vélekedhet meglévő, vagy éppen még jövőbeni alkotásainak együtteséről, saját – vélhetően tudatosan felépített – munkásságáról. A Szávai-regények együttes világából valamegyest mégis kiragadva vegyük ezúttal közelebből szemügyre az *Antigoné, a kutya*¹ című kötetet, amely a szerző prózai elbeszélő- és írásmódjának legújabb kísérleteként értelmezhető leginkább.

1 Szávai Géza: *Antigoné, a kutya*. Budapest, 2019, PONT Kiadó.

Alapvetően a kötet egészét a harmas szám, a harmas felosztás határozza meg. Az első (s egyben legnagyobb) fejezetben egy kisregény kapott helyet, s a *Cérna póráz* is három további fejezetre tagolódik. A történet az '50-es évek Magyarországnak (s azon belül is a fővárosnak) történelmi kontextusába ágyazódik, s bár az időre és térre vonatkozó pontosításokat csak késleltetve, az elbeszélés menete közben, mintegy csak említve kapjuk meg, ezek mégis alapjaiban meghatározzák a szereplők egymáshoz, világhoz és legfőképpen az önmagukhoz való viszonyulását. Az olvasó az elbeszélte történések kellős közepén találhatja magát, s legtöbb esetben bármely olvasói-értelmezői erőfeszítés ellenére sem érheti el azokat az alapvető információkat, melyek segítenének eligazodni a történet világában. Ezt a világot ugyanis leginkább a szereplők benyomásai, emlékei, tudása és viszonyulása alapján ismerhetjük. Az önmagában fölöttes elbeszélő azt engedi láttatni, amit szereplői érzékelnek, gondolnak, így az elbeszélte világot az őket érő ingereken keresztül érzékelhetjük mi magunk is. A szereplők belső világa, gondolataik egyenkénti, vagy olykor párbeszéddek formájában (tovább-) alakuló, asszociatív folyása tárul elénk, s mindeközben a külső világ eseményei erősen redukáltak, a cselekmény maga kevésbé dinamikus, azt a történeteket alapjaiban meghatározó konfliktust leszámítva, melynek középpontjában a gyermek Kotzka Lajoska, s az ő kihallgatására utazó, majd ki is hallgató Kupper Vilmos százados állnak. A regény második fejezetében a jelen, a múlt és a jövő szorosan összekapcsolódnak a különböző gondolat-, emlék- és elbeszélésfoszlányok színes kavalkádjában, ahol olykor már az is érthetetlenül válhat, hogy éppen kinek a hangját „halljuk”, s kinek az életét „látjuk”. A Budapestről kiinduló autóúton eltérő életek, sorsok, emberi kapcsolatok hálója sejlik fel, melyben mégis számos kapcsolódási ponton érintkeznek az égyének.

Míg a regény első fejezete Kotzka Lajoska, a második a százados és az örvezető autóútja, a harmadik pedig a Kotzka Lajoska és Kupper Vilmos közötti kihallgatás köré szövődik, addig a regény egészét egyedi és érdekes módon a kutya, a kutyaság, sőt kifejezetten egyetlen („civil”) kutya, Totya alakja határozza meg. Míg a kis tacsó láthatatlan cérnapórán, megfoghatatlan kötődések révén követi a századost, addig a rövidke, alig három évet felölelő életének különböző eseményei

hosszan kinyúlnak és szertágaznak az időben. A százados tönkrement házassága és annak utóélete; az örvezető gondolatainak, illetve a kutya szaporítására irányuló vágyainak kivetülése; a származása okán internált, grófi családból származó Lajoska lelki vergődésére és kétségbeesésére végső pontot tevő „foltejtés”, s az ezt követő végső tragédia; de ugyanakkor a névadó András számára ösélménnyé váló leülés, a leülés közbeni gondolkodás és döntéshozás is, mind egyazon kutyahez, Totyához kötődnek: „Nem tudta a megöregedett András, hogy létezhet a megkopott, fáradt, idős elmének ilyen világosan felvillanó, káprázatos tüneménye, egy ennyire éles kép, amelyben ő maga is benne van. Na és a Totya!” Mondhatni a regény egésze Totya alakján alapszik, s így Szávai kisregénye méltán, a szó legszorosabb értelmében nevezhető kutya-regénynek. A regényben elbeszéltek oly módon egyediek, hogy maga Totya teszi azzá őket, amennyiben meghatározza környezetét és annak történeteit, ám ennél fogva univerzálisak is, hiszen maguk a szereplők, a helyszínek, még maga a történelmi kor is mind kicserélhetők vagy behelyettesíthetők lennének. Itt egy rövidke zárójel erejéig érdemes azt is megjegyezni, hogy az amúgy székelyföldi születésű író kutya-regénye színhelyéül mégis Magyarországot választotta, s a tér-idő együttest körültekintő módon nem csupán a pusztá megjelöléssel, hanem (kiemelten a térre vonatkozóan) a nyelvezettel magával is hitelessé tette, megidézve a magyarországi közbeszédre jellemző fordulatokat, mint például a személynevek előtti határozott névelő használatát: a Mimi, az Elek Ella, a Totya. Ugyanakkor az efféle jelöléseket leszámítva, illetve szorosan a történet gerincére összpontosítva, az önmagában kevés fordulatot tartalmazó eseménysor bárhol és bármikor történhetne, mindezt leginkább a kutya alakjának különböző szempontokon és benyomásokon keresztül kiemelése teszi igazán egyedülállóvá.

A könyv második, nagyobb fejezete egyben a kötet címadó része is. Ezt a részt Szávai *Herbert Quain lengyelországi feljegyzéseiből* alcímmel jegyzi. Ahogyan azt a kötet végén megjelenő kiadói jegyzet is közli, Herbert Quaint a huszadik század legtalányosabb íróinak egyikeként tartják számon, akárcsak barátját, a méltán neves J. L. Borgest is. Bár Quain munkái közül keveset publikált, barátai, fordítói, illetve munkásságának, gondolkodásának és stílusának kedvelői utólagosan szá-

mos különböző szövegentitást közöltek. A jegyzet alapján Szávait is pályája kezdete óta foglalkoztatja a Quain-jelenség, így jelen fejezet, és annak három írása is a Quainnek szentelt Szávai-alkotások korpuszának képezi a részét. Ugyanakkor szervesen illeszkedik a már tárgyalt kutyaregény kontextusába is.

A fejezetet egy, a kutya és az ember önazonosságára irányuló gondolat vezeti be, melyet célszerű idézni is: „Az ember megérzi, ha figyelik. Az állat is megérzi. Ha figyelsz egy kutyát, megváltozik a viselkedése. De a kutya képtelen önmagát megfigyelni. Önmagában tehát változatlan – önazonos – a viselkedése. Az ember, ha megfigyeli önmagát, a megfigyelés ténye mennyiben, mennyire változtatja meg a »megfigyelt rendszert«? A fokozatok – hová, merre, meddig vezetnek?” A kutyaregény, a kutyatörténet, s így Szávai alkotásának esszenciája is pontosan itt érhető tetten a magával teljes mértékben önazonos, s így az embernek tükröt tartó „kutyai” létben és megfigyelésben, szemben a magára reflexív módon tekintő, s ebben a tekintetben önmagát is felügyelő, felülbíráló és folyton reformáló emberrel. Mi sem lehet erre megfelelőbb példa, minthogy a *Cérna póráz* szereplői folyton az adott történelmi kor szellemisége, a volt és jelenlegi társadalmi beállítódások, az egyes szociális rendszerek, rangok és számos más külső körülmény alapján határozzák meg magukat és egymáshoz való viszonyulásukat. Antigonénak, a kutyának, a mitológiai Oidipusznak és lányának, valamint magának az oidipuszi bűnnek a rövid elbeszélésekbe foglalt történetei megalapozott kapcsolatot teremtenek az önazonosság, a determináltság és az egyéni sorsok elkerülhetetlen alakulásainak eddig boncolgatott kérdéseivel. Az itt elbeszélt Quain-„feljegyzések” (különösen a *Sorsregény* című, melyben az Antigonénak elnevezett, vérfertőzés révén született pulikölyök története van elbeszélve) valahogyan azt a hatást keltik (s nem is éppen megalapozatlanul), mintha Szávai erre a „kutyaság eszmére”, a kutyalétet körülölgő, centrikusságot sugalló gondolatra épített volna fel egy kisregényt.

A kötet harmadik, különálló fejezete elüt az előzőktől, némiképp kilóg a sorból. A rövid elbeszélés a csoda, a mágikus realizmus jegyeit magán hordozva talán mintegy megidézi a Quainre is jellemző írástechnikát, azonban a kötet gerincét is képező „kutyaság” ez esetben elmarad. Az oidipuszi bűn és Antigoné hallgatásának értekezői hangvételű taglalása

a kutyatörténet kontextusán belül kialakított kapcsolódási pontok szempontjából megfelelőbb lezárása lett volna a kötetnek. Mégis a könnyedebb hangvételi, ám valamilyen emberi tragédiát latolgató rövid történet így a kötet egészét némiképp nyitottá, le nem zárttá s ezáltal egy összetettebb szövegtörzshez vagy éppen regényvilágban elhelyezhetővé tette, az intertextuális utalásokon túl számos más további kapcsolódási pont révén is.

Az egyéni belső világokat a külső világgal folyton ütköztető, valamint a különböző elbeszélői műfajok között ingázó, hosszabb-rövidebb történetek nem éppen kevés figyelmét követelik meg az olvasónak. A regényben a csapongó gondolatok, a szövevényes értekezések, a párbeszédek és monológok rendszertelen váltakozása az egyszerű, követhető és koherens szövegektől eltérő olvasói gyakorlatot kíván. Így az olykor érthetetlennek tetsző, szövevényes, önmagában egyedi elbeszélés az aktívabb, odafigyelő olvasás megkövetelésével sarkall egy folyamatosan emlékező és értelmező gyakorlat kialakítására. A kötet rövidsége ellenére (a felületes olvasás mellőzése esetében) sem marad meg könnyű olvasmánynak, mégis remekül illeszkedik egy olyan szerző elbeszélés- és regényvilágába, kinek írásait a különböző műfajok próbálgatása és kialakítása, az elbeszélői hang megszólaltatásának, a világ lehető legtöbb szempontú leírásának és elbeszélésének kísérletei jellemzik. Az egyértelműen kijelenthető, hogy az olvasónak valamilyen módon rá kell hangolódnia, és találékonyan bele kell tudnia helyezkedni Szávai szövegeinek világába, s így bár a kötetben leírtak szerint „Antigoné hallgat”, mégis Szávai Géza Totyája kifejezetten beszédessé, s legfőképp meghallgatásra érdemessé válhat az olvasó számára.

Bajna György

AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG
ÉS GYERGYÓ¹

Gondban lehetne a könyvismertetésre vállalkozó dr. Garda Dezső e munkája esetében, hiszen egy ismertetőt már megfogalmazott: e kétkötetes munka első kötetéről.

Lehetne, de nincs, hiszen a folytatás anyaga, bár ugyanazon főcím alatt vezeti vissza az olvasót a múltba, mégis kicsit másabb területeket vesz görcső alá. A fejedelmek életének, uralkodásuk hozadékanak számbavétele, gazdaságpolitikájuk, hadviselésük áttekintése e részben nem kap akkora hangsúlyt, mint az első kötetben. A második kötetben inkább a fejedelemség gyergyói népességének sorsa, a gyergyói települések története, az erre legnagyobb hatással bíró események sora elevenedik meg. Hogy időben közelebbi példával éljünk, Gyergyószentmiklós és Tekerőpatak gazdáinak állattartását – ahol ma, a 21. században is él a nyári-téli szállás gyakorlata – keservesen érintette a gyergyói határ lefaragása a Neamți megyeiek által. (A kilyénfalviaknak meg a tölgyesi részen volt nyári szálláshelyük.)

Gyergyószék kialakulása – olvashatjuk a könyvben – megelőzi az okleveles említéseket, például az 1332–34-es pápai tizedjegyzéket, ugyanis mivel önállósulása „konfliktusmentes volt, nem igényelt uralkodói, illetve királyi leiratban való említést”. Pál-Antal Sándor szerint „Gyergyószék is saját önkormányzattal rendelkezett, és a többi székkal egyenrangú volt...”

A *Székely Oklevéltár*ból tudhatjuk, hogy „Gyergyószéket először 1406-ban említették”. Külön székként említése 1462-ben történt, „amikor a brassói bíró panaszt emelt a székely székek ellen, hogy a határon átkelő kereskedők áruit fizetség ellenében engedik behozni és kivinni Moldvába.” Hogy mennyire fontos e dolog tisztázása a történészeknek, érthető, hiszen Gyergyószéknek fiúszékként való számontartását igyekeznek cáfolni, mintegy tiltakozva Gyergyó és népe szerepének kicsinyítése ellen.

1 Garda Dezső: *Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó*. II. kötet. Budapest, 2019, Kiadó: Hadimúzeum Alapítvány.

Katonai összeírások, peres okiratok, a faluközösségek szokásvilága, a székely önrendelkezés megőrzése érdekében tett megannyi próbálkozás, ennek soha fel nem adása, a kötelességek és kötöttségek egyaránt élénk tárulnak a könyv lapjain.

A korai századokban fontos volt a rendtartás, amit a székely falu önkormányzata felügyelt a falubíró, az esküdtek és a szintén a falugyűléseken, a faluközösség tagjaiból választott jegyző együttműködésével.

E munka dióhéjban összefoglalja az önkormányzat tennivalóit, kezdve a közösség határozatainak végrehajtásán át a közösség és annak vagyona védelméig, illetve a vétkesek felelőssége vonásáig.

Érdekes a tízesek szerepének íve is. A 15–16. században jelentős változások történtek, amikor az ország vezetői mindent elkövettek a hadkötelesség családonkénti számonkéréséért, ám ezt „csupán a lófők esetében sikerült érvényesíteni”. Egy 1558-ból származó forrás szerint, de különösen az 1562-es felkelést követően a székelység társadalmi rangja drasztikusan rosszabbá vált. Fél évszázad után aztán a fejedelmek kénytelenek módosítani a székelyekkel szemben gyakorolt politikájukon, „fejenkénti (családonkénti) hadba szállás kötelessége mellett visszakapták ősi jogaik nagy részét”.

Hosszú időn át a fejedelmek „figyelmen kívül hagyták a tízes katonaaállító feladatkörét, mégis a század végi lustrák és II. Rákóczi Ferencnek az 1704-es esztendei katonai összeírása is jelzi, hogy a későbbiekben is számon kellett tartaniuk a tízesek hadszervező szerep-körét...”

Hogy a tízesek milyen fontosak voltak még a 19. század végén is, azt a közösségeken belüli szerveződési súlyuk jelzi, hiszen a közösség földjeinek felosztása vagy bárkinek a birtokba helyezése csak a szervezet tudtával történhetett. Eladdig, hogy pl. Gyergyószentmiklós-on akár az egyéni foglalóktól is visszavették a területeket, és ismét közterületekké változtatták: „a két alsó tízes a Fehérpatak, a két középső tízes a Káruly vesze, míg a két felső tízes az Oláh bükk nevű szántóföldeket vette vissza foglalóiktól”. (A szentmiklósi gazdálkodók még a 20. század közepén is pontosan tudták a tízesek határait, a tízesekhez tartozó területeket, az öregebbek pedig lakhelyük meghatározásánál csak a tízes után említették az utcát és házszámot. A Magyar Párt pedig a tízesek alapján szervezte meg a választások lebonyolítását

az 1920-as trianoni döntés után is!) De olvashatunk a nyílföldekről, meg a székely örökösödési szokások kapcsán a fiúsított leányokról is.

Dr. Garda Dezső számára a tények, a pontos adatok felhasználása az iránytű. Akit érdekel, a könyv lapjain rábukkanhat gyergyói gyökereire. A székelység régmúltja csak érintőlegesen van jelen, több részletet tár fel az 1500–1711 közötti igen mozgalmas időkből.

A szerző foglalkozik a székgyűlésekkel, a faluszéke és a falugyűlés közötti különbséggel, a székely katonai rangokkal (hadnagy, kapitány), a székely közigazgatási tisztségekkel, hatáskörökkel (királybíró, alkirálybíró), a falutörvénnyel stb. (Ez utóbbi külön büszkeséggel töltheti el a gyergyóiakat, hiszen már 1581-ben két falutörvényt is megfogalmaznak Gyergyóban: a szentmiklósit és az újfalvit. A szentmiklósi bevezetőjében ez olvasható: „Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székbén Szent Miklós falvában lakozandók, nemes darabontok, és vajda úrnak ónagyságának jobbágyi közönséggel mind tellyes falu, irattuk emlékezetre ez levelet.”) Bizonyítékok arra, hogy nem holmi szedett-vedett népség lakta e vidéket, hanem rendtartásra igényt tartó székely közösség, amelyet választott vezetők irányítottak.

Ez alkalommal nem a „nagyok” a főszereplők, hanem a települések élő alapkövei: a székelyek. Katonáskodás, háborúskodás, perek, az ősi székely szabadság megnyirbálása elleni lázadások, hűség és e föld feltétel nélküli szeretete töltötte ki az itt lakók életét, akik főleg nem főurak voltak... (Kivéve a Lázárokat, akik megjelenésük után meghatározó szerepet játszottak Gyergyó életében, ezért a szerző róluk gazdagabb ismeretanyagot bocsát olvasói rendelkezésére). Lapozzunk bele *A Lázár család gyergyói otthonalapítása* című fejezetbe: A Kászonokban és Csíkban megerősödött Lázár család első képviselője Gyergyóban Bálint. Ő 1435-ben telepedik le. Hol Kászonszék hadnagyának, hol a szék bírójaként, fiát, Andrást pedig Gyergyó- és Kászonszék legnagyobb főuraként emlegetik. 1494-ben magát már gyergyóinak nevezi Lázár András, aki római zarándokútja után a mai kolostor helyén öt kápolnát építtetett. Vele hozható kapcsolatba a szárhegyi remeteség létrehozása is. 1506-ban pedig az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen a nemzetgyűlés elnöke. (Ekkor fogalmazták meg azt a székelységet védő constitutiót is, amely csaknem külön országgént határozza meg Székelyföldet – olvashatjuk).

Mind a 16., mind a 17. században a Lázárokkal kapcsolatban az okiratok nem egyszer őriznek adatokat erőszakos foglalásokról. 1530-tól Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék alárendelődött a Lázár családnak: Lázár I. István e székek első királybírója lehetett, 1536-tól Lázár János pedig szintén. Az 1562-es székely felkeléskor Lázár Istvánt a felkelők oldalán találjuk, hogy csak az 1566-os tordai diétán kaphasson kegyelmet. Majd még az év július 11-én János Zsigmond már 57 jobbágyot adományoz neki...

Lázár II. András 1593. és 1597. között a három szék főkirálybírója. Nevéhez kötődik a románság betelepítése, Vasláb létrehozása. 1592-ben áttért a református hitre, a gyergyószentmiklósi, gyergyóalfalvi, gyergyóújfalvi és szárhegyi templomokból kidobatta az oltárokat, elégette a szentképeket... Rövid idő múlva ellenben visszatért a katolikus hitre és visszarakatta az oltárokat. (A néhány évig udvarában nevelkedő unokaöccse, Bethlen Gábor se rajongott érte.)

1596-ban, amikor a gyergyóiak fellázadtak a régi szabadság visszaszerzése érdekében, ő értesítette a fejedelmet, s vérfürdő lett az eredménye, illetve Lázár András hatalmának megerősödése. A Lázárok viselkedéséről (kiemelten IV. Istvánról) megállapítható, hogy vagyonszerzésre törekvés és a szabad székelyek jobbágysorba süllyesztése jellemző.

Nemsokára jött Mihály vajda rövid uralkodása, aki 1599-ben visszaadta a székelység ősi szabadságát, amit 1601-ben Báthory Zsigmond megerősített. A közszekelyek sorsán aztán Bocskai István, Rákóczi Zsigmond tovább könnyített. (Rákóczi Zsigmond fejedelem adott 1607-ben vásárjogot Gyergyószentmiklósnak).

Mint már említettük, a munka számos adatot közöl a gyergyói települések népességéről is. 1567-ben például összesen 289 kaput írtak össze. (A kaput több család képezte). Az 1569-es összeírásból pedig már a 48 gyergyói nemes, valamint lófő nevével is megismerkedhetünk. A Bethlen Gábornak készült, 1614-ben összeállított lustrákból az is kiviláglik, hogy a gyergyói települések létszáma igen jelentős volt.

A könyvben számos táblázat segít az ismeretszerzésben. 1614-ig például kevés adattal rendelkezünk a gyergyói lófőkről: 1569-ben 48 család, 1602-ben 42 család, 1614-ben 80 családot jegyeztek lófőnek.

Bethlen Gábor is számos arra érdemesültet (hadban kitüntet mesterembereket is) a nemesek sorába emelt. És büszkén gondolhatunk

eleink hölgytagjaira, akik ma már elképzelhetetlen helytállásra voltak képesek: szülés, nevelés, a hadba vonult férj helyett a legnehezebb mezőgazdasági munkákra, s hogy szükség esetén védtelen ne maradjon a közösség, még a fegyverviselésben is jelentős szerepet vállaltak. A lovas puskás asszonyokról is falvanként közöl adatokat. (Gábor deák itthon maradtakból összehívott „hadát” jelentős létszámban képezték asszonyok. Az asszony nép nélkül a martalóc betolakodók örvendhettek volna az 1658. szeptemberi csatában is. Helytállásuknak köszönhetően él ma is az erőt adó Tatár-domb története a gyergyóiak emlékezetében.)

Településtörténetek sora követi a gyergyói falvak kialakulását, összeírások alapján számba vett családnevek, a családok nagysága, rangja és gazdasági helyzete. Ezek mellett az akkori peres okiratokban való tallózás teszi teljessé a képet. A peres okmányok az ősi törvények betartásának igényét is vázolják, s jelzik: hogy betartásuk – főleg a hatalommal rendelkezők részéről – csak addig volt fontos, ameddig az ők érdekeiket szolgálta.

Minden gyergyói falu monográfiájának alapkövei megtalálhatók a több mint 900 oldalas munka első 830 oldalán. A családnevek tanulmányozásával hiteles képet kapunk a települések népének mozgásáról, helyváltoztatásairól is, egyes családok emelkedéséről, esetleg sanyarúbb sorba kerüléséről, pusztításokról, az igen kevés dicső pillanatról. (Azok egy kézen megszámolhatók).

Mégsem lemondást, bánatot sugalmazó munka e második kötet. Inkább kíváncsivá tesz és figyelmeztet, mert a mulandóságban pontosan kivetíti a megörzendőt is.

A gyergyószentmiklósi F&F International Kft. nyomdából 2018–19-ben kijött két újabb Garda-könyv ismételten igazolja: mindig kerül új ismeret, felbukkan fontos, önazonosságunk erősítése szempontjából nélkülözhetetlen adat, ha van, aki kibányássza a levéltárak mélyéről.

Az pedig, hogy a nyomda ördöge sem ül nyugton, egy képaláírás esetében érhető tetten: Kovács Dénes helyett Szabó András szerepel a képen.

A SZÉKELY KÖNVTÁR SOROZAT 86–90. KÖTETEIRŐL

*BARTALIS*¹

„Hipermodern költő – Kosályban –...”, ahogy önmagát emlegeti 1919-ben az *Én* című versében, a „szárnyaló, szabad szó”, ahogy írja másutt szintén magáról (*Ó, ti rimbekényszerített*), és nem a „rimbekényszerített mondanivalók” szerelmese. Ezekben a mondatokban benne van az egész Bartalis-líra két legfőbb jellemzője. A rímtelen szabad vers, aprócska kitérővel, élete végéig kitart a költészetében. Kosztolányival levelezik, a *Nyugatban* közöl, és Kassák is felfigyel a beszédmodban újító költőre, aki megtöri a hagyomány folytonosságát a lírában.

Hipermodern költő – Kosályban..., a magyar Walt Whitman, ahogy aposztrofálják ezt a magány és az idill iránt vonzódo költőt, aki visszavonul gazdálkodni a birtokára, és *hipermodern* verseiben a természetközeli életet dicsőíteni kosályi, erdélyi bukolikákban. Ösztönös lírikus, egyszerű versnyelv, egyszerű világlátás, és szinte hihetetlen, de amikor elkezdi írni ezeket a szabadverseket, állítólag nem hallotta még Walt Whitman hírét. Nem olvasott tőle semmit, csak később kerülnek a kezébe, talán éppen Kosztolányi javaslatára, német fordításban a tengerentúli költő versei. Sem az ösztönösség, sem az egyszerű versnyelv, sem az egyszerű világlátás nem jó pecsét egy induló költő „útlevelében”, de ő lassan-lassan azonosul ezzel az, állítólag ráosztott szereppel, és ezen a regiszteren játszik élete végéig.

Önreflexív leírások, regisztráló, leíró, szinte felsorolásszerű nézőpont, amely időnként kilép ebből a viszonyulási módból, hogy mintegy kívülről, más pozícióból szemlélve önmagát, reflektálhasson az előző nézőpontjára. Nem túl bonyolult, nem túltúl összetett, de valami, ami nem nagyon van még az akkoriban születő irodalomban. Depoetizáltság, rögzítő, számba vevő beszédmód, itt-ott még szimbolikusan is értelmezhető képek, groteszk elemek, ritmikus próza: a magyar szabadvers egyéni változata a Bartalis-vers. A magyar sze-

1 Bartalis János: *Válogatott versek*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 86.)

cesszió ritmikus prózája felől érkezik, a tapasztalatlan beszélő, az egyéni látásmód frissességét hozva. Az első világháború borzalma az expresszionizmus felé lendíti a költészetét, különösen a versek képi világa alakul át, hogy aztán, mint egy hatalmas öbölbe, belefolyjon az avantgárdba.

Verseinek ez a „látszólagos rendezetlensége”, amikor se ritmus, se rím, valamifajta nagyon érdekes, nagyon vonzó, esetlegesnek tűnő, de mégsem esetleges szervezettséget jelent. Úgy kerülnek egymás mellé a szavak, mondatok, hogy az nagyon izgalmas, nagyon újszerű, nagyon friss struktúrát eredményez. „Szervezetlen szervezettség” ez, ahogy mondják a kritikusai. És szinte automatikusan bekövetkező, hogy a világösszeomlás, a megsemmisülés különféle víziói után az aktivizmus felé is elkalandozzon, a világ megváltoztatásának a szándékával, az új ember, az új földi Paradicsom kollektív individuumának megteremtéséért, hogyan másként, mint a „lelkek megváltoztatása” által.

Sokszor az az érzése az olvasónak, hogy ez a száz évvel ezelőtti költő teljesen antipoetikus költészetet művel, amivel eljut a lírátlanítás pereméig, ha van ilyen perem egyáltalán, annak legszélső-legvégső határáig. Mintha ezzel a túlzott egyszerűséggel, a hangzás poétikusságának, a minimális dekorativitás-igénynek a teljes megsemmisítésével eljutna a vers megsemmisítéséig is. Legalábbis ennek a kísérletéig. Ha túl sok mögöttség, valami jelképes értelmet, mit keresnénk, ne fáradjunk, mert nincs olyan, vagy nem nagyon van ezekben a versekben. Nem is az a céljuk. Nincsenek alakzatok, metaforák, nem is voltak igazából, meditációk vannak, szemlélődés, elszigeteltség, önmagára utaltság, kiszolgáltatottság, és természet és természet és természet. Na és persze a nosztalgia valami iránt, ami Kosály, Erdély, ifjúság, fiatalság stb.

A bartalisi szabadvers utolsó korszaka ez, amelynek viszont jobb pillanataiban, korábbi jobb pillanataiban olyan versek is születtek (pattogó gondolatritmus, ismétlések, a fokozatosság feszes struktúráival), mint a *No, idilli világ* és a *De különben csend van* méltán nagyversei. (Fekete Vince)

TAMÁSI ÁRON ŐSVIGASZTALÁSAI

– Tamási Áron színi játékairól² –

Darabírói életműve: kilenc egész estés játék és tizenegy jelenet, köztük báb-, mese- és rádiószínházi jelenetek. Kérdés a gyűjtemény válogatójához: ugyan milyen szempont ragasztja össze Tamási négy évtized alatt írt színi játékait. Mert az ő hűsége mutatkozott erősebbnek, s gyakran nem viszonzották a magyar játékszín illetékesei, a kevesek, akik hajlandóságot mutattak színműveit életre támasztani.

Könyvünk darabjai: *Ősvigasztalás*, *Énekes madár*, *Vitéz lélek*, *Ördögölő Józsiás*. Íródásuk dátuma: 1924, 1933, 1940, 1952; beszédes és súlyos éveket és évtizedeket jeleznek Tamási Áronnak és népének, szülőföldjének száz esztendő s kálváriájában.

Számos könyvecske, tanulmánygyűjtemény, monográfia tárgyalta már Tamási darabíró természetét, a művek fogantatását. Sok szempontú, változatos megközelítések. Olykor persze az idő, máskor a teóriák hajszája szűkítette a kimondhatóság tartományát, s éppen azt a hétköznapi emberi-írói létet, sorshelyzetet próbálták ellényegteleníteni, avagy tudomásul sem venni, amiben és amiből a drámák vétettek. Noha éppen a megszenvedettség változatai tűnnek elő Tamási színpadi történeteiben, melyeket jelölhetünk modern misztériumdrámáknak is. Mert az ő darabírói ambícióját népe történelmi, társadalmi verembe vetettségének kényszere hevítette. Ilyenképpen ő soha nem foglalkozott színi teóriákkal, divatos irányokkal, hogy a kegyet keresse, avagy a sikert hajszolja a nagyérdemű kedvére. Mert a mesteremberekben Pest a világváros; Molnár Ferenc, Lengyel Menyhért és mások személyében olyan szórakoztatóipar működött, ami gyakran világméretekben pénzt, hírnevet és folytonosan működő üzleti viszonyt biztosított az írónak. A két világháború között a kolozsvári színház éppúgy, mint a falujáró trüppök versenyben imponálták a közönséget azért, hogy ki tudja hamarabb megszerezni egy-egy budapesti operett vagy a francia léha-dramaturgia szabászainak legújabb kreációs jogát.

2 Tamási Áron: *Négy dráma*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 87.)

Tamási a piavei apokalipsziszból hazatérve, s még amerikai útja előtt, de már a *Szász Tamás, a pogány* sikerének kolozsvári éveiben (1920–23) bizonyára keserves élményként kérdezte: hol vannak a művek, amelyek az újkori Erdély sorsát elevenítik meg a színpadon? Nem láthatta őket; így egy-két üdvöske bája hevítette ambícióját, hogy esténként betérjen Janovics Jenő műintézményébe. A falu élete is persze megelevenedett a színpadon Szigligeti, Tóth Ede, Csepreghy Ferenc népszínműi csípőre-tett-kezű történeteiben, melyek vasárnapozó kedéllyel szórakoztatták a városi nagyérdeműt. És éltették a falvak népének színjátszó kedélyét, a műkedvelést. De Tamási makacs nyugtalansággal mondta Amerikából hazatérve: felhősebb, hétköznapi és heroikus próbatételek szorításában él a székely, mint azt a *Falu rosszában*, vagy a *Piros bugyellárisban* Finum Rózsi, Gonosz Pista és társaik dalolják és komédiázzák.

Sorsigénnyé sűrűsödött Tamási emberi és művészi gondja, ami ósviaskodásában misztériummélységeket mozdított. Egyfelől a gyermekkori vasárnapok templomozása, katolikus volta, amikor a karácsonyi betlehemezés, a Megváltó nagypénteki megfeszítése és húsvéti feltámadása, a Szentlélek eljövetele pünkösdkor, mely a legénykék határjárásában és a zászlós zarándokok találkozásában nyilvánult meg, ezek ünnepi emléke áthatotta az ő majdani drámaírói gondolkodását. S amerikai életéből (1923–26) a szakralitási élmény két mozzanata is felvillan beszámolóiban. (...) ³

Szárnyaló érzése a színház iránt egészen korán kezdődött, már az udvarhelyi diák az igény beteljesülésének hiányát érezte, mikor 1916. áprilisi dolgozatában így összegzett: „A legújabb kor színháza, a modern színház nem mindig tölti be magasztos hivatását. Vannak ugyan nagy számmal színműírók, akik a tiszta érzést nem kiirtani, hanem lángra gyújtani, akik az ifjú lelket nem megkötni, hanem nemesíteni törekszenek, de sajnos vannak ezek mellett színműírók és színészek, akik visszaélve tehetségükkel, az érzékiségnek lelket rontó magvait hintik el a modern színházban.”

3 Az írás teljes terjedelmében a kötet előszavaként olvasható.

Immár százados tanulság: Tamási Áron türelmes szerző – játékaik újra és újra beérnek az időben. Mert bárhogy elvadul a világ, s az ördögök változatos pokoltüzet gyújtanak az emberek és a népek életében, a színház hivatása változatlan. Ama 1916-os udvarhelyi dolgozatában Tamási Áron igei hitvallásként megfogalmazta: „A színház magasztos hivatása abban áll, hogy szemünk elé állítja az erkölcsöt, a jót, hogy nemesít, hogy gyönyörködtetve tanít minket. Az a színház, amely betölti ezt a magasztos hivatását, amelynek tagjait erkölcsös, tiszta érzés, nemes szándék irányítja, minden tettben olyan munkát végez, mint a lelkiismeretes tanító, aki ifjúknak, öregeknek, nőknek és férfiaknak, egy egész nemzetnek ad gyönyörködtető lelki táplálékot...” Tamási Áron halála után (1966) Tompa Miklós az *Énekes madárral* Sepsiszentgyörgyön elkezdhetette sorozatát. Amelynek köszönhetően a *Csalóka szivárvány* magyarországi vendéjátékának visszhangos sikere (1973. március) ébresztőleg hatott a hazai színi életre is.

A szenny színpadi áradásának, a Rontás, Métélyezés programos színházveszejtőinek korába jutva, különösen erős ragaszkodásunk Tamási Áronhoz. Ifjúkori igénye és hitvallása életének további fél századában nem változott. Az ő színháza a lélek nemesítés szolgálatában mindig Vigaszt is hirdet a megmaradásban. Bárminő játéka az Igazság jegyében szabadság-küzdelem, s avval a példázattal, ahogyan Józsiás győzedelmeskedik az ördögi országláson, hirdetvén: „Nem börtönben vagyunk mi, hanem az ország homlokán. Ahonnét látni kell a világba; s amit a világnak is látnia kell.” Amint elnémitása előtt utolsó interjújában bibliásan is vallotta: „A kereszténységnek a lelkeken kell uralkodnia, hogy tisztultabb és megbékélt lélek által tegye tisztultabbá és készebbé a mindennapi életet.” (1948)

Tamási Áron a pünkösdi tüzes nyelvek szolgálatosának hitvallása.

A Templomépítő igéje.

Örök áment mondunk próféciájára. (*Ablonczy László*)

PÉLDAADÁS A HONOSÍTÁSRA⁴

Fábián Ernő (1934–2001) kovásznai filozófia–történelem szakos középiskolai tanár nemcsak egy kisváros meghatározó pedagógusa volt évtizedeken át, hanem 11 önálló kötet, 80 tanulmány, közel 400 kisebb-nagyobb hírlapi cikk szerzője is. Annak az erdélyi magyar nemzeti szabadelvű hagyománynak a képviselője, amely a jobb- és baloldal helyett az európai távlatú modernizációs mintákat kereste az erdélyi múltban, és azokat értelmezte újra a 20. század hetvenes-nyolcvanas éveinek körülményei között. Számára az erdélyi modernizáció és a magyar közösség fejlődésének egyik meghatározó feltétele, lehetséges motorja a külső minták folyamatos adaptációja volt a honi viszonyokra. E közösségépítés másik zálogát, mint az erdélyiség lényegét, az önkormányzatiság demokratikus kereteiben és az ehhez párosuló politikai kultúrában látta. Megalkuvás nélkül.

Ebbe a kötetbe Fábiánnak azon tanulmányait válogattuk be, amelyek a nemzetiségi kérdés történeti kezelése modelljeinek értékelését adják, a nemzetet és a nacionalizmust mint közösségteremtő ideológiákat mutatják be, illetve a két világháború közti transzilvánizmust értelmezik újra. Mindez példa arra is, hogy nehéz körülmények között is miként lehet hitelesen időtálló értékeket, az etnopolitikai problémák kezelésére demokratikus kereteket felmutatni. (Bárdi Nándor)

MOLNÁR H. LAJOS:

VOLT EGYSZER EGY UDVAR⁵

Molnár H. Lajos 1981-ben elnyerte a Romániai Írószövetség irodalmi díját. Akkor már két, nagy port felvert riportkötet – *És akkor átmentem a tűzön* (1978), *Kilépés* (1980) – és egy még emlékezetesebb regény – *Donki Ákos* (1981) – jelezték egy nem mindennapi író jelentkezését. De 1983-tól, negyedik könyve és egyben második regénye, a *Falra hányt esztendő* megjelenésétől a rendszerváltásig Romániában többet semmilyen írása nem jelenhetett meg, kritikát, méltatást sem közölhettek róla, könyveit kivonták a könyvtárakból (a könyvesboltokból nem

4 Fábián Ernő: *Válogatott írások*. Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 88.)

5 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 89–90.)

tudták, mivel ott már elfogytak), de romániai sajtókiadványokban még a nevét sem szabadott leírni. S bár addigi művei mind a kritika, mind az olvasók tetszését elnyerték, ez a letiltás is hozzájárulhatott ahhoz, hogy az „1987-es kényszerű magyarországi áttelepedése nyomán az író sajnálatosan kimaradt az erdélyi irodalmi figyelem horizontjából.”⁶

Ami furcsa és meglepő, mert Molnár H. Lajos írói munkássága Magyarországon is folytatódott. Öt újabb, „odaát” megjelent, izgalmas témákat körbejáró, sokszor kínos dolgokat feszegető, a tőle megszokott módon olvasmányos regénye a bizonyosság erre. Magyarországon viszont bele sem igen került az irodalmi köztudatba. Vélhetően azért, mivel „odaát” – talán hogy ne a könyvkiadók fölőzzék le a hasznót – a munkáit értékelő ismerősei anyagi támogatásával magánkiadásban jelentette meg a könyveit, a kritikusok figyelmét viszont többnyire el szokták kerülni a kevésbé neves kiadóknál vagy magánkiadásban megjelent könyvek. (Szakmai sznobizmus?)

Hogy Molnár H. Lajos könyvei a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején annyira népszerűek voltak Romániában, az annak (is) volt a következménye, hogy szerzőjük nem kerülte a kínos témákat, oknyomozói alapossággal derítette fel a miérteket, és erre felé szokatlan őszinteséggel, nyíltsággal mondta ki a konklúziókat. Egyed Péter találó szavaival: „az az ember volt, aki megtalált és vélt igazságainak a képviselőjében a végletekig hajlandó volt elmenni, és ezért mindenféle összeütközést is vállalt – ha kellett. Molnár H. Lajos önmaga számára is úgynevezett nehéz ember volt, amúgy ritka a tájainkon.”⁷ De a népszerűséghez szükség volt a szerző lebilincselő, olvasmányos stílusára is.

A *Volt egyszer egy udvar* Molnár H. Lajos önéletrajzi regénye. De nemcsak ennyi. Egy erdélyi, szinte színmagyar város (Marosvásárhely) elrománosításának története is, az ötvenes évek elejétől a szerző ezerkilencszáznolcvanhetes Magyarországra való áttelepüléséig. És szól az áttelepülés viszontagságairól, az odakinti csalódásokról is. Szó esik benne egy egyszerű sorból származó városi kisfiú felcseperedéséről, gondjairól, örömeiről, a város hírneves néptáncgyűttese gyerek-

6 Egyed Péter: Molnár H. Lajos – immár csak a műveiben. In *Helikon*, XXVII. évfolyam, 2016. dec. 25., 24. (710.) szám.

7 Uo.

részlegének sikertörténetéről, a Keleti-Kárpátok havasán töltött hónapokról, egy hosszúra nyúló diákszerелеmről, az egyetemista évekről, a resicai kohászati kombinátnál töltött időszakról, íróvá válásáról, a könyvei megjelenését követő bonyodalmakról, zúrókról, a letiltás és üldöztetés éveiről. Meg sok más egyébről. Alapkönyv ez annak, aki kíváncsi, hogyan teltek azok az évek a romániai magyarok számára. A Molnár H. Lajosban mindig jelenlevő oknyomozó riporter most önmagát kezdi vallatni. Csiki László írja erről a könyvről: „Molnár H. Lajos mindig is az átértzett, szubjektívvé tett tények írója volt. És aztán egyszer csak egy életrajzi fogantatású regényben, a *Volt egyszer egy udvarban* Molnár H. Lajos a saját gyerekkorát vette elő. Tényként. (...) Olyan őszintén és lendületesen, ahogyan hajdani riportalanyai vallottak neki. Most meg ő magának.”⁸

Hogy Molnár H. Lajos életművében kiemelkedő helyet foglal el a *Volt egyszer egy udvar*, az is bizonyítja, hogy ez már a negyedik kiadása a könyvnek. Az előző kiadók nem mindig a teljes szöveget jelentették meg, volt, amelyikből hosszú oldalak hiányoztak. (A szerző fia, a költő és kulturális lapszerkesztő Molnár H. Magor szíves közlése.) Jelen kiadás a mű teljes szövegét magába foglalja, az előszóval együtt, amit még Csiki László írt 2000-ben az első kiadáshoz.

Befejezésül ismét Egyed Pétert idézem, aki Molnár H. Lajos Romániában megjelent könyveinek egyik avatott szerkesztője volt, és a már fentebb említett méltatása befejezésül a következőket írja: „...az író, szociográfus és kritikus Molnár H. Lajos művei nélkül nem lehet megírni a huszadik század végének erdélyi és részben magyarországi társadalomtörténetét, a pusztító hatalom nyomásába és a szolidaritás hiányába szorított emberi sorsot.”⁹ (*Molnár Vilmos*)

8 Csiki László: *Előszó az első kiadáshoz*.

9 Uo.

Csendélet mézzel
(42 x 40 cm, olaj, vászon)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Angi Gyula – Marosvásárhely
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna – Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Bakó Botond – Nagyenyed
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bálinth Erzsébet – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalú
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely

Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Bernád Ilona – Marosvásárhely
Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Blénessy Jolán – Székelyudvarhely
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán László – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bogos Zsolt – Csíkszereda
Bojtor Attila – Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
B. Tomos Hajnal – Négyfalu
Buna Blanka Boróka – Tamásfalva
Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő

Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda

Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontalíz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Dr. Finta Ella – Szilágyosromlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós

- Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta – Maros-
 vásárhely
 Gulácsi Gizella – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Incze Szabó László – Marosvásár-
 hely
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 Jankó András – Arad
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király Gyöngyi – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köblös Attila – Kézdivásárhely
 Köllő Éva – Borszék
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár

- Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntek Jenő – Bereck
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (5 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely

- Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvita
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárád
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szőcs István – Szentegyháza
 Szőcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tötös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lővéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna

Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ütő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdivásárhely
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamáns
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet –
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár –
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
 Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egye-
 sület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár –
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum –
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont –
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár – Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár – Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár – Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége Erdővidéki Szervezete – Nagybacon
 Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft. – Csíkszentlélek
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós

- Tamási Áron Gimnázium – Székely-
udvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
ség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
tár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Martonvásár
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Biró Miklós – Budapest
- Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Fülekgyörgy – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest

-
- Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Iancu Laura – Velence
 Jámbor Zoltánné – Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszék
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Kuti József – Tura
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Budapest
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány

Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
sonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tomán Sándor – Szegvár
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tök János – Kecskemét
Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
Ungváry Rudolf – Budapest
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbicske
Várhelyi Gyula – Tokaj
Dr. Várszegi László – Pécs
Dr. Vass Ágnes – Budapest
Vass Szabolcs – Parád
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
Vincze Gábor – Deszk
Vitályos Ágnes – Budapest
Vörös István – Budapest
Zalán Tibor – Budapest
Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
– Algyő
Baka István Alapítvány – Szeged
Bouchal Kft. – Budapest
Erdély Barátainak Köre Kulturális
Egyesület – Szolnok
Etnoproject Bt. – Isaszeg
Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
– Budapest
Könyvtárellátó Kht. – Budapest

Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
László – Budapest
Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
Magyar Patrióták Községe – Buda-
pest
MTA Társadalomtudományi Köz-
pont – Budapest
MTA Titkárság – Budapest
Mogyoróssy János Városi Könyvtár
– Gyula
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
Egyesület – Algyő
Országgyűlés Hivatala – Budapest
– 2 db. egyéves előfizetés
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
gatóság – Budapest
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
– Paks
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
Páterház Panzió – Szentes
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára – Szeged
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
Farkas Szabolcs – Milwaukee
Fodor Albert – New York
Kirják Attila – New York
Kiss István – Hawley
Kovács Árpád – Maryland
Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf

Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony
 Dènes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szabó Kristóf Imre – Düsseldorf
 Szakács-Konnerth Mihály –

Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld

Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyesi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemplér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar</i> (I. kötet)	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar</i> (II. kötet)	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében
vagy online a www.szekelyfoldfolyoirat.ro oldalunkon.